

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАНКРАТОВА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 342.565.2.033(4)

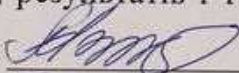
ДИСЕРТАЦІЯ
ВИКОНАННЯ АКТИВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО
КОНТРОЛЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

081- Право

08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня докторки філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело А.С. Панкратова

Науковий керівник: - Щербанюк Оксана Володимирівна, докторка
юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Чернівці - 2024

АНОТАЦІЯ

Панкратова А.С. Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня докторки філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024 р.

Узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації

Дисертаційна робота є комплексним науковим дослідженням порівняльно-правового аналізу доктрини та законодавства виконання актів органів конституційного контролю. Належне та своєчасне виконання рішень конституційних судів залежить від функціональної взаємодії вищих органів публічної влади й обсягу конституційно-правового регулювання проблеми виконання.

Запропоновано класифікацію країн Європейського Союзу, які запровадили різні моделі темпоральної дії рішень конституційних судів, а саме: німецька модель, яка запровадила зворотну дію в часі рішення конституційного суду; австрійська модель, яка передбачає дію рішень конституційних судів на майбутнє, та іспанська модель, що поєднує ефект «ex tunc» і скасування та відстроченої дії норми в майбутньому. Практика всіх конституційних судів показує, що це гнучкість суду, щоб відхилитися із загального правила, яке є найважливішим, а не початковий вибір для будь-якої з трьох основних категорій (тобто ефект ex nunc, ex tunc або pro futuro). Щоб уникнути прогалин правового регулювання законодавець може внести зміни до норми, яка розглядається конституційним судом та уникнути порушення, що є поширеним обґрунтуванням для застосування ефекту ex nunc або pro futuro. Потреба в гнучкості спільна для кожного правового порядку і стає очевидною при дослідженні практики конституційних судів.

Удосконалено специфічні властивості актів органів конституційного

контролю, а саме: неможливість оскарження, остаточність, обов'язковість та виконання. Доведено, що, незважаючи на існування різноманітних систем конституційного контролю, саме такі властивості як обов'язковість і виконання дозволяють прирівнювати рішення конституційних судів за силою їх впливу до норми права, тобто відповідають загальнообов'язковому правилу поведінки.

Визначено ознаки спеціального статусу рішень конституційних судів:

1) конституційний суд у власних рішеннях зобов'язаний зберігати незалежність, незважаючи на будь-який тиск з боку інших гілок влади, установ, засобів масової інформації, суспільства чи окремих зацікавлених груп;

2) конституційний суд має проявляти ініціативу в роз'ясненні своєї ролі та своїх рішень суспільству, реалізуючи їх сприйняття та важливість громадськості;

3) конституційний суд має бути послідовним у своїх рішеннях і поміркований у використанні доступних засобів судового захисту, діючи при цьому як найсильніший демократичний механізм забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян і прав людини в цілому.

Розкрито, що у процесі дослідження процесуального порядку виконання актів органів конституційного контролю встановлено, що перевірка конституційності, яку здійснює суддя, може відбуватися за різними системами конституційного контролю, яка запроваджена в країні. Традиційно виділяють американську, європейську та змішану системи, залежно від яких закріплюється механізм або процесуальний порядок виконання актів органів конституційного контролю. Механізм виконання рішень конституційних судів передбачає дії щодо безпосереднього виконання судових рішень, а також щодо забезпечення їх належного виконання. Не володіючи повноваженнями у сфері безпосереднього виконання рішень, ухвалених ним під час відправлення конституційного правосуддя, включається в межах власної компетенції до роботи із

забезпечення їх виконання. Способи виконання визначаються багатьма обставинами, зокрема видом конституційного провадження, змістом норми, яка є предметом розгляду конституційних судів, нормативно визначеними наслідками ухвалення рішень конституційних судів, що містять вказівки на особливості виконання. До основних правотворчих способів виконання рішень конституційних судів входять: 1) прийняття актів, що скасовують (визнають такими, що втратили силу) акти (норми), визнані такими, що не відповідають конституції; 2) прийняття нових актів, а також актів, що вносять нові положення в чинні акти, в тому числі з метою усунення виявленої конституційним судом прогалини в нормативно-правовому регулюванні; 3) виявлення актів (норм), що відтворюють норми, визнані такими, що не відповідають конституції, та їх зміна (скасування); 4) виявлення актів (норм), заснованих на актах (нормах), визнаних такими, що не відповідають конституції, за необхідності їх зміна (скасування); 5) виявлення актів (норм), аналогічних актам (нормам), визнані такими, що не відповідають конституції, та його зміна (скасування). Правотворчі органи, ухвалюючи нормативні акти з метою виконання рішень конституційних судів, мають широкий розсуд у виборі конкретної моделі регулювання. На нашу думку, в Україні треба внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України», ухвалити Закон України «Про конституційну процедуру», зареєстрований в парламенті, внести зміни та доповнення до статті 61 Закону України «Про правотворчу діяльність», який вступить у силу після закінчення правового режиму воєнного стану та закріпити правотворчі способи виконання рішень Конституційного Суду України. Моніторинг стану виконання рішень Конституційного Суду України підтверджує необхідність таких законодавчих новел.

Набули подальшого розвитку положення, що європейський досвід виконання рішень конституційних судів не є одноманітним, у країнах Європейського Союзу виконання судових рішень регулюється різними способами на розсуд держави. Деякі європейські країни - Болгарія, Естонія,

Латвія, Люксембург - не мають жодних стандартів у цій сфері виконання рішень конституційних судів. В той же час проаналізовано досвід виконання актів Конституційного Трибуналу Республіки Польща як негативний у країнах Європейського Союзу, оскільки через конституційний суд відбувається легалізація конституційно сумнівних законодавчих актів, які були прийняті парламентською більшістю. Детально проаналізовано автономну концепцію виконання рішень або роздільне виконання рішень органу конституційного контролю.

Розкрито класифікацію основних правотворчих способів виконання рішень конституційних судів, а саме: 1) прийняття актів, що скасовують (визнають такими, що втратили силу) акти (норми), визнані такими, що не відповідають конституції; 2) прийняття нових актів, а також актів, що вносять нові положення в чинні акти, в тому числі з метою усунення виявленої конституційним судом прогалини в нормативно-правовому регулюванні; 3) виявлення актів (норм), що відтворюють норми, визнані такими, що не відповідають конституції та їх зміна (скасування); 4) виявлення актів (норм), заснованих на актах (нормах), визнаних такими, що не відповідають конституції, при необхідності їх зміна (скасування); 5) виявлення актів (норм), аналогічних актам (нормам), визнані такими, що не відповідають конституції, та його зміна (скасування). Правотворчі органи, ухвалюючи нормативні акти з метою виконання рішень конституційних судів, мають широкий розсуд у виборі конкретної моделі регулювання.

Запропоновано внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України», ухвалити Закон України «Про конституційну процедуру», зареєстрований в парламенті, внести зміни та доповнення до статті 61 Закону України «Про правотворчу діяльність», який вступить в силу після закінчення правового режиму воєнного стану та закріпити правотворчих способів виконання рішень Конституційного Суду України щодо закріплення основних правотворчих способів виконання Верховною Радою України рішень Конституційного Суду України.

Визначено, що Конституційний Суд України, на відміну від конституційних судів країн Європейського Союзу, активно реалізує своє повноваження з визнання законів парламенту такими, що не відповідають Конституції України починаючи з 1997 року. Аналіз виконання даних рішень Конституційного Суду України дав підстави стверджувати, що вони не виконувалися вчасно парламентом.

Основними висновками дисертаційного дослідження є положення про те, що Правова природа рішень конституційних судів безпосередньо залежить від виду конституційного провадження. Так, у зарубіжній практиці регулювання конституційного провадження, як і класичного провадження, належить до компетенції законодавця, у більшості випадків органічний (наприклад, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія). Незалежність органів конституційної юстиції від інших органів державної влади у визначенні правил власної організації та функціонування визначає специфіку ухвалених ними рішень. Досліджено правову природу рішень Федерального конституційного суду Німеччини, Конституційного суду Італійської Республіки, Конституційного Суду Литовської Республіки, Конституційного суду Словенії, України. Як правило, рішення та висновки конституційного суду є обов'язковими, остаточними і оскарженню не підлягають. Тільки Конституційний суд Литовської Республіки може офіційно тлумачити власні ухвали, висновки та рішення за заявою осіб, які брали участь у справі чи з власної ініціативи. Щодо тлумачення ухвали, висновку чи рішення Конституційного Суду судове засідання проводиться у вільній формі. Визначено ознаки спеціального статусу рішень конституційних судів: 1) конституційний суд у власних рішеннях зобов'язаний зберігати незалежність, незважаючи на будь-який тиск з боку інших гілок влади, установ, ЗМІ, суспільства чи окремих зацікавлених груп; 2) конституційний суд має проявляти ініціативу в роз'ясненні своєї ролі та своїх рішень суспільству, реалізуючи їх сприйняття та важливість громадськості; 3) конституційний суд має бути послідовним у своїх рішеннях і поміркований у використанні

доступних засобів судового захисту, діючи при цьому як найсильніший демократичний механізм забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян і прав людини в цілому.

Ключові слова: конституційне судочинство, Конституційний Суд України, судові рішення, конституційний контроль, виконання актів, обґрунтованість, компетенція суду, Європейський суд з прав людини, конституційні суди, *ex nunc*, *ex tunc*, судовий прецедент, конституціоналізм, тлумачення, конституційна скарга.

ABSTRACT

Pankratova, A.S. (2024). Enforcement of Acts of Constitutional Control Bodies: A Comparative Legal Analysis. - Qualified scientific work on the rights of a manuscript.

Doctoral dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the field of Law at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine 2024.

A concise summary of the dissertation's main content

This dissertation is a comprehensive scientific study that conducts a comparative legal analysis of the doctrine and legislation on the enforcement of constitutional review acts. The proper and timely execution of constitutional court decisions depends on the functional interaction of higher public authorities and the extent of constitutional and legal regulation of the enforcement issue.

A typology of European Union member states has been developed, categorizing them based on the temporal effects they ascribe to constitutional court rulings. These models encompass the German model, characterized by retroactive effects, the Austrian model, emphasizing prospective effects, and the Spanish model, which combines *ex tunc* annulment with deferred future application. The prevailing practice among constitutional courts indicates that judicial flexibility to depart from general rules is paramount, superseding the initial choice of the three primary categories of temporal effects (*ex nunc*, *ex tunc*, or *pro futuro*). As a

means to prevent legal vacuums, legislatures can amend norms subject to constitutional scrutiny, thus averting violations that commonly justify the application of *ex nunc* or *pro futuro* effects. The imperative for flexibility is inherent in every legal system, as evidenced by the practices of constitutional courts.

The specific properties of acts of constitutional review bodies have been enhanced, namely: the impossibility of appeal, finality, obligatoriness, and enforceability. It has been proven that, despite the existence of various systems of constitutional review, it is precisely such properties as obligatoriness and enforceability that allow equating the decisions of constitutional courts in terms of the strength of their impact to a legal norm, that is, to a generally binding rule of conduct.

The features of the special status of the decisions of constitutional courts have been identified:

1) the constitutional court in its own decisions is obliged to maintain independence, regardless of any pressure from other branches of government, institutions, the media, society, or individual interest groups;

2) the constitutional court must take the initiative in explaining its role and its decisions to society, realizing their perception and importance to the public;

3) the constitutional court must be consistent in its decisions and moderate in the use of available means of judicial protection, acting as the strongest democratic mechanism for ensuring compliance with the constitutional rights and freedoms of citizens and human rights in general.

The author reveals that in the course of studying the procedural order of execution of acts of constitutional control bodies, it is established that constitutionality review by a judge may be carried out under different systems of constitutional control introduced in a country. Traditionally, the American, European and mixed systems are distinguished, depending on which the mechanism or procedural order of execution of acts of constitutional control bodies is established. The mechanism of execution of decisions of constitutional courts

involves actions to directly execute court decisions and ensure their proper execution. Although the Constitutional Court does not have the authority to directly execute the decisions made in the course of the administration of constitutional justice, it is involved in ensuring their execution within its competence. The methods of enforcement are determined by many circumstances, including the type of constitutional proceedings, the content of the provision that is the subject of consideration by constitutional courts, and the statutory consequences of constitutional court decisions that contain indications of the specifics of enforcement. The main law-making ways of implementing decisions of constitutional courts include: 1) adoption of acts cancelling (invalidating) acts (norms) declared unconstitutional; 2) adoption of new acts, as well as acts introducing new provisions into existing acts, including in order to eliminate the gap in legal regulation identified by the constitutional court; 3) identification of acts (norms) that reproduce the norms declared unconstitutional and their amendment (cancellation); 4) identification of acts (norms) based on acts (norms) declared unconstitutional and their amendment (cancellation), if necessary; 5) identification of acts (norms) similar to acts (norms) declared unconstitutional and their amendment (cancellation). When adopting regulations to implement decisions of constitutional courts, lawmakers have a wide discretion in choosing a specific model of regulation. In our opinion, Ukraine needs to amend the Law of Ukraine ‘On the Constitutional Court of Ukraine’, adopt the Law of Ukraine ‘On Constitutional Procedure’ registered in the Parliament, amend Article 61 of the Law of Ukraine ‘On Lawmaking’, which will come into force after the end of the martial law regime, and establish lawmaking methods of implementing the decisions of the Constitutional Court of Ukraine. Monitoring of the implementation of the Constitutional Court's decisions confirms the need for such legislative innovations.

The provisions regarding the non-uniformity of European experience in the enforcement of constitutional court decisions have been further developed. In the European Union countries, the enforcement of judicial decisions is regulated in

various ways at the discretion of the state. Some European countries, namely Bulgaria, Estonia, Latvia, and Luxembourg, do not have any standards in this area of enforcement of constitutional court decisions. At the same time, the experience of enforcing the acts of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland has been analyzed as negative in the European Union countries, as the constitutional court is used to legalize constitutionally questionable legislative acts that have been adopted by the parliamentary majority. The autonomous concept of enforcement of decisions or separate enforcement of decisions of the constitutional control body has been analyzed in detail.

The classification of the main legislative methods for implementing decisions of constitutional courts is disclosed, namely: 1) adoption of acts that repeal (recognize as having lost force) acts (norms) recognized as inconsistent with the constitution; 2) adoption of new acts, as well as acts that introduce new provisions into existing acts, including in order to eliminate the gap in regulatory legal regulation identified by the constitutional court; 3) identification of acts (norms) that reproduce norms recognized as inconsistent with the constitution and their amendment (repeal); 4) identification of acts (norms) based on acts (norms) recognized as inconsistent with the constitution, if necessary, their amendment (repeal); 5) identification of acts (norms) analogous to acts (norms) recognized as inconsistent with the constitution, and their amendment (repeal). Legislative bodies, when adopting regulatory legal acts in order to implement decisions of constitutional courts, have broad discretion in choosing a specific regulatory model.

It is proposed to amend the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine", to adopt the Law of Ukraine "On the Constitutional Procedure", registered in the Parliament, to amend and supplement Article 61 of the Law of Ukraine "On Legislative Activity", which shall enter into force after the end of the martial law regime, and to consolidate the legislative means of implementing the decisions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the consolidation of the main legislative means of implementing the decisions of the Constitutional Court of Ukraine by the Verkhovna Rada of Ukraine.

It has been determined that, unlike constitutional courts in EU countries, the Constitutional Court of Ukraine has been actively exercising its power to declare parliamentary laws unconstitutional since 1997. An analysis of the implementation of these decisions has shown that the Parliament has not been timely in executing them.

The main conclusions of this dissertation are that the legal nature of constitutional court decisions directly depends on the type of constitutional proceedings. Thus, in foreign practice, the regulation of constitutional proceedings, as well as classical proceedings, falls within the competence of the legislator, and in most cases is organic (e.g., Germany, Spain, France, Italy). The independence of constitutional justice bodies from other public authorities in determining the rules of their own organisation and functioning determines the specifics of the decisions made by them. The author examines the legal nature of decisions of the Federal Constitutional Court of Germany, the Constitutional Court of the Italian Republic, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the Constitutional Court of Slovenia and Ukraine. As a rule, the decisions and opinions of a constitutional court are binding, final and not subject to appeal. Only the Constitutional Court of the Republic of Lithuania can officially interpret its own rulings, opinions and decisions upon the application of persons who participated in the case or on its own initiative. When interpreting a ruling, opinion or decision of the Constitutional Court, the court hearing is held in a free form. The author identifies the features of the special status of constitutional court decisions: 1) the constitutional court is obliged to maintain independence in its decisions, despite any pressure from other branches of power, institutions, media, society or individual interest groups; 2) the constitutional court should be proactive in explaining its role and decisions to the public, realising their perception and importance to the public; 3) the constitutional court should be consistent in its decisions and moderate in the use of available judicial remedies, acting as the strongest democratic mechanism for ensuring compliance with the constitution.

Key words: constitutional proceedings, Constitutional Court of Ukraine, court

decisions, constitutional control, execution of acts, validity, court competence, European Court of Human Rights, constitutional courts, ex nunc, ex tunc, judicial precedent, constitutionalism, interpretation, constitutional complaint.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях Конституційного Суду України. Юридичний науковий електронний журнал №5/2022. С. 79-81.
2. Бзова Л.Г., Панкратова А.С. Історія та системи контролю конституційності: міжнародний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Т. 1. №75. С. 71-74. (Панкратова А.С. здійснила дослідження зарубіжних нормативних актів та конституційної доктрини для проведення аналізу міжнародного досвіду системи конституційного контролю).
3. Панкратова А.С. Важливість етапу виконання рішень у конституційній юрисдикції. Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Т. 1. № 78. С. 122-125.
4. Панкратова А.С. Виконання рішень суду: аналіз правових позицій Конституційного Суду України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №6. С. 148-151.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Волошина А.С. Порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці/ Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 256-259.
6. Волошина А.С., Щербанюк О.В. Робота судів України в умовах воєнного стану. Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і

громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 194-199. (Волошина А.С. провела аналіз особливостей здійснення правосуддя в умовах воєнного стану в Україні).

7. Voloșana A.S. Constituționalismul modern și statul. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. Р. 176-179.

8. Волошина А.С. Подолання конституційного нігілізму. Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою: Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2022. С.43-44.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ АКТІВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ.....	26
1.1. Сучасні теоретико-правові підходи до розуміння суті виконання актів органів конституційного контролю.....	26
1.2. Темпоральна дія в часі рішень конституційних судів: моделі та судова практика.....	63
Висновки до розділу 1.....	81
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ АКТІВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	83
2.1. Правова природа рішень конституційних судів.....	83
2.2. Процесуальний порядок виконання актів органів конституційного контролю.....	95
Висновки до розділу 2.....	119
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОНАННЯ АКТІВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ.....	120
3.1. Європейський досвід виконання актів органів конституційного контролю.....	120
3.2. Проблеми виконання актів Конституційного України та шляхи їх вирішення.....	169
Висновки до розділу 3.....	194
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	202
ДОДАТКИ.....	228

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дисертації. Більшість конституційних судів, які почали формуватися в Європі після Другої світової війни, створені на основі кельзенівської моделі з роллю тлумачення та застосування Конституції для збереження її верховенства шляхом контролю за конституційністю нормативно-правових актів для забезпечення панування демократії та основних прав людини, а також адаптації норм Конституції у випадках соціальних змін.

Основне завдання конституційних судів - збереження верховенства Конституції, проте конституційні суди є не просто охоронцями норм Конституції, а насамперед гарантами її духу й аксіології. Хоча тільки деякі європейські країни, такі як Німеччина, Франція, Італія та Чехія мають конституції, що містять незмінні положення. Конституційні суди інших країн, в тому числі й України також вважають себе такими, що мають компетенцію захищати недоторканність конституційних принципів, які визначають «ідентичність Конституції» і становлять «конституційне ядро». Однак якщо конституційний суд вважає, що конституційні рішення щодо «застережень про вічність» відсутні, то саме суд зобов'язаний визначити, які конституційні положення не можуть бути змінені. Конституційний суд Італії визначає конституційне ядро як сукупність основоположних принципів конституційного ладу та права людини. Конституційний суд Словаччини визначає матеріальну основу Конституції як таку, що містить усі принципи верховенства права, включаючи принцип незалежності судової влади.

У порівняльному конституційному праві розрізняють різні види судової правотворчості конституційних судів, а саме: негативний законотворець, позитивний законотворець, конституційність внесення змін і доповнень до конституції, міжнародних договорів, а також тлумачення конституції. Творче тлумачення Конституції конституційними судами необхідне, оскільки Конституція є живим інструментом, що функціонує в умовах соціальної

реальності, що постійно змінюється. Найбільш творчі тлумачення Конституції мають місце щодо засад конституційного ладу та прав і свобод людини. Це яскраво проявляється в тлумаченні конституційних принципів, фактичний зміст яких визначався не у той спосіб, який вони були виражені в конституції, за способом їх розуміння та застосування в рішенні конституційного суду. Жоден із конституційних судів не має нормативних повноважень створювати нові законодавчі акти, тому, розглядаючи закони, ухвалені парламентом, конституційні суди повинні діяти стримано та поважати свободу парламентської більшості реалізувати власне бачення політики, якщо воно відповідає засадам конституційного ладу, визначених установчою владою.

Перевірка конституційності законів конституційними судами породжує специфічні дилеми щодо поділу повноважень і меж судового контролю за законодавством. Тому діяльність конституційних судів на рівні закону має значно вагоміші наслідки як з теоретичного, так і з практичного погляду, ніж на рівні підзаконних правових актів. Рішення конституційних судів про визнання закону таким, що не відповідає конституції, мають негативні наслідки, а саме: неконституційний закон (або його положення) перестає бути частиною правової системи. Така ситуація може створити правову прогалину (лакуну), яка передбачає відсутність регулювання питання, яке повинно бути визначено (встановлено) законом. Правова прогалина може бути більш неконституційною, ніж те положення, яке було вилучено з правової системи конституційним судом. У зв'язку з цим у рішенні повинні бути передбачені інструменти для запобігання виникненню нефункціональної правової прогалини. Законодавча норма, яка визнана неконституційною, може бути замінена іншою правовою нормою або конституційною нормою, яка є конкретною та придатною для прямого застосування.

Тому, щоб уникнути появи непрацюючої правової прогалини, конституційні суди використовують різні способи відтермінування ефекту

відступу від його рішення. Ситуації, що найчастіше зустрічаються, передбачають відстрочення вступу в силу рішенням конституційного суду або затримки ухвалення рішення конституційного суду. У разі відстрочення конституційними судами набрання законної сили рішення про неконституційність положення закону, до настання моменту, передбаченого резолютивною частиною, положення, визнане таким, що не відповідає конституції, тимчасово залишається чинним і, як наслідок, *prima facie* повинні застосовуватися всіма органами державної влади протягом цього часу.

У деяких країнах, таких як Польща, максимальний період відстрочки набуття чинності рішення встановлюється Конституцією, тоді як в інших (таких як Латвія) конституційний суд має широкі дискреційні повноваження визначати тривалість періоду такої відстрочки. Відстрочка завжди є результатом певного аксіологічного компромісу, оскільки він використовується, коли конституційні суди приходять до висновку про необхідність захисту певних цінностей чи інтересів, що вимагає, щоб закон (або положення), який визнаний таким, що не відповідає конституції, залишався в силі протягом обмеженого періоду часу. Конституційний суд також може відстрочити ухвалення рішення про неконституційність того чи іншого положення, залишаючи законодавцю час для його змін. Різні види рішень з «очікуваної неконституційності» мають на меті запобігти виникненню прогалини в законі, звернувшись до парламенту з проханням негайно змінити неконституційне положення під страхом ухвалення рішення про його неконституційність. Ці рішення можуть включати не обов'язкові судові рекомендації та можуть набувати різних форм. Така практика існує у Франції, Німеччині, Іспанії. Конституційна рада Франції ухвалює апеляційні рішення до законодавця, у яких вона просить парламент внести зміни до цього положення та формулює конкретні вказівки щодо змісту майбутнього правового регулювання. Це форма «тісного діалогу» між Радою та парламентом. Різні традиції судового конституційного контролю мають різні

наслідки у повноваженнях по виконання рішень конституційного суду. Актуальність теми дослідження також зумовлена відсутністю в науці конституційного права окремих монографічних досліджень, з виконання рішень конституційних судів у порівняльно-правовому аспекті. Традиційно дана проблематика побіжно досліджувалася при визначенні статусу конституційних судів, їх повноважень, стадій конституційного провадження, виконання рішень за конституційними скаргами, правової природи актів органів конституційного контролю.

Серед українських дослідників, які побіжно досліджували проблему виконання рішень конституційних судів, варто відзначити Ю. Барабаша, О. Білоскурську, Д. Белова, М. Белову, Г. Берченко, В. Гордеєва, Н. Гураленко, А. Єзерова, А. Крусян, Т. Слінько, М. Савчина, О. Селіванова, О. Спінчевську, А. Паскар, О. Щербанюк. Однак станом на сьогодні, окремого дослідження питань, присвячених порівняльно-правовому аналізу виконання актів конституційних судів, в Україні не має. Праці вчених-конституціоналістів не містять єдиного підходу щодо розуміння поняття та способів виконання рішень органів конституційної юрисдикції, що зумовлює необхідність теоретичного порівняльно-правового дослідження цих питань. Актуальність дисертаційного дослідження також зумовлюється тим, що Україна є кандидатом на вступ до Європейського Союзу, що передбачає її інтеграцію та узгодження законодавства України з правом Європейського Союзу та імплементацією передових європейських практик з виконання рішень конституційних судів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в межах науково-дослідної теми кафедри «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394).

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дисертаційного

дослідження полягає у характеристиці виконання актів органів конституційного контролю у порівняльно-правовому аспекті.

Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких завдань:

- дослідити сучасні теоретико-правові підходи до розуміння сутності виконання актів органів конституційного контролю;
- проаналізувати моделі темпоральної дії в часі рішень конституційних судів та релевантну судову практику;
- визначити правову природу рішень конституційних судів;
- проаналізувати процесуальний порядок виконання актів органів конституційного контролю;
- дослідити європейський досвід виконання актів органів конституційного контролю;
- розкрити проблеми виконання актів Конституційного України та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Об'єктом дослідження є конституційно-правові відносини, які виникають у процесі набуття чинності актами органів конституційного контролю та їх виконанням актів.

Предметом дослідження є порівняльно-правовий аналіз виконання актів органів конституційного контролю.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стала система сучасних принципів та методів наукового пізнання.

Предмет дослідження передбачає застосування діалектичного, системного, комплексного, структурно-функціонального підходів, що зумовили цілісність, системність та структурованість дисертаційної роботи. Дані підходи втілені у методах дисертаційного дослідження, а саме: порівняльно-правового дослідження, за допомогою якого проведено аналіз основних моделей темпоральної дії в часі рішень конституційних судів, порівняльно-правовий аналіз компетенції конституційних судів, яких дозволив з'ясувати специфіку правової природи рішень органів конституційного контролю, особливості

виконання актів, відобразити зарубіжний досвід правового регулювання виконання рішень органів конституційного контролю (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Рішення конституційних судів у справах про тлумачення конституції та визнання актів такими, що не відповідають конституції рішень, проаналізовано та консолідовано за допомогою формально-юридичного методу. Формально-юридичний метод застосовувався при дослідженні теоретичних підходів до розуміння сутності виконання актів органів конституційного контролю, правової природи актів органів конституційного контролю (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3). Філософські методи використовувались у всіх розділах дисертації. За допомогою діалектичного методу розритий зв'язок виконання рішень з реалізацією компетенції конституційних судів (підрозділи 1.1, 2.1), цей метод сприяв виявленню загальних особливостей природи виконання рішень конституційних судів; історичний метод використовувався при дослідженні генези поняття «виконання актів органів конституційного контролю» (підрозділ 1.1); аксіологічний метод застосовувався при аналізі рішень конституційних судів зарубіжних країн та рішень Європейського суду з прав людини як нормативно-ціннісного взірця у діяльності національних органів конституційного контролю (підрозділ 1.1, 3.1.).

Методи аналізу та синтезу застосовувались з формально-догматичним методом при дослідженні проблем виконання актів Конституційного Суду України (підрозділ 2.2).

Застосування статистичного методу дало можливість посилити аргументацію висновків, відобразити як український, так і зарубіжний досвід набуття чинності, тлумачення, виконання рішень конституційних судів, для аналізу кількості виконаних рішень Конституційного Суду України (підрозділ 2.2, 3.3).

Наукова новизна. Дисертаційна робота є першим в Україні монографічним порівняльно-правовим дослідженням виконання актів органів конституційного контролю з урахуванням новітніх досягнень юридичної

науки. Дане дослідження дало можливість сформулювати низку нових наукових положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення процедури виконання рішень конституційних судів.

Наукова новизна отриманих результатів розкривається у таких теоретичних положеннях та висновках, що виносяться на захист:

уперше:

– запропоновано класифікацію країн Європейського Союзу, які запровадили різні моделі темпоральної дії рішень конституційних судів, а саме: німецька модель, яка запровадила зворотну дію в часі рішення конституційного суду; австрійська модель, яка передбачає дію рішень конституційних судів на майбутнє та іспанська модель, що поєднує ефект «ex tunc» та скасування та відстроченої дії норми в майбутньому. Практика всіх конституційних судів показує, що це гнучкість суду, щоб відхилятися із загального правила, яке є найважливішим, а не початковий вибір для будь-якої з трьох основних категорій (тобто ефект ex tunc, ex tunc або pro futuro). Щоб уникнути прогалин правового регулювання, законодавець може внести зміни до норми, яка розглядається конституційним судом, уникнути порушення, що слугує поширеним обґрунтуванням для застосування ефекту ex tunc або pro futuro. Потреба в гнучкості спільна для кожного правового порядку і стає очевидною при дослідженні практики конституційних судів;

– визначено ознаки спеціального статусу рішень конституційних судів:

1) конституційний суд у власних рішеннях зобов'язаний зберігати незалежність, незважаючи на будь-який тиск з боку інших гілок влади, установ, засобів масової інформації, суспільства чи окремих зацікавлених груп;

2) конституційний суд має проявляти ініціативу в роз'ясненні своєї ролі та своїх рішень суспільству, реалізуючи їх сприйняття та важливість громадськості;

3) конституційний суд має бути послідовним у своїх рішеннях і поміркований у використанні доступних засобів судового захисту, діючи при

цьому як найсильніший демократичний механізм забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян і прав людини в цілому;

– запропоновано внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України», ухвалити Закони України «Про конституційну процедуру», зареєстрований в парламенті, внести зміни та доповнення до статті 61 Закону України «Про правотворчу діяльність», який вступить у силу після закінчення правового режиму воєнного стану, та закріпити правотворчих способи виконання рішень Конституційного Суду України щодо закріплення основних правотворчих способів виконання Верховною Радою України рішень Конституційного Суду України;

удосконалено:

– специфічні властивості актів органів конституційного контролю, а саме: неможливість оскарження, остаточність, обов'язковість і виконання. Доведено, що, незважаючи на існування різноманітних систем конституційного контролю саме такі властивості як обов'язковість і виконання дозволяють прирівнювати рішення конституційних судів за силою їх впливу до норми права, тобто загальнообов'язкового правила поведінки;

– положення про те, що механізми виконання рішень органів конституційного контролю залежать від моделі конституційного контролю, виду конституційного контролю та наслідків визнання законів, їх окремих положень чи інших нормативно-правових актів такими, що не відповідають конституції, тобто неконституційними;

– класифікацію основних правотворчих способів виконання рішень конституційних судів, а саме: 1) прийняття актів, що скасовують (визнають такими, що втратили силу) акти (норми), визнані такими, що не відповідають конституції; 2) прийняття нових актів, а також актів, що вносять нові положення в чинні акти, в тому числі з метою усунення виявленої конституційним судом прогалини в нормативно-правовому регулюванні; 3) виявлення актів (норм), що відтворюють норми, визнані такими, що не відповідають конституції, та їх зміна (скасування); 4) виявлення актів (норм),

заснованих на актах (нормах), визнаних такими, що не відповідають конституції, за необхідності їх зміна (скасування); 5) виявлення актів (норм), аналогічних актам (нормам), визнані такими, що не відповідають конституції, та їхня зміна (скасування). Правотворчі органи, ухвалюючи нормативні акти з метою виконання рішень конституційних судів, мають широкий розсуд у виборі конкретної моделі регулювання;

набули подальшого розвитку:

– положення, що європейський досвід виконання рішень конституційних судів не є одноманітним, у країнах Європейського Союзу виконання судових рішень регулюється у різні способи на розсуд держави. Деякі європейські країни - Болгарія, Естонія, Латвія, Люксембург - не мають жодних стандартів у цій сфері виконання рішень конституційних судів. В той же час проаналізовано досвід виконання актів Конституційного Трибуналу Республіки Польща як негативний в країнах Європейського Союзу, оскільки через конституційний суд відбувається легалізація конституційно сумнівних законодавчих актів, які були прийняті парламентською більшістю. Детально проаналізовано автономну концепцію виконання рішень або роздільне виконання рішень органу конституційного контролю;

– положення про те, що Конституційний Суд України на відміну від конституційних судів країн Європейського Союзу активно реалізує своє повноваження по визнанню законів парламенту такими, що не відповідають Конституції України починаючи з 1997 року. Аналіз виконання даних рішень Конституційного Суду України дав підстави стверджувати, що вони не виконувалися вчасно парламентом.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості їх використання:

у науково-дослідній сфері - як основи для поглиблення наступних наукових досліджень процедури, моделей виконання актів органів конституційної юрисдикції;

у законодавчій діяльності - як теоретико-правове підґрунтя для

вдосконалення чинного законодавства України шляхом внесення змін і доповнень, спрямованих на удосконалення конституційно-правового регулювання виконання актів Конституційного Суду України;

у навчальному процесі – при підготовці підручників з конституційного права, актуальних проблем конституційного судочинства, при їх викладанні у вищих юридичних навчальних закладах;

у правовиховній діяльності- для підвищення правової культури громадян та громадянського суспільства.

Особистий внесок. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації та пропозиції авторки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані авторкою особисто. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавторам. При використанні праць інших учених для аргументації окремих положень дослідження обов'язково вказано посилання на відповідні праці.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Основні положення дисертаційного дослідження та висновки доповідалися авторкою на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матеріали V Міжнародного правничого форуму (10 червня 2022 р., м. Чернівці), Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 26 травня 2022 р.), Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці), Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою: Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 року).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 8 наукових

працях, з яких 4 статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, а також у 4 публікаціях апробаційного характеру.

Структура роботи визначається метою та завданнями. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 239 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ АКТИВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

1.1. Сучасні теоретико-правові підходи до розуміння суті виконання актив органів конституційного контролю

Конституційний контроль народився в Європі, зокрема в Австрії та Швейцарії, у зв'язку з бажанням захистити права особи від надмірного втручання органів державної влади та забезпечити регулювання конституційних органів і повноважень. Як дієвий інструмент захисту основоположних прав він набув популярності по всій Європі, особливо після Другої світової війни. Як відомо, конституційна демократія (*better état de droit constitutionnel, verfassungsmässiger Rechtsstaat*) – це система спільної/розподіленої влади не лише вертикально, як у федеральних державах, але й горизонтально між різними гілками влади, які здійснюють політичну владу на центральному рівні; якщо між ними виникає конфлікт щодо їхньої компетенції, це означає що, єдиним або принаймні найбільш розумним способом залагодження конфлікту є передача його до суду. У цих випадках Конституційний Суд працює як орган, який має зберігати баланс між різними гілками політичної влади та захист плюралістичної структури конституційного ладу (очевидно, цей баланс залежить також від структури, яка визначена конституцією як класична доктрина поділу влади).

При цьому конституційні суди є охоронцями конституції, оскільки на них покладено завдання підтримувати найвищі норми правового порядку проти потенційної загрози з боку національної влади, особливо парламентів. Ефективність конституційного контролю залежить від форми, обсягу і характеру виконання рішень конституційних судів. Конституційна скарга важлива для отримання ефективного засобу правового захисту від конституційного суду. Так, забезпечується ефективне виконання конституційних рішень і важлива роль у підтриманні верховенства права.

Належне та своєчасне виконання рішень конституційних судів залежить від функціональної взаємодії вищих органів публічної влади та обсягу конституційно-правового регулювання проблеми виконання. Відповідно до пункту дев'ятого частини першої статті 129 Конституції України, «основною засадою судочинства є обов'язковість судового рішення» [23]. У статті 129-1 Конституції України визначається, що «судове рішення є обов'язковим до виконання».

У коментарі до статті 129-1 Конституції України зазначається: «Під поняттям «судове рішення» здебільшого розуміється: універсальна назва акту, що постановляє суд на будь-якій стадії розгляду справи, в будь-якому виді провадження; збірне поняття, яке охоплює усі акти, прийняті судом (суддею) у результаті процесуальної діяльності. Зі свого боку, під терміном «рішення суду» розуміється один із видів судового рішення, яке постановляють суди України за розглядом справ по суті у конституційному, цивільному, господарському судочинстві. Відповідно, поняття «рішення суду» виступає у якості виду щодо більш загального (родового) поняття «судове рішення». Відповідно, «здійснюючи правосуддя суд, як уповноважений на те орган державної влади, визначає наявність тих чи інших прав та обов'язків, відновлює їх у разі порушення, встановлює ступінь вини особи у вчиненому правопорушенні тощо. Водночас, категорія «рішення суду» застосовується як різновид судового рішення, який приймається судом першої інстанції під час розгляду справи по суті. Аналіз положень процесуального законодавства України дозволяє стверджувати, що у ньому фактично відсутнє чітке роз'яснення застосованих понять, в том числі й категорії «судове рішення» та «рішення суду». Отже, законодавець у поняття «судові рішення» вкладає більш загальний зміст, що охоплює всі категорії актів, які приймає суд під час судового провадження. А поняття «рішення суду» розглядає у якості різновиду судового рішення, яке приймається у процесі судового провадження тільки судом першої інстанції. З огляду на зміст чинного законодавства, найбільш коректним вважається

застосування терміна «судове рішення» для ідентифікації усіх судових актів незалежно від виду юрисдикції» [24].

Л. Дюгі зазначав: «юрисдикційний акт є складним цілим, утвореним об'єднанням двох неподільних елементів: встановлення права та рішення, яке впливає з нього. Тоді рішення судді має бути логічним і неминучим наслідком установленого висновку» [136].

Визначення критерію юрисдикційного акта давно стало джерелом роздумів для правової доктрини. Виділяють три теорії, пов'язані з формальною концепцією юрисдикційного акта: теза про органічний критерій, процесуальний критерій, авторитет *res judicata*. Теорія органічного критерію в основному зосереджувалася на органі влади, від якого виходило рішення, а потім виводила наслідки щодо його кваліфікації. Критерій стосується суб'єкта акту, визначеного як спеціалізований, ієрархічний, незалежний і неупереджений судовий орган. Рішення, прийняте органом, що відповідає цьому визначенню, буде юрисдикційним актом.

Відповідно до процесуального критерію юрисдикційним вважався акт, складений за певною процедурою, що надає гарантії сторонам.

Відповідно до критерію *res judicata*, юрисдикційними є акти, що мають такий ефект повноважень *res judicata*, тобто юрисдикційному акту законодавець надав силу *res judicata*, але визначення характеру акта не впливало з його наслідків.

Л. Дюгі який виділив структуру акту, вважаючи, що юрисдикційний акт містить у собі одночасно позов, висновок і рішення, на відміну від адміністративного акту [136].

Відповідно до критерію спірності, суть судового акту полягає в наявності спору, який підлягає залагодженню, тобто спір, переданий на розгляд судді.

Телеологічний критерій - критерій мети існує в сучасній доктрині, відповідно до якого, це дія, за допомогою якої суддя, вирішуючи ситуацію, ухвалює рішення, застосовуючи норми права щодо цієї ситуації. У всіх випадках судова діяльність охоплює як індуктивний підхід (операція

кваліфікації), так і дедуктивний підхід (операція прийняття рішення), пов'язаний із судовим силогізмом.

Наслідки судового акта стосуються суті закону, інші – процедури, треті – можливості виконання. Юрисдикційний акт має юридичне значення. Правильна організація життя в суспільстві та необхідне умиротворення стосунків вимагають поваги до судових рішень після вичерпання встановлених законом засобів правового захисту. Сила *res judicata* полягає ось у чому: остаточні судові рішення (які вирішують у резолютивній частині повністю або частково головну справу, є остаточними); рішення щодо процесуального винятку чи неприйнятності.

Res judicata породжує позитивні та негативні наслідки для сторін. *Res judicata* має позитивний ефект у тому сенсі, що бенефіціар судового рішення може скористатися ним і вимагати його виконання. Ідея негативного ефекту *res judicata* передбачає заборону звертатися до суду з приводу питань, що вже були предметом розгляду. Якби це було так, заявнику може бути відмовлено у прийнятності. Інколи може бути прийнято обмеження у випадку подальших подій, що змінюють ситуацію, раніше визнану в суді.

Як справедливо писав М. Капелетті, «по відношенню до конституційного судового контролю актів органів державної влади, зокрема законодавця, обґрунтування ухваленого судом рішення на основі положень конституції є одним із необхідних елементів легітимації його влади» [109]. Так, визнання закону таким, що не відповідає конституції розглядається парламентом як санкція його влади, накладена на законодавчий акт рішенням конституційного суду, у зв'язку з чим воно повинно ґрунтуватися на положеннях конституції. «Принцип конституційності» рішень конституційного суду полягає у функції, аналогічній принципу законності, який має місце в класичному судочинстві. Особливості судових рішень по відношенню до інших органів державної влади проявляються з моменту вступу їх в законну силу, оскільки з цього моменту судові рішення наділяються процесуальним законом певними властивостями. У науці

судового права серед даних властивостей виділяють: незаперечність, винятковість, обов'язковість і виконання.

Саме обов'язковість і виконання дозволяє прирівнювати рішення конституційних судів за силою їх впливу до норми права, тобто загальнообов'язковому правилу поведінки. З моменту набрання чинності рішення конституційного суду ці властивості набувають силу, прирівняну до правової норми. Обов'язковість закріплюється в конституційному законодавстві, яке регулює конституційне провадження, що підкреслює важливість рішень конституційного суду. Також у законодавстві встановлюється відповідальність не невиконання рішень конституційного суду, що є елементом другої властивості судового рішення – виконання.

Право ЄС не вимагає від національного суду відступати від внутрішніх процесуальних правил для того, щоб переглянути судові рішення, яке стало остаточним, і скасувати його, якщо виявиться, що воно суперечить праву ЄС [109].

Процедура є одним із пунктів, який зазвичай розглядають суди, коли оцінюють конституційність норми. Дедалі більше поняття «якість закону» чи «зрозумілість» зводяться до рангу конститутивних принципів. Не всі суди обов'язково мають повноваження скасовувати (і, відповідно до визначення Г. Кельзена та теорії конституційного правосуддя, негативний законодавець). Наприклад, у Люксембурзі рішення Конституційного суду дійсне лише в контексті спору. Однак, як правило, це може бути повним або частковим. Повноваження скасовувати акти може супроводжуватися дуже великою кількістю процедур, які подовжують їх дію і можуть вважатися як обмеженням парламенту.

Конституційний суд також може встановлювати кінцеві терміни для внесення змін до конституції, у відповідних випадках, беручи до уваги обставини визнання неконституційності, приступити до законодавчих змін, принаймні тимчасових, у такий спосіб відіграючи роль справжнього «позитивного законодавця» (у досить великій кількості країн він навіть може

вказати юрисдикції, яка передала йому справу, спосіб, у який має бути витлумачено закон, щоб припинити спір). Суди також можуть видавати заборони законодавцю та давати йому «рецепти», щоб припинити випадки неконституційності. Диверсифікація форм і ефектів рішень відбувається відповідно до сучасної типології. Небагато судів виступають суперниками парламенту як творцю правового порядку. Найчастіше вони бажають нагадати про сферу автономії законодавця і подбати, хоча б формально, про розмежування того, що може входити до «політичної» сфери та «правової» сфери.

Виконання рішень і висновків конституційного суду нормативно врегульовано Главою 14 Закону України «Про Конституційний Суд України» [17]. Даний Закон не дає визначення виконання рішень та висновків Конституційного Суду України, але визначає у двох статтях порядок виконання та відповідальність за невиконання актів Суду є дуже вузьким. Так, Супарто здійснив концептуальне дослідження щодо тлумачення остаточності та обов'язковості природи рішення Конституційного Суду через перспективу теорії деонтичної логіки Іммануїла Канта. На думку вченого, рішення Конституційного Суду, яке є остаточним містить чотири правових значення. По-перше, реалізується принцип юридичної визначеності якомога швидше для сторін спору, коли мова йде про остаточний характер рішення Конституційного Суду та бажання негайно реалізувати юридичну визначеність для досягнення справедливості. По-друге, існування Конституційного Суду як конституційного органу, реалізуючи мету запровадження Конституційного Суду як опікуна конституції. По-третє, це одна з форм соціального контролю, який здійснюється Конституційним Судом. По-четверте, як єдиний охоронець і тлумач конституції Конституційний Суд є не тільки інтерпретатором через свої рішення, а й коректором застосування законів через інтерпретацію та динаміку [188].

Традиційно в юридичній науці під виконанням рішення суду розуміють можливість його добровільного або примусового виконання, тобто вжиття

відповідними державними органами низки заходів, спрямованих на реалізацію судового рішення.

У науці конституційного права України виконання актів Конституційного Суду України розглядається в контексті стадій конституційного провадження та не було спеціальним предметом наукового дослідження. Так, О. Спінчевська вважає, що «Виконання та контроль за виконанням рішень та додержанням висновків Конституційного Суду України є окремою стадією конституційного юрисдикційного процесу» [73]. Дослідниця відносить моніторинг стану виконання рішень і додержання висновків Конституційного Суду України до основних позасудових стадій конституційного юрисдикційного процесу [73].

А. Назарко, досліджуючи виконання рішень Конституційного Суду України щодо визнання неконституційним нормативного акта, дуже слушно зазначив: «В умовах реальної практики правозастосування в Україні непоодинокими є випадки ігнорування та прямого нехтування конституційними вимогами та принципами, невиконання рішень Конституційного Суду України. Однією з основних причин є відсутність процедури виконання рішень Конституційного Суду України, а також конкретної відповідальності за невиконання, оскільки чинний закон обмежується лише загальною нормою» [29].

О.С. Кулявець, аналізуючи проблему виконання рішень Конституційного Суду України, справедливо зазначив: «виконання рішень Конституційного Суду України щодо неконституційності нормативно-правового акту повністю або в окремій частині може здійснюватися через послідовну правотворчу роботу щодо усунення прогалин, які було викликано рішенням суду – через прийняття Верховною Радою України відповідних законів, через акти Кабінету Міністрів України і актів Президента України. При цьому очевидно, що чітко визначеного механізму виконання рішення Конституційного Суду України у вітчизняному законодавстві досі не встановлено. Через відсутність конкретно визначеного порядку виконання

рішень Конституційного Суду можна констатувати, що усунення вказаних прогалин залежить лише від політичної волі відповідних суб'єктів правотворчості» [26].

На думку О.В. Білоскурської, існує проблема невиконання рішень Конституційного Суду України, яка полягає в тому, що «в законодавстві не передбачена процедура виконання таких рішень як і відповідальність за невиконання чи неналежне виконання рішень Конституційного Суду України, що створює ризик ігнорування або затягування виконання таких рішень. Невиконання рішень Конституційного Суду України негативно впливає на довіру громадськості до судової влади в цілому, а також до органів державної влади та осіб, які не дотримуються своїх безпосередніх обов'язків щодо виконання рішень Конституційного Суду України. Такого роду прояв порушує принцип верховенства права та може спричинити суспільну невдоволеність та сприяти дестабілізації на рівні держави» [5].

Б.С. Моніч справедливо зазначає, що «в законодавстві не передбачена процедура виконання таких рішень як і відповідальність за невиконання чи неналежне виконання рішень Конституційного Суду України, що створює ризик ігнорування або затягування виконання таких рішень. Невиконання рішень Конституційного Суду України негативно впливає на довіру громадськості до судової влади в цілому, а також до органів державної влади та осіб, які не дотримуються своїх безпосередніх обов'язків щодо виконання рішень Конституційного Суду України. Такого роду прояв порушує принцип верховенства права та може спричинити суспільну невдоволеність і сприяти дестабілізації на рівні держави» [28].

На думку О.І. Ромців, «проблеми реалізації актів Конституційного Суду України пов'язані з правовою природою таких актів, невизначеністю суб'єктів, які мають виконувати рішення, відсутністю налагодженого механізму виконання та контролю за виконанням, а також притягнення винних до відповідальності. Убачається доцільною зміна декларативного характеру норм, що передбачають виконання рішень Конституційного Суду України, на зобов'язальний, а також покладення обов'язків контролю за

виконанням відповідних рішень на суд конституційної юрисдикції. Також у ситуації російської військової агресії, що склалася нині в Україні, важливим засобом забезпечення реалізації актів Конституційного Суду України є підтримання високого авторитету органу конституційної юстиції, підвищення рівня правосвідомості та правової культури громадян, а особливо осіб, які уповноважені на здійснення державної влади. Важливими умовами ефективності діяльності Конституційного Суду, в тому числі і реалізації його актів, є утвердження в Україні засад правової, демократичної держави, а також забезпечення політичної та соціально-економічної стабільності в країні» [71].

Д.О. Воронов у своєму дослідженні наголошує: «У конституційному провадженні не існує аналогічного цивільному, господарському та адміністративному процесам етапу виконавчого провадження, відповідних державних виконавців та інших інститутів, що пов'язані із виконанням рішень, оскільки Конституційний Суд України не входить до системи судоустрою, закріпленого Основним Законом та законодавством України» [11].

Як справедливо відзначає М.В. Савчин, «виконання рішень Конституційного Суду України пов'язане з їхньою юридичною природою, що визначає порядок втілення в життя їх положень. Стаття 151-2 Конституції, говорячи про загальнообов'язковість рішень Конституційного Суду надає їм характеру *erga omnes*. Це загальний аспект чинності актів конституційної юстиції. У такий спосіб забезпечується нормативність Конституції, яка накладає обов'язки на органи публічної влади, зокрема і судової влади, в тому числі при обґрунтуванні своїх рішень використовувати юридичні позиції Конституційного Суду України з тих справ, які стосувалися предмета його розгляду. Так само і рішення Конституційного Суду по вирішенню конституційних скарг мають юридичну силу *erga omnes* щодо невизначеного кола осіб, однак, виходячи із засад юридичної визначеності, не можуть володіти стосовно невизначеного кола осіб зворотною силою (*ex nunc*). У

такому випадку на законодавцеві лежить позитивний обов'язок належного правового регулювання відповідних сфер суспільних відносин, керуючись юридичною позицією Конституційного Суду України. У рамках загального превентивного механізму публічна адміністрація та суди загальної юрисдикції мають враховувати при ухваленні юридичних актів юридичні позиції рішень Конституційного Суду України відповідно до засади верховенства Конституції (ст. 8(2))» [72].

Справедливим твердженням є позиція А.М. Івановської, а саме: «Втілення в життя рішень Конституційного Суду безпосередньо залежить від того, наскільки повно вони будуть враховані в діяльності законодавчого органу. Це забезпечить прийняття якісних, таких, що не суперечать основному закону нормативних актів, що буде, безсумнівно, працювати на авторитет Конституції України, створить умови для злагодженої роботи всього державного механізму, дозволить значно скоротити кількість звернень до Конституційного Суду, а також сприятиме підвищенню ефективності норм права і всієї системи правового регулювання суспільних відносин. Президент володіє значними можливостями щодо реалізації рішень Конституційного Суду України, при цьому конкретні права та обов'язки у цій сфері необхідно закріпити законодавчо. Президент повинен бути конституційно визнаний не тільки гарантом Конституції, а й гарантом виконання рішень Конституційного Суду. Суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди для реалізації рішень Конституційного Суду України повинні бути законодавчо наділені правом обґрунтовувати свої рішення правовими позиціями Конституційного Суду, а на органи прокуратури слід покласти обов'язок щодо виявлення правових актів, заснованих на визнаних неконституційними положеннях, опротестування таких актів чи звернення до судів загальної юрисдикції про визнання їх нечинними» [21].

А.Л. Паскар слушно робить такий висновок: «Важливість правильного виконання рішень Конституційного Суду України полягає не лише в їх конституційній легітимності, але й у підтримці верховенства права та

стабільності правового середовища, забезпечення верховенства права через виконання рішень даного суду є важливою передумовою для зміцнення довіри громадян до системи правосуддя та підтримки конституційних цінностей» [33].

Виходячи з аналізу теоретичних досліджень, можемо стверджувати, що існує необхідність проведення порівняльно-правового аналізу як теоретичних, так і практичних питань виконання рішень Конституційного Суду України.

Згідно з частинами першою та другою статті 152 Конституції України, «Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення» [23]. Це положення означає, що з дня ухвалення рішення Конституційного Суду України неконституційна норма втрачає юридичну силу негайно, якщо інше не визначено у рішенні. Це загальнопоширена норма щодо дії в часі рішень конституційних судів. Так, Рішення Федерального конституційного суду є обов'язковими для конституційних органів Федерації та земель, а також для всіх судів та органів державної влади (див. § 31(1) Закону про Федеральний конституційний суд). Цей обов'язковий ефект зазвичай стосується питання, вирішеного в конкретній справі. Деякі рішення Федерального конституційного суду, зокрема рішення щодо конституційності законодавства, мають силу закону (§ 31(2) Закону про Федеральний конституційний суд) [86]; тому вони застосовуються поза межами окремого випадку. Ці рішення публікуються у «Віснику федеральних законів». Якщо закон неконституційний, Федеральний конституційний суд зазвичай оголошує його недійсним. Визнання недійсним також має зворотну дію і має

таку саму юридичну силу, як ніби закон ніколи не був прийнятий. У деяких випадках Федеральний конституційний суд просто «оголошує положення таким, що не відповідає Основному закону, і визначає дату, після якої воно більше не може застосовуватися. Зокрема, це робиться, якщо парламент має різні можливості для усунення порушення Конституції, або якщо недоліки, які є результатом негайного припинення дії закону, переважають недоліки, пов'язані з його попереднім продовженням застосування. Це часто стосується податкового законодавства, враховуючи, що законодавча основа для стягнення податку в іншому випадку була б повністю або частково скасована. У перехідний період законодавець може прийняти положення, яке відповідає конституційному праву. У рідкісних випадках Федеральний конституційний суд сам визначає перехідні заходи» [85]. За винятком будь-яких рішень, оскаржених у конкретному провадженні, рішення, засновані на законодавстві, яке втратило чинність, залишаються незмінними (пор. § 79(2) Закону про Федеральний конституційний суд) [85]. Рішення, які більше не можуть бути оскаржені, залишаються чинними, але не можуть бути виконані. З огляду на серйозні наслідки, які вони спричиняють, це не стосується кримінального провадження: якщо кримінальний вирок ґрунтується на законодавстві, яке є неконституційним, або провадження може бути поновлено навіть після того, як рішення набуло законної сили [137].

Окремі аспекти виконання актів Конституційного Суду України знаходять відображення в юридичних позиціях Конституційного Суду України. Так, згідно з п. 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 13.12.2012 р. № 18-рп/2012 року: «Виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави» [54].

Відповідно до абзацу шостого пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 р.:

«Проте додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підміняє загальної обов'язковості їх виконання. Незалежно від того, наявні чи відсутні в рішеннях, висновках Конституційного Суду України приписи щодо порядку їх виконання, відповідні закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність» [66].

Згідно з пунктом 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016: «Конституційний Суд України зауважує, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (частина друга статті 150 Конституції України). Повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України)» [65].

Згідно з пунктом 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

положень пунктів 3, 4, 5, 6 статті 9, пунктів 3, 4, 5 статті 10, підпункту «г» пункту 1 статті 24, пункту 3 статті 26 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», пункту 10 статті 14, статті 33-1 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010: «Відповідно до частини другої статті 150 Конституції України рішення та висновки Конституційного Суду України є остаточними і обов'язковими до виконання. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (пункти 3, 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України). Це виключає можливість органу державної влади, у тому числі парламенту, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб відтворювати положення правових актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, крім випадків, коли положення Конституції України, через невідповідність яким певний акт (його окремі положення) було визнано неконституційним, у подальшому змінені в порядку, передбаченому розділом XIII Основного Закону України» [55].

Згідно з пунктом 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016: «Конституційний Суд України зауважує, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до

виконання на території України, остаточною і не можуть бути оскаржені» (частина друга статті 150 Конституції України). Повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України)» [64].

Права людини супроводжуються вимогами права на справедливий судовий процес відповідно до статті 6 та право на ефективні засоби подання скарги відповідно до статті 13 ЄКПЛ. Практичний посібник із застосування статті 6 ЄКПЛ визначає: «Стаття 6 § 1 гарантує виконання остаточної, обов'язкової судової рішень (на відміну від виконання рішень, що можуть оскаржуватись у судах вищої інстанції) (*Ouzounis and Others v. Greece*, (Узуніс проти Греції), § 21). Право на виконання рішень, винесених судом, є невід'ємною частиною «права на суд» (*Hornsby v. Greece* (Горнсбі проти Греції), § 40; *Scordino v. Italy* (Скордіно проти Італії) (no. 1) [ВП], § 196). У іншому випадку, положення статті 6 § 1 будуть позбавлені ефекту корисної дії (*Burdov v. Russia* (Бурдов проти Росії), §§ 34 і 37)» [34].

У зв'язку з цим варто навести позицію Т. Цувіної, відповідно до якої «Надані державою гарантії, що судові рішення завжди виконуються, є невід'ємною частиною права на справедливий суд, закріпленого в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Незважаючи на постійне вдосконалення законодавства, спрямоване на забезпечення процесуального законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, статистика вказує на системну проблему у цій сфері» [77].

Конституційні суди можуть сприяти виконанню Європейської конвенції з прав людини на національному рівні. Однак їхня взаємодія з Європейським судом з прав людини, і особливо з юриспруденцією Європейського суду з прав людини, не тільки приносить користь національному дотриманню, але також має вирішальне значення для збереження балансу між

наднаціональним захистом прав людини, з одного боку, і національної свободи розсуду, з іншого, – тобто між правами людини та демократією. Справедливий судовий розгляд полягає не лише в процесі ухвалення судом рішення, а й у конкретних діях, які здійснюються судом. Відсутність процесу виконання остаточного судового рішення щодо дотримання правових процедур, що є показником порушення прав людини.

Європейський суд з прав людини у рішенні *Ruiz-Mateos v. Spaine* від 23 червня 1993 року вказав, що вимоги справедливого судового розгляду, визначені статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, застосовуються до процесуального права європейських конституційних судів [165]. У цій справі цивільне та конституційне провадження навіть виявилися настільки взаємопов'язаними, що розглядати їх окремо було б штучним і значно послабило б захист прав заявників. Суд зазначив, що, порушуючи питання конституційності, заявники використовували єдиний – і непрямий – доступний їм засіб скаргачись на втручання в їх право власності. Згідно з п. 35 даного Рішення: «35. Згідно з усталеною практикою Суду, провадження в Конституційному суді слід брати до уваги для обчислення відповідного періоду, якщо результат такого провадження може вплинути на результат спору в звичайних судах (див. , зокрема, рішення у справі «Деумеленд проти Німеччини» від 29 травня 1986 р., серія А, п. 77, р. п. 52, а також рішення у справі «Бок проти Німеччини» від 29 березня 1989 р., серія А, п. 37). Суд не бачить підстав для відходу від цієї лінії повноважень, щоб повернутися до підходу, прийнятого в рішенні у справі «Бухгольц проти Німеччини» від 6 травня 1981 року (Серія А, № 42, с. 15, пункт 48), оскільки це було закликав Уряд-відповідач, а також уряди Німеччини та Португалії. ... Уряд також посилався на «політичний характер» Конституційного Суду, який не є частиною судової влади. Аргумент не переконливий: Суд неодноразово розглядав проміжні провадження, проведені в політичних інституціях або адміністративних органах чи установах (див., зокрема, рішення у справі «Фоті та інші проти Італії» від 10

грудня 1982 року, серія А № 56, п. 63, і рішення у справі «Мартінс проти Португалії» від 26 жовтня 143 р. У кожній справі йдеться про відповідальність держави» [165].

Європейський суд з прав людини, аналізуючи ключову тему «Стаття 6 § 1 (цивільний аспект) Провадження в Конституційному Суді» від 29 лютого 2024 зазначив: «Стаття 6 § 1 Конвенції застосовується до провадження в Конституційному Суді згідно з її цивільно-правовим аспектом, якщо вони стосуються «спору щодо цивільних [прав] та обов'язків (Pierre-Bloch c. France, 1997, § 48 ; Voggenreiter c. Allemagne, 2004, §§ 30-33 ; Albuquerque Fernandes c. Portugal, 2021, § 54 ; Xero Flor w Polsce sp. z o.o. c. Pologne, 2021, §§ 192-209 ; Pinkas et autres c. Bosnie-Herzégovine, 2022, §§ 37-38 et, plus récemment, Lorenzo Bragado et autres c. Espagne, 2023, § 106).

Доступ до суду полягає в тому, що:

- гарантії статті 6 § 1 містять право кожного на вирішення його справи остаточно включно з отриманням рішення щодо прийнятності та/або суті конституційної скарги (Marini c. Albanie, 2007, § 120).

- конституційний суд, який може розглядати процедуру лише з точки зору її відповідності Конституції без вивчення всіх відповідних фактів, не вважається таким, що має повну юрисдикцію у значенні пункту 1 статті 6 (Malhous c. République tchèque [GC], 2001, § 62 ; Zumtobel c. Autriche, 1993, § 30).

- стаття 6 не гарантує права на доступ до суду з метою анулювання чи визнання недійсним закону, прийнятим законодавцем. Так само це положення не надає особі права ініціювати конституційний контроль закону шляхом звернення до парламентського органу (Gyulumyan et autres c. Arménie (déc.), 2023, § 79).

- ураховуючи специфіку звернення до Конституційного Суду, ЄСПЛ визначив, що умови доступу до цієї юрисдикції можуть бути суворими (Arribas Antón c. Espagne, 2015, § 50 ; Pinkas et autres c. Bosnie-Herzégovine, 2022, § 48 et Olivares Zúñiga c. Espagne, 2022, § 29), щоб гарантувати правову

визначеність і добре здійснення конституційного правосуддя на найвищому рівні судової ієрархії.

Щоб визначити пропорційність, необхідно взяти до уваги три фактори обмеження доступу до Конституційного Суду, а саме: i) якщо модальності здійснення в апеляції можуть здаватися передбачуваними в очах позивача, ii) якщо відповідна особа мала нести надмірний тягар через процедурні помилки та (iii) якщо обмеження в питання можна сприйняти як виявлення «надмірного формалізму» (*Dos Santos Calado et autres c. Portugal*, 2020, §§ 113-116 ; *Albuquerque Fernandes c. Portugal*, 2021, § 69).

Неупередженість полягає в тому, що суб'єктивні та об'єктивні критерії також застосовуються до провадження в Конституційному Суді (*Mežnarić c. Croatie*, 2005, §§ 29-32).

Чесність процедури в органі конституційного контролю передбачає:

- право на змагальність може також поширюватися на попередні провадження в Конституційному суді (*Milatová et autres c. République tchèque*, 2005, § 59).

- щодо ситуації, коли Конституційний Суд не повідомив заявника про письмові зауваження звичайних судів, які розглядали його справу, Суд постановив, що принципи, які лежать в основі його судової практики щодо рівності сторін і справедливості процедури треба було розглядати як наказові для Конституційного суду, в усіх випадках, коли він дійшов висновку, що не було необхідності повідомляти про зауваження однієї зі сторін до інших сторін процедури, що проводиться перед нею, чітко пояснити у своєму рішенні причини, чому воно дійшло до цього висновку (*Janáček c. République tchèque*, 2023, § 53).

- якщо процедура в Конституційному суді стосується закону *ad personam*, зацікавленим сторонам повинен бути гарантований вільний доступ до зауважень інших сторін і реальна можливість коментувати їх (*Ruiz-Mateos c. Espagne*, 1993, § 63 ; *Gorraiz Lizarraga et autres c. Espagne*, 2004, §§ 56-61 1).

- якщо існує механізм попереднього звернення до Конституційного Суду,

відмова національного суду, щоб поставити попереднє запитання, може, у певних випадках обставини, створювати проблему, зокрема, з точки зору справедливості процедури, якщо ця відмова належно не вмотивована Šaltinytė c. Lituanie, 2021, § 88 ; Xero Flor w Polsce sp. z o.o. c. Pologne, 2021, §§ 166)» [187].

Слід чітко розуміти, що якщо рішення конституційного суду є остаточним і не є обов'язковим для виконання, тобто рішення є лише рішенням на папері, може виникнути правовий вакуум. Парламент повинен негайно переглянути положення закону, які було визнано неконституційним рішенням конституційного суду. Роздумуючи про виконання рішень конституційного суду, частими є випадки, коли рішення не виконується. Один із таких факторів спостерігаємо, що пільговий період для виконання рішення та зміни конституційних положень закону. Ще одна перешкода в реалізації Рішень Конституційного Суду – це відсутність санкцій для правотворчих інститутів, які ігнорують і не виконують рішення, тому що Конституційний суд не має інструменту чи виконавчого органу, який гарантує виконання рішення.

Однак конституційні суди мають інструменти, за допомогою яких забезпечується верховенство конституції та баланс між повноваженнями органами державної влади.

Так, Конституційний Суд згідно зі ст. 147 Конституції Румунії, має право визначати, що «(1) Положення чинних законів і постанов, як а також положення, визнані неконституційними, припиняють свою юридичну силу через 45 днів після публікації рішення Конституційного Суду, якщо в цей проміжок часу Парламент чи уряд, залежно від обставин, не узгодять положення нормативного акту з положеннями Конституції. У цей період положення знайшли бути неконституційними призупиняються законом. (2) У випадках неконституційності щодо законів, перед їх оприлюдненням парламент зобов'язаний повторно розглянути відповідні положення щодо їх згоди з рішенням Конституційного Суду. (3) Якщо конституційність договору чи міжнародного договору було встановлено згідно частини b

статті 146, вона не може бути предметом виключення неконституційності. Договір або міжнародна угода, визнані неконституційними, не можуть бути ратифіковані. Рішення Конституційного суду публікуються в Офіційному віснику Румунії. З моменту оприлюднення рішення є загальнообов'язковими та діють лише для майбутнє», таким чином підтримуючи законність нормативних актів шляхом імплементації рішення.

Питання про обов'язковість рішень конституційного суду є предметом широких дискусій у спеціалізованих колах літератури, а й деяких обмежень, які походять від судів. До змін 2003 року Конституція Румунії передбачала, що рішення Конституційного Суду є обов'язкові та мають лише силу для майбутнього. Це конституційне положення тлумачилося по-різному у доктрині та практиці судів. Отже, навіть Верховний Суд визнав, що рішення Конституційного Суду є законними лише *inter partes litigantes*. Причиною, з якої починається концепція довоєнної системи контролю за конституційністю законів, був контроль, який здійснював Вищий касаційний суд і його рішення мали наслідки лише для сторін у процесі. Це положення суперечило положенням нової Конституції Румунії, яка передбачала контроль за конституційністю справ громадського порядку, рішення Конституційного Суду набудуть чинності *erga omnes*.

Нова судова практика Конституційного Суду Румунії вказувала на необхідність внесення змін до Конституції 2003 р., де новий конституційний текст передбачав, що «Рішення Конституційного Суду публікуються в Офіційному віснику Румунії. З дня оприлюднення рішення є загальнообов'язковими і мають силу лише на майбутнє». Через це пряме проголошення загальнообов'язкового характеру рішень Суду, будь-які конфлікти щодо наслідків конституційного спору про визнання зворотньої дії рішення були вичерпні.

Правова природа та юридична сила рішень Конституційного Суду визначена положеннями ст. 147 Конституції Румунії, а саме:

«Рішення Конституційного Суду

(1) Положення чинних законів і постанов, а також нормативних актів, визнаних неконституційними, припиняють свою юридичну силу через 45 днів після публікації рішення Конституційного Суду, якщо протягом цього періоду Парламент або Уряд, залежно від обставин, не узгодить неконституційні положення з положеннями Конституції. Протягом цього терміну дія положень, визнаних неконституційними, призупиняється законом.

(2) У випадках неконституційності законів перед їх оприлюдненням Парламент зобов'язаний повторно перевірити відповідні положення на предмет їх узгодження з рішенням Конституційного Суду.

(3) Якщо конституційність міжнародного договору чи угоди було встановлено згідно зі статтею 146, пунктом б), він не може бути предметом винятку неконституційності. Договір або міжнародна угода, визнані неконституційними, не можуть бути ратифіковані.

(4) Рішення Конституційного суду публікуються в Офіційному віснику Румунії. З моменту оприлюднення рішення є загальнообов'язковими та діють лише на майбутнє» [117].

Відповідно до статті 11 Закону Румунії «Про Конституційний суд»: «ст.11.

(1) Конституційний Суд ухвалює рішення, приймає рішення та надає висновки, а саме:

А. Рішення у випадках, коли: а) щодо конституційності законів, перед їх оприлюднення після звернення Президента Румунії, одного з голів двох палат, Уряду, Вищого касаційного суду касації та народного адвоката, кількості не менше 50 депутатів або не менше 25 сенаторів, а також, за посадою, щодо ініціатив перегляду Конституції;

б) ухвалювати рішення щодо конституційності договорів чи інших міжнародних договорів, до їх ратифікації Парламентом, за зверненням одного з президентів двох Палат чисельністю не менше 50 депутатів або не менше 25 сенаторів;

в) ухвалює рішення про конституційність нормативних актів Парламенту, за зверненням одного з президентів двох палат, парламентської групи або

принаймні 50 депутатів або не менше 25 сенаторів;

г) ухвалює рішення про винятки неконституційності щодо законів і постанов, порушених у судах або комерційному арбітражі, а також у справах, які порушується безпосередньо народним адвокатом;

д) вирішувати правові конфлікти між органами державної влади, за запитом Президента Румунії, одного із двох президентів палати, Прем'єр міністра або Президента Ради магістрату; е) вирішує апеляції, які мають своїм предметом конституційність політичної партії.

В. Рішення у випадках, коли: а) забезпечується дотримання процедури виборів Президента Румунії та підтверджує результати голосування; б) встановлює наявність виправдовуючих обставин тимчасово виконуючим обов'язки Президента Румунії та доводить висновки до Парламенту та Уряду; в) забезпечує дотримання порядку організації та проведення референдуму та затвердження його результатів; г) перевіряє виконання умов законодавчої ініціативи громадян.

С. Консультативні висновки щодо пропозиції про призупинення від офісу президента Румунії. (2) Рішення та постанови проголошуються іменем закону. (3) ...Рішення Конституційного Суду є загальнообов'язковими і мають силу лише на майбутнє» [168].

Натомість згідно зі статтею 36 Закону № 47/1992, яка регулює питання вирішення правового конфлікту конституційного характеру визначає, що: «Рішення, яким вичерпується правовий конфлікт конституційного характеру, є остаточним і повідомляється автору звернення, а також сторони конфлікту, до його публікації в Офіційному віснику Румунії, Частина I» [168]. Як бачимо, запускає стаття не містить згадку про загальнообов'язковість. Диференційований аспект полягає в тому, що в одній ситуації рішення є загальними і обов'язковими, а в інших випадках рішення є остаточними, тому такі наслідки треба сприймати інакше.

Отже, при застосуванні цих проаналізованих конституційно-правових норм рішення Конституційного Суду, які розв'язують правові конфлікти

конституційного характеру, як правило, не мають обов'язкової сили з огляду на спеціальне правило, встановлене ст. 36 Закону № 47/1992, який прямо зазначає лише те, що таке рішення є остаточним, не згадуючи про обов'язковість.

Нагадаємо, що рішенням № 390/2021 від 8 червня 2021 року Конституційний суд Румунії відхилив конституційну скаргу як необґрунтовану щодо кількох положень законодавства, що регулює діяльність прокурорського департаменту для розслідування «злочинів» судової влади (SIIJ).

У цьому рішенні Конституційний суд зазначив, *inter alia*, що, оскільки примат, наданий праву ЄС, обмежений у правовому порядку Румунії вимогою поваги до національної конституційної ідентичності, вона повинна була забезпечити верховенство Конституції Румунії на території Румунії. Отже, суд вважає, що хоча звичайний суд має юрисдикцію перевіряти відповідність праву ЄС закон або положення національного законодавства, такий звичайний суд не має юрисдикції розглядати відповідність законодавству ЄС національного положення, яке було визнано таким, що відповідає статті 148 Конституції Румунії [105]. У даному рішенні проглядається конфлікт між Конституційним Судом Румунії та Судом Європейського Союзу. Конституційний Суд Румунії використав концепцію конституційної ідентичності як інструмент для обмеження принципу примату права ЄС, головним аргументом якого є те, що Конституційний суд є вищою національною інституцією, завдання якої полягає в тому, щоб забезпечити верховенство Конституції Румунії на території Румунії навіть у частині, що стосується права ЄС і прецедентного права Суду Європейського Союзу.

Згідно з судовою практикою, Конституційний Суд Румунії: а) не приймає рішення щодо тлумачення та застосування закону. Цей аспект належить до юрисдикції судів; б) не може ухвалити рішення про доцільність (можливість) критикованого закону; с) він ухвалює рішення лише щодо конституційності

закону, не маючи можливості змінювати чи доповнювати положення, що підлягають контролю. Якщо законодавче упущення має конституційне значення, тобто породжує питання про неконституційність положення, Суд може визнати неконституційність закону. На практиці межі контролю шляхом виключення неконституційності до Конституційного Суду можуть визначатися причинами неприйнятності. Під час провадження в Конституційному Суді можуть виникнути такі перешкоди: а) внесення змін до закону під час конституційного провадження. Суд більше не може ухвалювати рішення щодо конституційності нового законодавчого положення, оскільки воно виходить за межі передачі, контексту, в якому необхідно сформулювати нове звернення до Конституційного Суду; б) скасування закону; в) зміна конституційної основи безпосередньо в Конституційному Суді.

Конституція є документом політичного походження, структура та наслідки якого є юридичними, оскільки, виходячи зі своєї вищої та надправової природи, породжує наслідки, які поширюються на всю правову систему, що, у свою чергу, є результатом цього вищого документа. Контроль за конституційною закономірністю є важливим елементом для підтримки чинності самої Конституції. Зміна концепції Конституції як політичного документа на правову норму призводить до того, що вона надає необхідні гарантії для того, щоб вона переважала будь-який акт, який її порушує. Відповідно до цього контроль за конституційністю актів стає віссю конституційної ефективності, посилюючи обов'язковість самої Конституції та забезпечуючи баланс основних прав та інституційних структур, визначених конституційною угодою [9]. Основними вимогами судового контролю є жорстка Конституція (складніший процес внесення змін, ніж звичайний закон) і приписування контролю вищому органу. Таким чином, контроль (аналіз вертикальної сумісності) впливає з жорсткості та переваги Конституції, яка передбачає поняття нормативного масштабування, де Конституція займає вершину піраміди (Кельзен), будучи, таким чином,

основою для чинності всіх інших норм. Контроль за конституційністю законів і нормативних актів державної влади є засобом здійснення конституційної юрисдикції. Стосовно цієї теми (контролю за конституційністю), однієї з найбільш важливих і обговорюваних творів конституційного права та політології в сучасному світі, ось деякі міркування, зокрема щодо систем і видів контролю, закріплених доктриною та юриспруденцією в межах юридичної системи.

Отже, контроль конституційності є гарантією верховенства основних прав і гарантій, передбачених Конституцією, яка, крім налаштування меж влади держави, є ще й частиною легітимності самої держави, визначення її обов'язків і уможливлення демократичного процесу в умовах верховенства права. Контроль конституційності означає перевірку досконалої адекватності закону або нормативно-го акта Конституції, перевірку його формальних і матеріальних вимог. Це завжди порівняльна експертиза між законодавчим чи нормативним актом і Конституцією [4].

Цікавим є досвід Конституційного суду Чехії. Конституційний суд Чехії ухвалив рішення, в яких окремі закони, які втручалися в політичну конкуренцію та життя політичних партій були визнані неконституційними. У демократичній державі, де існує довіра між владою, рішення Конституційного Суду поважають не лише щодо їх тлумачення, але й шляхом їх ефективного виконання. Важливе значення мають причини, чому Конституційний Суд визнав оскаржений закон неконституційним і сприйняв серйозно, щоб рішення можна було правильно імплементувати в закон. Поважаючи ці причини, коли розробка нового законодавства забезпечує належне виконання рішень Конституційного Суду і є не лише важливим для захисту прав людини, але й належного врядування та зміцнює верховенство права. Добре виконання рішень залежить від авторитету Конституційного Суду та поваги до нього з боку інших інституцій та органів влади, а також легітимності Конституційного Суду та поваги до нього в суспільстві. Засоби масової інформації також відіграють важливу роль у формуванні цієї поваги.

Чим більше суспільство поважає Суд, тим складніше для політиків нехтувати його рішеннями.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати що, крім якісного ухвалення рішень, підкріплених переконливою аргументацією, роль Конституційного Суду також полягає в тому, щоб повідомляти, якщо це необхідно, безпосередньо громадськість і переконати людей, що рішення Конституційного Суду є важливими і правильними. Для цього рішення конституційного суду потрібно пояснювати суспільству.

Щоб підтвердити цю тезу, наведемо три справи, вирішені Конституційним Судом Чехії. Конституційний суд Чехії скасував частину закону про об'єднання в політичні партії та політичні рухи щодо фінансування політичних партій [105]. Відповідно до одного з оскаржуваних положень, політичні партії отримують фінансовий внесок у розмірі 1 000 000 чеських крон за мандат депутата або сенатора. Суд визнав це положення неконституційним, оскільки воно непропорційно перешкоджало вільній конкуренції політичних партій, оскільки малі політичні партії перебували в не вигідному становищі порівняно з більшими політичними партіями, представленими в парламенті, та не допускало нових політичних акторів до політичної конкуренції. Законодавець відреагував на рішення, знизивши суму фінансового внеску 900 000 чеських крон. Так, рішення було виконано, але те, як це було зроблено, символічно виглядало як «ляпас в обличчя» Конституційному Суду. В іншому випадку Конституційний суд Чехії скасував конституційний акт, який скоротив термін повноважень Палати депутатів, щоб зробити можливими дострокові вибори [118]. У цьому рішенні Конституційний Суд чітко вказав на необхідність захищати матеріальну спрямованість конституційного ладу, а частково абстрактно і частково казуїстично, вказав на її структуру, а також на те, що її наслідки стосуються не тільки демократичної законодавчої влади, але й самого Конституційного Суду.

У тій мірі, в якій Конституційний Суд формулює необхідність включення

категорії конституційних актів у межах терміна «статут» у ст. 87 абз. 1 літ. а) з Конституції, в частині перевірки їх на відповідність ст. 9 абз. 2 з Конституції, з прямими негативними наслідками, він робить це у зв'язку до своєї прецедентної практики, починаючи з основного судового рішення №. пл. ÚS 19/93, і робить тому відповідно до цінностей і принципів, якими керуються конституційні системи в демократичних країнах. Захист матеріального ядра Конституції, тобто імператив, щоб основні вимоги до демократичної правової держави, згідно зі ст. 9 абз. 2 з Конституцією є незмінною, це не просто гасло чи прокламація, а конституційне положення з нормативними наслідками. У № 78 від Федераліста, Олександр Гамільтон писав, що «суди були розроблені для того, щоб бути проміжним органом між народом і законодавчою владою, щоб, серед іншого, утримувати останню в межах, визначених для них повноважень». Без проєкції ст. 9 абз. 2 Конституції в тлумачення ст. 87 абз. 1 літ. а) Конституції, незмінність основних вимог до демократичної держави, керованої верховенством права втратило б свою нормативну природу і залишилося б лише політичним або моральним викликом. Суд визнав порушення матеріальної основи Конституції, оскільки оскаржуваний акт був неконституційним і мав зворотну силу. Політики в той час навіть думали ухвалити новий конституційний акт, щоб не довелося виконати рішення суду. Однак було зрозуміло, що Суд мав потужну громадську підтримку, активно оприлюднював своє рішення в засобах масової інформації, наприклад, були публічні зустрічі з суддями. Врешті-решт законодавець виконав рішення, оскільки розумів, що неповага до нього зменшить їхню популярність серед громадськості. І останнє, але не менш важливим є те, що Конституційний суд Чехії в скасував кілька положень Закону про вибори народних депутатів, що містять формулу виборів і виборчі пороги для коаліцій [148]. Суд постановив, що читати в цілому Закон дуже сильно відхиляється від пропорційної виборчої системи, якої вимагає Конституція та порушує виборчу рівність. Рішення викликало певну критику від політиків, особливо тому, що воно

було ухвалене незадовго до майбутніх виборів. Суд активно роз'яснював рішення публічно, але цього разу судді, які не погодилися, були дуже конфронтаційними, що могло б негативно вплинути на громадську думку. На щастя, все закінчилося добре, тому що політики поводитися конструктивно і домоглися ухвалення нового закону вчасно. Хоча рішення, яке вони таки обрали, могло бути неоптимальним, по-перше, цього було достатньо, щоб виконати рішення Суду. Як правило, коли Суд переглядає норми про вибори чи політичні партії важливо, щоб Суд захищав політичну конкуренцію та політичні партії.

Варто звернути увагу на особливість суб'єктів звернення. Коли звернення надходить від звичайних суддів, як у випадку з італійським *ricorso incidentale*, німецький *konkrete Normenkontrolle*, а з 2010 року французьких ПКП (французька аббревіатура для пріоритетних конституційних питань (*question prioritaire de constitutionnalité*), роль Суду полягає в тому, щоб бути протидією, або, точніше, здійснювати контроль незалежно від підзвітності народу, за парламентом.

В Італії така форма звернення була поширена від моменту створення з 1965 року.

Звичайні суди задають попередні запитання, перш ніж прийняти будь-яке рішення у справі, яку вони повинні вирішити. Ця процедура породжує щось на зразок спільності між звичайними судами та Конституційним Судом (*Corte Costituzionale*) – який в Італії, як і у Франції, згідно з конституцією, є не є ланкою судової системи.

Окремо слід звернути увагу на справи за конституційними скаргами, оскільки у цьому випадку суд виступає опікуном в останній інстанції конституційно захищених прав і свобод людини та громадянина.

Майже всі європейські держави на даний час створили органи конституційного контролю, в тій чи іншій мірі і в різний спосіб. Хоча не існує єдиної європейської моделі такого перегляду, є принаймні одна характеристика, яка, на нашу думку, спільна для цих держав, а саме той факт,

що перегляд конституційності є не монопольним переглядом у руках одного суду, а спільним[158]. Спільне, перш за все, тому, що конституційне право саме по собі, в кожній національній правовій системі, спільний законом: хоча не всі суди безпосередньо застосовують Конституцію, воно завжди є для них фундаментом і джерелом натхнення. Конституційний контроль є спільним ще й тому, що в багатьох європейських державах Конституція є безпосередньою частиною блоку законності, за застосування якого адміністративні судді несуть відповідальність, коли закон не втручається між актом, переданий судді, і Конституцією, але цей екран сам по собі вже не є непереборним або неминучим. Перегляд конституційності все ще залишається спільним переглядом, оскільки всі національні суди несуть відповідальність за його реалізацію або, принаймні, беруть участь у розгляді справ у Конституційному Суді та виконанні його рішень. Нарешті, розгляд конституційності спільний, оскільки, коли національні суди застосовують права і свободи, гарантовані конвенцією, вони не можуть ігнорувати існування прав і свобод, проголошених їхньою національною конституцією, з яких вони черпають своє існування та легітимність.

Так, іспанська установча влада обрала систему сконцентрованої конституційної юстиції з деякими елементами моделі дифузного або нечіткого контролю, де спеціальний орган, незалежний від інших органів влади, здійснює абстрактну форму контролю за конституційністю закону. Конституційний суд є органом офіційного тлумачення Конституції Іспанії, гарантуючи її верховенство. Через свою інтерпретаційну функцію Конституційний Суд може конкретизувати зміст конституційних положень та інших правових норм, тлумачачи їх зміст відповідно до культурної та соціальної реальності та інтеграції можливих упуцень законодавця в окремих випадках. У конституційних судах інших країн Європи спостерігається тенденція до здійснення розширювального, а не буквального тлумачення. Наприклад, в Іспанії можна знайти в Рішенні 198/2012, коли Суд визнав неконституційним позов проти Закону 13/2005, який вніс зміни до

Цивільного кодексу, що дозволяє одностатеві шлюби. Суд використав прогресивне тлумачення Конституції, пристосувавши конституційне положення (стаття 32 СК) до поточної соціальної та культурної реальності іспанського суспільства. Суд підкреслив, що «Конституція є «живою конституцією», не лише нормативним текстом, ідеєю, яку Суд використовує для того, щоб пристосувати конституційне положення до поточної реальності, і це дозволяє Суду зробити висновок, що законодавець обрав один із різних доступних варіантів і що обраний варіант відповідав Конституції» [134]. Роль Конституційного Суду не зводиться лише до визнання норми, що суперечить Конституції через декларативну резолюцію з наслідками *ex tunc*. Він може інтерпретувати зміст положень як на конституційному, так і на підконституційному рівнях на основі конституційних принципів.

На конституційному рівні тлумачення зазвичай необхідне для будь-якого конституційного тексту: з одного боку, через відкритий і загальний характер багатьох положень, з іншого, через необхідність адаптації, яку вимагає еволюція реальності, оскільки Конституція є не лише нормативним текстом, але й «живою конституцією». Таким був випадок іспанської регіональної держави (*Estado autonómico*), в якій Конституційний суд відіграв важливу роль. Конституційний Суд підкреслив, що «це обмежена влада, вона не є суверенною і не може бути протиставлена принципу єдності, закріпленому в Конституції» [149]. Тому воно ніколи не може складатися з права на самовизначення як права сприяти і здійснювати одностороннє відділення, як нещодавно зазначив Суд, виносячи рішення щодо двох конституційних подань про неконституційність. Конституційний Суд Іспанії може ухвалити рішення про конституційність чи неконституційність закону – або його частини – і, отже, оголосити, чи є він чинним чи нечинним. Однак законодавець пов'язує неконституційність з недійсністю, з наслідками *ex tunc*. Конституційний суд може постановити, що правова норма має недійсний з дня її прийняття (*ex tunc* ефекти), з іншого дня (*ex tunc* ефекти), або з дати в майбутньому, щоб дати законодавцю можливість переглянути правову норму

(*pro future* ефекти). Для цього Суд має широкий спектр типів рішень, а саме: інтерпретаційні рішення, які дають нормі тлумачення відповідно до Конституції; рішення про неконституційність, у яких неконституційність походить від бездіяльності законодавця, тому вони вимагають від законодавця привести певні норми у відповідність до конституції; в. адитивні рішення, в яких Суд додає зміст, який був опущений у нормі; реконструктивні або замінні судові рішення, в яких визнання неконституційними можна уникнути шляхом заміни частини нормативного змісту іншим; редуکتивні судження, які об'єднують випадки, до яких належить застосована норма або правові наслідки, які з цього випливають. Суд чітко зазначив, що використання тлумачення недоцільне, коли не усунуто неконституційність закону [128]. Суд може встановити зміст або сенс тексту правової норми та вирішує, що вона відповідає Конституції, але вона не може вивести або реконструювати повноваження, які вона містить. Отже, Суд оголосить неконституційною лише тоді, коли безсумнівно, що немає тлумачення, яке б забезпечило конституційний результат.

Посилання на цей принцип тлумачення згідно з Конституцією можна знайти в прецедентній практиці Конституційного Суду, яка скористався цим принципом, щоб зберегти волю законодавця [149]. Наприклад, у Рішенні 115/1987, в якому Суд визнав двозначність термінів, використаних законодавцем, але запропонував терміни відповідно до якого припис належить тлумачити як такий, що поважає Конституцію, оскільки він розуміє, що воля законодавця була з'ясована. Суд зазначив, що очевидно, що воля законодавця полягала в тому, щоб усунути попередню ситуацію повної доступності уряду щодо свободи іноземців, які очікують видворення, вимагаючи судового втручання після закінчення 72-годинного терміну, хоча законодавець не вказав на це прямо. Отже, Суд витлумачив термін «*interesando*» і пояснив, що, відповідно до Конституції, це належить розуміти як еквівалент запиту судді про надання дозволу на продовження інтернування понад 72-годинний термін, і те, що повинен зробити

адміністративний орган у максимальний період 72 год [88]. Суд застосував тлумачення, яке найбільше відповідає глобальному контексту права, наголошуючи, що закони повинні тлумачитися «найбільш сприятливим способом для ефективності основних прав і відповідно до Конституції», і що норми можуть бути визнані неконституційними лише тоді, коли вони безсумнівно не відповідають Конституції та неможливо здійснити інтерпретацію [88]. Конституційний Суд, як правило, робить посилання у своїй аргументації на прецедентне право ЄСПЛ, ЄСЄ та, іноді, інших Конституційних судів. Справді, практика інших Конституційних судів і ЄКПЛ (особливо у сфері основних прав) має велике значення. Конституційний Суд України також визнав його інтерпретаційну цінність.

При визнанні норми неконституційною, це призводить до її негайного виключення з правового порядку *ex tunc* наслідків, тобто і з зворотною дією. Тому це дасть можливість переглянути минулі ситуації, що виникли в результаті застосування норми, яка визнана неконституційною. Єдиним обмеженням є дія *res judicata* (формально *res judicata*, тобто коли немає судового захисту). Ще одне проблематичне питання впливу судових рішень на правові ситуації, що виникли після вступу набрання чинності законом. Як відомо, розуміння нікчемності, що призвело б до визнання всіх правових ситуацій нікчемними, неможливе з міркувань правової визначеності. Тому інтересам тих, хто діяв добросовісно або відповідно до загальних інтересів, завдало б серйозної шкоди, якщо всі наслідки закону, визнаного неконституційним, скасовані, необхідно захистити. Отже, Конституційний Суд відокремлює неконституційність від нікчемності. В Іспанії рішення про визнання неконституційності закону мають *erga omnes* дію і, отже, є обов'язковими для всіх органів державної влади, включаючи суддів та суди. Якщо закон визнано неконституційним і нікчемним, він виключається із правового порядку і не може застосовуватися. Що стосується ефективного виконання рішень Конституційного Суду, то це завдання самого суду.

Відомий конституціоналіст Мауро Капеллетті влучно стверджує:

«Конституції виражають «позитивізацію» вищих цінностей; судовий перегляд є методом надання цим цінностям юридичної сили; і порівняльний метод є знаряддям руху назустріч гармонізації та пошуку міжнародно прийнятних цінностей. Ці три, по суті, пов'язані разом і утворюють єдине ціле нового напрямку в сучасній юриспруденції» [178].

Контроль за конституційністю - це перевірка відповідності законів та інших нормативних актів Конституції. Також здійснюється контроль за конституційністю бездіяльності органів державної влади, коли вони не врегульовують конституційні норми обмеженої ефективності.

Отже, об'єкт контролю комплексний, зорієнтований на закони, інші нормативні акти (наприклад, тимчасовий захід) і бездіяльність органів державної влади.

Фактично в широкому сенсі кожен акт або правочин підлягає контролю конституційності настільки, наскільки він повинен відповідати конституційним нормам.

Традиційно в науці конституційного права виділяють централізований та децентралізований контроль. У контексті нашого дослідження нас цікавлять саме наслідки такого контролю. Відповідно до теорії централізованого контролю рішення суду щодо визнання закону таким, що не відповідає конституції, має такі ж наслідки, як і скасування закону парламентом. Це рішення, спрямоване проти закону саме по собі, тоді як, згідно з теорією децентралізованого або випадкового перегляду, рішення суду стосується лише сторін процесу і технічно не впливає на закон, за винятком того, що робить його недійсним, хоча в результаті доктрини *stare decisis* це цілком може призвести до того, що закон стане мертвою буквою. Два типи контролю також указують на можливі різні результати щодо дії рішень у частині його зворотної дії в часі. Оскільки спеціальне визнання закону таким, що не відповідає конституції конституційним судом є, по суті, надзаконодавчим актом, воно діє як скасування закону чи його частини, щоб позбавити його будь-якого майбутнього ефекту. Верховний Суд США

обмежив зворотну силу рішень, які визначали, нові тлумачення Конституції, мають ефект у скасуванні попередніх рішень.

Оснoву контролю конституційності складає, пірамідальна структура правових систем, які приймають модель жорсткої Конституції і, отже, формальне верховенство конституційних норм по відношенню до інших законів.

Таким чином, контроль конституційності характеризується як механізм захисту конституційного верховенства.

Цілями конституційного контролю є: а) контроль за дотриманням принципу верховенства Конституції; б) визнання неконституційними законів, нормативних актів такими, що суперечать Конституції.

Існує два способи конституційного контролю: а) превентивний контроль: саме це перешкоджає входженню в правову систему неконституційного нормативного акта. Тому це відбувається до набрання чинності законом; б) репресивний контроль: такий, який має на меті вилучити з правової системи нормативний акт, який набрав чинності, але страждає від неконституційності.

Превентивний контроль здійснюється законодавчою та виконавчою гілками влади і, винятково, судовою владою.

Репресивний контроль є функцією судової влади, але, як виняток, він також здійснюється законодавчою та виконавчою гілками влади.

Що стосується органів, відповідальних за здійснення контролю за конституційністю, то в доктрині наведена така класифікація:

«...а) Система судового контролю: здійснюється органом, який входить до структури судової влади. Ця система, прийнята в Бразилії з моменту проголошення Республіки, з'явилася у Сполучених Штатах Америки в 1803 році в рішенні судового наказу під назвою «Марбері проти Медсона», коли Верховний суд США визнав існування «судового контролю», тобто судового контролю за конституційністю, можливості судової влади визнавати недійсними конституційні акти інших держав.

б) Система політичного контролю, або Австрійська матрична система: її

складають органи, які не входять до структури жодної з трьох держав. В Італії таким органом є «Конституційний суд», а у Франції - «Конституційна рада». Цієї системи, розробленої Гансом Кельзенем і вперше прийнятої в Австрії в 1920 році, тепер дотримується більшість європейських країн. Отже, контроль за конституційністю покладається на автономний Конституційний суд, відокремлений від інших гілок влади.

в) Змішана система контролю: здійснюється позасудовими органами та судовими органами, залежно від типу ситуації. Він прийнятий у Швейцарії. Фактично перевірка конституційності федеральних законів Швейцарії здійснюється автономним Конституційним судом, а законів кантонів (які еквівалентні законам наших штатів) - судовою владою».

Визнання верховенства Конституції та її обов'язкової сили по відношенню до публічної влади робить неминучою дискусію про форми і способи захисту Конституції, про необхідність контролю за конституційністю актів публічної влади, особливо законів і нормативних актів. У цьому контексті набуває актуальності дискусія щодо контролю за конституційністю з боку несудових органів.

Незважаючи на те, що ця тема вже широко обговорюється, існує незліченна кількість дискусій і суперечок, які продовжують пронизувати її.

А. Гвідж виділяє такі «три системи конституційного контролю:

1) самоконтроль верховних представницьких органів одночасно зі створенням конституційних комісій; 2) контроль, що здійснюється вищим органом влади, наприклад, президією; 3) система конституційного судочинства» [141, с. 5].

На думку В. Шаповала, «конституційний контроль у широкому розумінні це діяльність парламенту, глави держави, судів або інших органів, пов'язану з вирішенням питання відповідності конституції різних нормативно-правових або тільки законодавчих актів» [78, с. 245].

Право конституційного контролю може реалізовуватись у двох основних формах: а) попереднього контролю, б) наступного контролю. Хоча, подаючи

повну класифікацію форм контролю органів конституційного правосуддя, варто згадати не лише показник моменту перевірки, але й такі фактори, як зв'язок з конкретною справою та предмет перевірки. Теоретико-методологічною основою обґрунтування ідеї попереднього конституційного контролю як гарантії стабільності конституційного регулювання виступила теорія цілісної та ієрархічної структури правових норм, висунена визначним юристом і правознавцем Г. Кельзенем. В основу своїх міркувань він поклав тезу, що правовий порядок у державі й суспільстві базується на системі правових норм, кожна з яких має свою юридичну цінність і які утворюють єдину пірамідальну структуру, на чолі якої стоїть основний закон – конституція. Тож, наявність жорсткої структури нормативно-правових актів означає не тільки те, що кожна з діючих юридичних норм має своє чітко визначене місце в даній структурі, але й те, що будь-яка нова норма повинна розроблятися й прийматися з обов'язковим урахуванням того, яке місце вона посяде в цій структурі. У результаті чого, на думку Г. Кельзена, юридичній конституційній оцінці підлягають не лише вже прийняті закони, але й усі законопроекти, оскільки якщо новий закон від самого початку міститиме в собі норми, що суперечитимуть конституції чи вищим (за юридичною силою) законам, то такий закон зруйнує цілість системи правових актів і стане загрозою для загального правопорядку. Запропоновану Г. Кельзенем ідею попереднього конституційного контролю доволі часто визначають як «конституційний контроль а пріорі (на сьогоднішній день він діє практично в усіх країнах Європи, за винятком Великобританії та Швейцарії), оскільки поряд з уже діючими законами, він передбачає й контроль стосовно законопроектів» [2].

Як указує С.М. Кушнір, «слово «контроль» належить тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення протиправної поведінки з боку кого-небудь, запобігання їй і припинення протиправної поведінки з боку кого-небудь» [27, с. 56]. За твердженням О. Андрійко, «це визначення найбільш повно

відповідає юридичному змісту контролю як форми реалізації повноважень державних структур, що виявляється в конкретній контрольній діяльності» [1, с. 6].

У науці конституційного права України проблематика виконання рішень конституційних судів недостатньо розроблена і досліджувалась у зв'язку з правовим нігілізмом, повільної правотворчої діяльності, необґрунтованості позицій органів правозастосування, незрозумілості у розумінні юридичних позицій. На думку В. Бринцева, «Вирішуючи питання щодо конституційності законів, інших нормативно-правових актів, Суд безпосередньо впливає на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, сприяє у формуванні громадян і суспільства в цілому правосвідомості, високої правової культури. Рішення Суду спонукають органи державної влади до обов'язкового здійснення своїх функцій на засадах поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову та неухильного додержання Верховною Радою України, Президентом України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції та законів України» [6] Закон України «Про Конституційний Суд України» містить загальні формулювання щодо виконання його рішень, натомість питання хто повинен виступати із законодавчою ініціативою після опублікування рішення Конституційного Суду України, відсутнє розмежування не тільки за видами рішень Конституційного Суду України, але й відсутня їх диференціація, що не дає можливості визначити, яка процедура виконання акта, визначена Законом України «Про Конституційний Суд України». Ця прогалина в конституційно-правовому регулюванні потребує заповнення. На нашу думку, Конституційний Суд України може констатувати невідповідність норми Конституції України, перерахувати комплекс заходів для усунення такої проблеми, невиконання яких може стати підставою для конституційно-правової відповідальності.

1.2. Темпоральна дія в часі рішень конституційних судів: моделі та судова практика

Національні суди країн-членів ЄС використовують різноманітні підходи до темпоральної дії в часі своїх рішень. Як правило, національний законодавець визначає рамки тимчасової дії судових рішень, таким чином віддаючи перевагу будь-якій дії *ex nunc*, *ex tunc* або *pro futuro*. Кожна категорія має свої переваги та недоліки. Як правило, кожен національний конституційний суд прагне до певного ступеня гнучкості. Активна роль судді проявляється у відомому вислові Ш. Монтеск'є: «Les juges de la nation ne sont. . . que la bouche qui prononce les paroles de la loi» [156], який піддавався критиці та дискусіям. Очевидно, що простий силогістичний аргумент - автоматичне застосування загального правила для конкретного випадку є неможливим. Здійснюючи тлумачення, судді творять право. Активна роль суддів у конституційних судах більш відверта, ніж активна роль звичайних суддів. Поняття *législateur négatif* (негативний законодавець) стало добре відомим, коли конституційні суди реалізовує повноваження по визнанню неконституційним закон або неконституційне положення. В даному випадку суд діє як законодавець – він вилучає правове положення з правового порядку, щоб його наступне застосування було неможливим. Це рішення має дію *erga omnes*.

Практика конституційних судів навіть відкриває можливість розпізнати функцію *législateur positif* (позитивний законодавець) [98]. Конституційні суди часто видають вказівки законодавцю [109], а інколи навіть виступають в ролі фактичного законодавця. Прикладами такої активної ролі є інструменти тлумачення конституції та судова практика щодо законодавчих упущень.

Отже, можна зробити висновок, що судді – це не просто «la bouche de la loi» («вуста закону»). Вони часто вносять кардинальні зміни, створюючи нові правила або скасовуючи їх. Застосування із зворотною силою нові правила у минулих випадках створює значну невизначеність. Особливо це стосується

випадків, де зміни були непередбачуваними. Ось чому темпоральна дія судового рішення потребує належної уваги.

Судді можуть ухвалювати рішення трьох різних типів тимчасової дії: ефект *ex tunc*, ефект *ex nunc* або ефект *pro futuro*. У кожній із цих трьох категорій взаємодіють важливі правові принципи: принцип правової визначеності та принцип законності. Баланс між цими двома принципами змінюється в залежності від обраної категорії. Законодавчий орган має вирішити, який із цих трьох часових ефектів стає загальним правилом. Однак встановлення загального тимчасового правила не означає, що кожне рішення конституційного суду завжди буде відповідати цьому правилу. Загалом законодавець передбачає можливість відхилитися від загального правила, коли конституційний суд вважає це за необхідне [139].

Коли рішення конституційного суду має чинність *pro futuro*, суддя конституційного суду відкладає припинення дії на пізнішу дату. Суди продовжуватимуть застосовувати норму, визнану неконституційною до випадків і ситуацій, що мають місце між днем проголошення рішення та датою, визначеною судом. Конституційні суди, які визнають неконституційними закони або норми часто мають повноваження відкладати своє рішення або наслідки їх рішення на більш пізній термін. Незважаючи на рішення, чинне правило просто продовжує застосовуватися, а принцип правової визначеності залишається не порушеним.

Визнавши положення неконституційним, суд визначає *erga omnes* на наступне застосування [152].

Неконституційна норма все одно буде застосовується у всіх випадках і обставинах, що мали місце до ухвалення судового рішення. На відміну від цього, починаючи з винесення рішення, це неконституційне правило зникає з правового порядку і, отже, не застосовуватиметься до ситуацій і випадків, які виникнуть після ухвалення рішення. Так забезпечується рівновага між принципом правової визначеності та принципом законності, зокрема: перший панує над минулим, а другий вирішує майбутнє.

У правовій сфері одним з основоположних понять є поняття правової ретроактивності, тобто здатності норми породжувати правові наслідки, які поширюються на минуле. Цей принцип виражається в латинському виразі «*ex tunc ex nunc*», що буквально означає «відтоді і відтепер».

Латинське словосполучення «*ex tunc*» вказує на те, що дана дія або рішення мають зворотну силу, тобто з моменту здійснення дії або прийняття рішення. Іншими словами, коли застосовується ретроактивність «*ex tunc*», дія або рішення вважаються дійсними і чинними з самого початку, навіть якщо вони могли бути прийняті пізніше.

Термін «*ex tunc effect*» відноситься до правового принципу, який вказує на те, що дія даного правового акту також поширюється на період часу, що передує набранню ним чинності. Іншими словами, коли ми говоримо про ефективність «*ex tunc*», ми маємо на увазі, що нормативно-правовий акт діє заднім числом у часі, викликаючи наслідки ще до його укладення або прийняття.

Ретроактивність, або «*ex tunc*», може бути передбачена законом або може бути встановлена судом в окремих випадках. Наприклад, коли закон скасовується або оголошується неконституційним, може бути встановлено, що дія цього закону вважається нікчемною *ex tunc*, тобто з часу до набрання ним чинності.

Підсумовуючи, «*ex tunc effect*» означає зворотну дію правового акта, яка поширюється на період часу, що передує набранню ним чинності. Цей принцип може бути передбачений законом або встановлений судом за певних обставин. Ретроактивність може мати значний вплив на права та обов'язки залучених сторін і може бути використана для забезпечення більшої справедливості та послідовності в правовій системі.

«*Ex tunc effect*» - це правовий принцип, який вказує на те, що норма права, судові рішення або адміністративний акт мають зворотну силу в часі, тобто діють з дати, що передує його прийняттю або введенню в дію.

Це означає, що ефект «*ex tunc*» анулює або змінює правові наслідки події

чи дії в минулому, ніби це правило завжди було чинним або рішення було винесено раніше.

Наприклад, якщо закон прийнятий сьогодні, але передбачає, що його положення мають зворотну силу з місяця тому, то всі ситуації, які мали місце в минулому, будуть врегульовані відповідно до нових положень.

Ефект «*ex tunc*» може бути використаний у різних галузях права, таких як цивільне право, адміністративне право, кримінальне право. Однак важливо зазначити, що ефект «*ex tunc*» може бути обмежений або заборонений у деяких випадках, наприклад, коли він порушує принципи правової визначеності або незворотної дії найсуворіших кримінальних положень.

Ефект «*ex tunc*» судового рішення означає той факт, що рішення суду має зворотну силу в часі, тобто воно діє з дати, що передує його винесенню.

Це означає, що судові рішення має наслідком зміну правових наслідків ситуації в минулому, ніби рішення було винесено раніше або так, ніби положення судового рішення завжди були чинними.

Наприклад, якщо суд виносить рішення про визнання контракту недійсним, анулювання контракту набуває чинності «*ex tunc*», якщо рішення передбачає, що контракт має зворотну силу з певної дати, що передує його проголошенню. Це означає, що сторони повинні поводитися так, ніби договору ніколи не існувало, і повинні повернути вже надані за договором послуги.

Дія судових рішень «*ex tunc*» може бути обмежена або заборонена в певних випадках, наприклад, коли вони порушують принципи правової визначеності або незворотної дії найбільш суворих кримінальних положень.

Німеччина була однією з перших країн, яка запровадила зворотну дію в часі рішення *Bundesverfassungsgericht* (Федерального конституційного суду Німеччини), дія *ex tunc* надалі називається німецькою моделлю. Що стосується дії *ex tunc*, Австрія встановлює приклад, натхненний Г. Кельзенем, який заявив ще в 1920-х роках, що рішення конституційного суду не може мати зворотної дії в часі через наступні серйозні наслідки для

правової визначеності. У 2008 році Федеральне міністерство фінансів Німеччини провело дослідження щодо «обмеження дії судових рішень у випадках констатації їх неконституційності». Це дослідження показує, що лише шість держав-членів відходять від німецької моделі [139]. Крім того, «нові» країни-члени¹, крім Естонії, віддали перевагу австрійській моделі. Еволюція конституційного контролю у Франції, запровадження апостеріорного перегляду з ефектом *ex tunc* підтверджує цю тенденцію [139].

Законодавчі органи шести держав-членів ЄС передбачили дію рішень конституційних судів *ex tunc*. Крім того Німеччина, а також Бельгія, Ірландія, Португалія, Іспанія та Естонія обрали ефект зворотної дії. Крім того, рішення Суду ЄС та постанови ЄСПЛ наслідують німецьку модель [154].

Якщо законодавчий орган обирає дію *ex tunc* як загальне правило дії в часі, він надає пріоритет до принципу законності. Наприклад, у Бельгії, коли Конституційний суд був створений у 1983 році, вибір ефекту *ex tunc* здавався логічним, незалежно від серйозності наслідків для правової визначеності. Антиконституційність розглядалася як порок, який спотворює норму з моменту набуття нею чинності [87].

В бельгійській юридичній науці зворотна сила вважається очевидною [101]. Як правило, часові наслідки *ex tunc* і *pro futuro* майже не розглядалися парламентом Бельгії. Хоча порівняння проводилося з Австрією, можливість загального ефекту *ex tunc* була швидко відкинута через те, що ця техніка надто нагадувала скасування, яке вважалось ексклюзивною компетенцією законодавчої влади.

Якою ж є особливість даного ефекту *ex tunc*? Насамперед слід аналізувати наслідки впливу. Так, У параграфі 78 Закону про Федеральний конституційний суд (FCCA) [100] зазначено, що у випадку конституційної несумісності, Федеральний конституційний суд Німеччини оголошує закон нікчемним. Остаточні рішення, прийняті на основі правила, визнаного неконституційним, залишаються в силі. Тим не менш, виконання таких

¹ Болгарія (2007), Кіпр (2004), Чехія (2004), Угорщина (2004), Латвія (2004), Литва (2004), Мальта (2004), Польща (2004), Румунія (2007), Словаччина (2004), Словенія (2004).

рішень більше не є допустимим. Від цього загального правила можна відійти в одній важливій ситуації: нове провадження може бути розпочато проти остаточного кримінального вироку, заснованого на нормі, яка була визнана неконституційною [100].

Подібні міркування можна знайти в законодавстві про іспанські та португальські конституційні суди. Скасування Конституційним судом Іспанії не передбачає правову підставу для перегляду закритого провадження набрання законної сили рішення *res judicata*, за винятком кримінального провадження або адміністративного судочинства щодо процесуальних санкцій, коли недійсність застосованого правила спричинить «або (а) зменшення покарання або санкції, або (б) виключення, звільнення або обмеження відповідальності» [99]. Рішення Конституційний суд Португалії не надає автоматичної можливості перегляду раніше відкритого кримінального провадження. Рішення у справах, які були розглянуті, залишаються в силі, якщо тільки Португальський суд ухвалив протилежне. Це обмежується правилами щодо кримінальних справ, дисциплінарні справи та адміністративні правопорушення, зміст яких був менш сприятливим для відповідача [114]. Відповідно до звіту Португалії на Конвенції європейських конституційних судів, суд рідко розширює наслідки свого рішення до такого ступеня [164].

Що стосується тимчасових наслідків рішень конституційного судді, то іспанська модель, по суті, не є особливо оригінальною по відношенню до того, що зазвичай практикується в Європі [153]. Наслідки різноманітні, від ефекту «*ex tunc*» до простого скасування та відстроченого ефекту в майбутньому, і вони породжують широкі повноваження Конституційного суду. Розуміючи, що різноманіття і співвідносні повноваження судді можуть бути пояснені, як тут, так і скрізь, розглядом наслідків, пов'язаних з деклараціями про неконституційність, в тому сенсі, що збереження конституційних принципів і прав, ймовірно, вимагатиме, залежно від обставин і, наскільки це можливо, вибору відповідного моменту, коли

неконституційність матиме свої наслідки. Більше того, тимчасовий режим, що регулює дію рішень Конституційного суду Іспанії, стабілізувався з кінця дев'яностих років [99], і жодних істотних змін після цього не спостерігалось.

Не дивно, що за останнє десятиліття вчені-юристи значною мірою відмовилися від цього питання, щоб зосередитися на інших аспектах конституційного судочинства, які є набагато більш помітними в даний час, таких як питання переважаності залів судових засідань та затримок у розгляді справ [105], або «політизація суду, особливо коли він стикається зі справами високої політичної чутливості» [87].

Однак цікаво нагадати про особливості режиму часових наслідків рішень Конституційного Суду, адже вони є досить яскравим прикладом ролі, яку конституційний суддя може відігравати у розробці та застосуванні спірних норм і прийомів. Справді, у цій справі Суд поступово вдався до жорстких механізмів, передбачених Конституцією та Органічним законом про Конституційний Трибунал [150]. Для того, щоб запровадити необхідну гнучкість на даний момент, щоб суддя вирішував, коли декларація про неконституційність набуде чинності. Таким чином, якщо текстуальний режим щодо наслідків рішень Трибуналу позначений триптихом визнання неконституційності – нікчемності закону – зворотної дії, то еволюція прецедентного права спричинила його фрагментацію і, таким чином, запровадила в судовому порядку більшу різноманітність ефектів і корелятивну силу модуляції. Саме ця еволюція буде підсумована в наступному обговоренні, яке завершиться кількома питаннями, що впливають з невідповідності текстів і судової практики.

Прагнучи підтвердити роль захисника Конституції, покладену на Конституційний Суд, конституційні та органічні тексти надали перевагу радикальному та недвозначному характеру над тимчасовими наслідками рішень Високого суду, що відображено в триптиху неконституційності – нікчемності – ефекту «ex tunc». Цей ефект пов'язаний з об'єктивним характером перегляду конституційності і включає в себе лише один виняток,

який строго передбачений.

Іспанська текстова структура щодо наслідків рішень, винесених Конституційним судом, по суті, складається з двох принципів. Перший ґрунтується на протилежному тлумаченні статті 164-2 Конституції і передбачає, як прямий наслідок об'єктивного перегляду конституційності, зняття з чинності закону або частини закону, визнаного неконституційним. Другий, більш вагомий, впливає з 39 і 40 Закону про Конституційний Трибунал, які імплементують статтю 161-1 а) Конституції шляхом встановлення зв'язку, який, за деякими винятками, здійснюється між визнанням неконституційності та нікчемністю закону і з якого впливає зворотна дія анулювання.

Пов'язуючи рішення про неконституційність з визнанням неконституційності закону, Конституційний Трибунал, таким чином, вірний радикальним наслідкам, які теоретично приписуються абстрактному перегляду. Неконституційність тягне за собою виключення з правового порядку недосконалого закону, а нікчемність виконує цю функцію найбільш ортодоксальним чином, оскільки означає, що вилучення правового порядку породжує свої наслідки з самого походження закону, *ex origine*. Іншими словами, закон, визнаний неконституційним, не повинен суперечити Конституції, оскільки його ніколи б не існувало. Таким чином, об'єктивна концепція перегляду конституційності, здійснена по той бік Піренеїв, передбачає не лише «очищення» правового порядку, а й ретроактивність цього ефекту, щоб стерти неконституційність як для майбутнього, так і для минулого, згідно з логікою, значною мірою натхненною німецькою системою, задуманою «як правовий порядок, у якому вимога регулярності має застосовуватися абсолютно» [153]. Запровадивши поєднання неконституційності та нікчемності (з ефектом «*ex tunc*»), стаття 39.1 Закону про Конституційний Трибунал [102] надає йому автоматичний характер, який принципово виключає будь-яку дискрецію з боку Конституційного трибуналу щодо оцінки її доцільності. З метою забезпечення повної гарантії

Конституції [84], умови Закону про Конституційний Трибунал визначають нерозривний та механічний зв'язок між неконституційністю закону та його (ретроактивною) нікчемністю, що було б логічним наслідком, і суддя стикається з наслідками власних рішень, не маючи можливості змінити послідовний ланцюжок.

«У своїй текстовій далекоглядності механічний триптих неконституційності – нікчемності – ефекту «ex tunc» є, врешті решт, характеристикою, яка відрізняє іспанську модель» [148] і буде зрозуміло, що це є результатом ортодоксального тлумачення наслідків перегляду об'єктивного характеру, що відповідає ідеї Педро Круса Віллалона щодо питання неконституційності, що основна функція, покладена на конституційний контроль, полягає в тому, щоб «служити (...) об'єктивному верховенству Конституції над законом» [107]. Однак зазначимо, що в порівнянні з іншими видами звернень, що стосуються конституційності норм в Іспанії (звернення щодо визнання неконституційності, попереднє рішення про неконституційність, а саме конфлікт юрисдикції), вплив ефектів, які традиційно пов'язані з розглядом заяви про ампаро, менш помітний у випадку заяви про ампаро, оскільки цей засіб правового захисту більше зорієнтований на захист громадян і «надається будь-якій особі як для прямих порушеннях основних прав державними органами і навіть окремими особами, так і при непрямих порушеннях закону шляхом його індивідуального застосування».

Зосереджений на ретроактивності рішень про неконституційність, загальний режим тимчасових наслідків рішень, ухвалених Конституційним трибуналом Іспанії, підлягає детальному винятку відповідно до статті 40.1 Закону про Конституційний Трибунал: «визнання неконституційності не може мати зворотної сили щодо остаточних рішень судів, які застосували закон, визнаний неконституційним. Цей виняток виражає загальну для всіх систем конституційного правосуддя вимогу, згідно з якою *res judicata* не може бути поставлений під сумнів, оскільки принцип правової визначеності,

застосований до остаточних судових рішень, виключає це» [130].

Дослідження Конституції Іспанії та, зокрема, Закону про Конституційний Трибунал нашо́вхує на думку, що, за винятком випадку поваги до принципу *res judicata*, яка стає незворотною, режим часових наслідків рішень Конституційного суду не допускає жодної іншої схеми, крім тричленної неконституційності, нікчемності та ретроактивності. Перші рішення Конституційного трибуналу присвячені саме цим питанням [96]. Крім того, підтверджуючи цю точку зору, суддя чітко визначає, що закон про неконституційність закону стосується його «*ex origin*», а ефект «*ex tunc*» рішення є тим самим наслідком права, який механічно зобов'язує Конституційний Суд та інші органи державної влади.

Як зазначалося вище, стаття 40.1 Закону про Конституційний Трибунал прямо звільняє остаточні судові рішення, які стали *res judicata*, від зворотної сили заяв про неконституційність. Однак у рішенні 1989 року, згаданому вище, Суд першої інстанції розширив сферу захисту ситуацій, набутих відповідно до закону, визнаного неконституційною, далеко за межі того, що суворо обмежена Законом про Конституційний Трибунал. Таким чином, Суд постановив, що «серед консолідованих ситуацій, які не підлягають контролю внаслідок оголошеної нікчемності, є не лише ті, що є наслідком судових рішень, які стали остаточними (ст. 40.1 Закону про Конституційний Трибунал), але й із застосуванням принципу правової визначеності, що встановлені остаточними адміністративними рішеннями». На цьому розширення не закінчується, оскільки, відповідно до цього першого твердження, Суд вважає, що сфера «неприсутності» також, імовірно, включатиме певні адміністративні ситуації, які все ще можуть бути переглянуті різними засобами.

На додаток до цього обмеження зворотної сили рішень конституційного судді додається випадок визнання неконституційності законодавчих норм до прийняття Конституції: Суд вважає, що неконституційність не тягне за собою нікчемності закону в даному випадку, оскільки суперечність

основоположної норми може стати очевидною лише після набрання чинності останньою [95].

Серед питань, що виникають у зв'язку з еволюцією системи часових наслідків рішень Конституційного суду Іспанії, особливо заслуговують на увагу два, які стосуються, з одного боку, необхідності зменшення спотворення між текстами та прецедентним правом, а з іншого - неминучого простору для маневру Конституційного суду у цій сфері.

Зіткнувшись із досить вражаючою невідповідністю між текстом і судовою практикою, яка спостерігалася, було запропоновано установчому органу або органічному законодавцю покласти цьому край.

Без сумніву, судді можуть застосовувати широке тлумачення. І такий спосіб вирватися з текстуального корсета корисний для належного функціонування конституційного правосуддя. З цього погляду, порівняння з системою пріоритетних питань конституційності, запровадженою Францією у 2008 році, досить показове, оскільки Конституційна рада опинилася в зовсім іншій ситуації, скориставшись своєрідним загальним розширенням повноважень модуляції, яка юридично видається набагато більш пристосованою до ситуації.

Простір для маневру конституційного судді в момент прийняття рішення про тимчасові наслідки його рішення про неконституційність неминучий, оскільки операція, яка змушує конституційного суддю модулювати тимчасові наслідки своїх рішень, є результатом техніки, яка дуже добре відома в теорії фундаментальних прав, а саме: техніки примирення. Вибір конкретного ефекту є результатом протистояння між суперечливими вимогами, правовою закономірністю, з одного боку, що передбачає недопущення порушення конституційного припису, а з іншого боку, збереження інтересу, що має однакову конституційну цінність, що ставить під загрозу скасування або скасування акту, визнаного неконституційним. А примирення означає баланс конституційних вимог, що поставлені на карту, або «зважування», як визначає Конституційний Суд, у тому сенсі, що модуляція відбудеться, коли

наслідки анулювання або скасування виявляться явно надмірними для «суспільних інтересів» та фізичних осіб. Оскільки засіб правового захисту не повинен бути більш шкідливим, тому саме Конституційний суд, як це зазвичай буває в судових процесах щодо фундаментальних прав, повинен зважити різні сторони чаші терезів для того, щоб визначити тимчасові наслідки свого рішення, яке оптимально підходить для залагодження певного спору.

Без сумніву, суддя повинен «у випадку виявлення неконституційності домагатися тієї форми відшкодування, яка найбільш відповідає потребам конкретної справи. Спосіб у процесі примирення має принаймні один недолік: вона не дає достатнього простору для змагального обміну з погляду точності того, яким буде ефект у часі, найбільш відповідному обставинам справи, що також має наслідком підкреслення дещо непередбачуваного характеру вибору, зрештою обраного судом. Маємо визнати, що в цьому відношенні критика видається менш обґрунтованою в іспанському випадку, ніж, наприклад, у французькому» [106], з огляду на тенденцію до певної «надмірної обґрунтованості» рішень Конституційного трибуналу та існування окремих думок у системі конституційного правосуддя Іспанії, що часто полегшує визначення причин, які змусили суддю з часом прийняти той чи інший ефект, а не інший залежно від справи, що розглядається. Тим не менше, в Іспанії було б непогано, якби режим, який застосовується до тимчасових наслідків рішень конституційних суддів, був трохи більш формалізованим, завдяки текстуальній реформі та організації конкретних змагальних дебатів з цього питання, коли справа піддається їй. Це особливо правильно в контексті апостеріорного конституційного контролю, оскільки техніка модуляції, ймовірно, ускладнить або навіть ускладнить відносини між конституційним судом і суддею а quo, який завжди буде нести відповідальність за винесення рішення у справі або справах, що розглядаються, і для того, щоб зробити це, застосовувати чи не застосовувати закон, визнаний неконституційним.

Згадаємо часову дію рішень Конституційного суду Бельгії, яку характеризують як абсолютну ретроактивність [160]. Рішення конституційного суду Бельгії щодо неконституційності надає можливість скасувати остаточні судові рішення у цивільних, кримінальних і адміністративних судах [173]. Навіть рішення Верховного суду Бельгії (Касаційного суду) Бельгійською державною радою може бути скасовано, якщо ґрунтується на неконституційній нормі. Крім того, незважаючи на закінчення строків, встановлених законом, можуть бути подані апеляційні скарги на акти різних адміністративних органів, якщо ці акти ґрунтувалися на неконституційній нормі [173]. Парламентські процедури посиляються на принцип «загальної мінливості»: усі рішення та постанови, засновані на неконституційному акті, можуть зникнути з правової системи у випадку вживання додаткових заходів [85].

Традиційно усе різноманіття «наявних у світі підходів до визначення моменту початку дії у часі актів конституційного суду поділяють на три групи: *ex tunc* (із самого початку), *ex nunc* (відтепер) та *pro futuro* (на майбутнє). Більшість держав під час визначення моменту початку дії у часі актів національних конституційних судів виходять із необхідності забезпечення правової безпеки і визначеності, що передбачає застосування принципу *ex nunc* та з певними застереженнями – *pro futuro*. Проте навіть у тих державах, які керуються принципом *ex tunc*, сфера його застосування суворо обмежена і, за загальним правилом, не поширюється на остаточні судові рішення» [14].

Для протидії складним наслідкам застосування принципу ретроактивність тягне за собою, у кожних шести державах-членах ЄС і в Суді справедливості ЄС для відхилення від ефекту *ex tunc*, якщо суди визнають це необхідним. Щоб не порушувати принцип правової визначеності, необхідно змінити зворотню дію рішення. Але в усіх цих правопорядках ефект *ex tunc* залишається загальним правилом.

Федеральний конституційний суд Німеччини може ухвалити рішення не

скасовувати неконституційний акт, прагнучи оголосити акт несумісним з німецьким Основним Законом. Така практика виникла задовго до того, як у 1970 році було створено законодавчу базу для цього [101]. Тому неконституційний акт не застосовується. Ця заборона виконання неконституційного акту становить так званий «Anwendungssperre» («Блокування»). Хоча так зване «Anwendungssperre» є загальним правилом, Федеральний конституційний суд Німеччини часто визначає дію рішення дію *pro futuro*, особливо у справах щодо податкового права. Законодавець має змінити неконституційну норму і передбачити ретроактивне відшкодування, щоб, наприклад, у незавершених справах можна буде застосовувати нову норму. Конституційний суд Бельгії із 317 скасованих рішень обмежив зворотну силу у сімдесяти восьми випадках. Що примітно, на відміну від португальських та іспанських конституційних судів, бельгійський суд часто підтримує наслідки скасованої норми для певного періоду у майбутньому. У сорока шести з цих сімдесяти восьми рішень бельгійський конституційний суд надав законодавчому органу певний період часу для зміни неконституційної норми [97].

Отже, правовою основою наслідків, які виникли після ухвалення рішення, є не той акт, який було скасовано, а саме рішення [97].

Варто звернути увагу та той факт, що немає чітких умов, які повинні бути виконані конституційними судами для обмеження дії в часі. Вони володіють дискреційними повноваженнями вирішувати чи доцільно обмежити зворотну дію. Враховуючи часто суперечливу та багатоманітну прецедентну практику судів, важко передбачити їхні рішення, що стосується тимчасового ефекту. При цьому основним є захист правової визначеності є основним. Суди часто надають додаткові обґрунтування для збереження наслідків скасованої норми однозначно чи тимчасово. Зазвичай поширеним аргументом є побоювання, що визнання неконституційним закону чи норми спричинить адміністративні проблеми та негативний вплив державні фінанси [118].

Відкладаючи наслідки неконституційним, конституційний суд надає

парламенту час для внесення змін до неконституційного акту [117].

Ще одним поширеним аргументом, який використовується для обмеження ретроактивного ефекту рішень конституційного суду полягає в запобіганні виникненню нормативної прогалини. Коли суд скасовує норму через нормативну прогалину, ретроактивне зникнення цієї норми є небажаним і потрібне розширення сфери її застосування.

У зв'язку з цим Португалія привертає нашу увагу, оскільки в самій Конституції вказано причини обмеження зворотної дії своїх рішень. У частині 4 статті 282 зазначено: «Коли є необхідність з метою юридичної визначеності, справедливості або винятково важливого суспільного інтересу, в обґрунтуванні Конституційного Суду може бути визначено, що обсяг наслідків неконституційності чи незаконності має бути більш обмеженим...» Ці чіткі формулювання не змінюють того факту, що прецедентне право є складним для прогнозів; для виправдання тимчасового обмеження завжди можна вказати на юридичну визначеність, оскільки цей принцип завжди має зворотну силу.

Рішення Федерального конституційного суду Німеччини мають дію *erga omnes*, незалежно від того, чи вони ухвалені за процедурою абстрактного контролю, конкретного контролю або у випадку конституційної скарги.

Варто звернути увагу на зміни у нормативних підходах дії в часі рішень Конституційного Суду Бельгії. У 2003 році до Спеціального закону Бельгії були внесені зміни. Виникло питання, чи надавати Конституційному Суду, повноваження обмежувати зворотну дію своїх попередніх рішень [92]. Незважаючи на термінове звернення двох колишніх президентів Конституційного Суду відповісти на це питання ствердно, розгляд був відхилений [161]. Конституційний Суд використовував різні методи, щоб обійти його обмеження. Однак у 2011 році Суд прямо посилався на другий абзац статті 8 Спеціального закону про Конституційний суд Бельгії та застосував це положення аналогічно для обмеження тимчасової дії визнання закону неконституційним [119]. Суд тимчасово зберіг наслідки

неконституційного положення, щоб надати законодавчому органу час змінити норму відповідно до рішення. З моменту прийняття цього рішення 7 липня 2011 року Суд у своїх наступних рішеннях підтвердив, що він може застосувати цю аналогічну компетенцію в попередніх судових процедурах, але лише за виняткових обставин [118]. Однак це рішення було чітким знаком для законодавчого органу, що він повинен внести зміни та доповнення до Спеціального закону так, щоб було можливе тимчасове обмеження, коли визнається норма, або закон таким, що не відповідає конституції.

Щодо дії *ex tunc*, то її нормативно передбачили не менше шістнадцяти держав-членів Європейського Союзу, а саме: Австрія, Болгарія, Кіпр, Чехія, Франція, Греція, Угорщина, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія, які вважають, що цей часовий ефект дає можливість балансувати між принципом законності та правової визначеності. Примітно є те, що з усіх «нових» держав-членів лише Естонія обрала ефект *ex tunc*.

Стаття 140(5) Конституції Австрії стверджує, що закон або норма, визнана неконституційною втрачає, чинність з дня опублікування рішення, якщо суд не вкаже інший строк. Цей установлений судом строк не може перевищувати вісімнадцяти місяців.

Конституція Польщі накладає подібний термін: Конституційний Трибунал може вказати іншу дату для припинення чинності нормативного акта, але цей строк не може перевищувати вісімнадцяти місяців для статуту або дванадцять місяців для будь-якого іншого нормативного акта.

Австрійський суд також може застосувати дію *ex tunc*. Відповідно до частини сьомої статті 140 Конституцією Австрії, закон продовжує застосовуватися до обставин, що мали місце раніше визнання неконституційним, якщо Суд не вирішить інакше. Конституційний суд Угорщини має аналогічне дискреційне повноваження. Як правило, скасування правового регулювання не впливає на правові відносини, що

виникли в цей день або будь-який день до прийняття рішення конституційного суду та пов'язані з цим права та обов'язки. Однак якщо, скасування призводить до пом'якшення або звільнення від покарання, або обмежує кримінальну відповідальність за правопорушення, суд визначає необхідність перегляду кримінального провадження, завершеного остаточним рішенням на основі скасованого положення. Більше того, розділ 45(4) Закону Угорщини 2011 року про Конституційний суд передбачає у дуже широкому сенсі ймовірність того, що Суд може відхилитися від загального правила *ex tunc* або *pro futuro*, якщо це виправдано захистом Основного закону, інтересами правової визначеності або особливо важливим інтересом суб'єкта, який ініціює провадження.

Закон про Конституційний суд Чехії та Закон Словаччини про Національну раду передбачають аналогічні винятки з ефекту *ex tunc*, коли це стосується кримінального провадження [121]. Ці положення можна порівняти із законодавством Німеччини, Іспанії та Португалії. Судове провадження може бути поновлено після ухвалення рішення конституційного суду, якщо рішення базуються на неконституційній нормі.

Закон про Конституційний суд Латвійської Республіки вимагає вказати в рішенні Конституційного Суду з якого моменту втрачає чинність правова норма, визнана неконституційною. Це підтверджує те, що Конституційний суд Латвійської Республіки може ухвалювати рішення і на власний розсуд застосувати дію *ex tunc* або *pro futuro*.

Але не всі конституційні суди мають чіткі повноваження змінювати *ex tunc* ефект своїх рішень. Наприклад, конституційні суди Мальти, Румунії та Італії не мають такої практики. Конституція Італії лише визначає, що у випадку визнання Конституційним Судом неконституційним закону, закон втрачає чинність наступного дня після публікації рішення [112]. Але на практиці Конституційний Суд Італії неодноразово накладав дію *pro futuro* або дію *ex tunc* на власні рішення [100]. Усталеною прецедентною практикою Конституційного суду Італії є те, що його судові рішення піде на користь

справам, які ще знаходяться на розгляді.

Досить важливим питанням є виконання рішення законодавчим органом. Так, парламенту судом в рішенні визначається строк для внесення змін та доповнень до норми або закону, визнаного таким, що не відповідає конституції з метою уникнення нормативних прогалин. Цікаво, що в рішенні 37/1992 [123] Конституційний суд Угорщини визначив дію *pro futuro*, надавши законодавчому органу до 30 листопада 1992 р. внести зміни до неконституційного законодавства. Проте парламент не вклався в цей строк. Суд у своєму рішенні 17/1993 [122] вирішив продовжити термін до 31 грудня 1995 р. та підкреслив, що лише парламент може припинити дію неконституційного акту шляхом прийняття нових норм. Це зумовлювалось побоюванням адміністративних проблем і наслідків анулювання для державних фінансів.

Отже, можемо зробити висновок, що ефект *ex tunc* однозначно корисний для справ, які перебувають на розгляді. Не всі конституційні суди мають такі повноваження, але, якщо вони й мають, такі повноваження обмежується кримінальними справами.

Цікава позиція Д. Терлецького, Ю. Ботана та В. Запорожця, які аналізували чи має Конституційний Суд повноваження перевіряти конституційність нормативно-правових актів, що втратила силу. На їх думку: «Можна відзначити, що існує певна кореляція між тим, чи має Конституційний Суд повноваження перевіряти конституційність правових актів, що втратили чинність, і темпоральним характером дії його рішення. Щодо дії в часі рішень конституційних судів застосовуються двох основних принципів – *ex tunc* (коли рішення має ретроактивну дію в часі) і *ex nunc* (коли рішення має перспективну, пряму дію в часі)» [74, с. 119]. В той же час, «питання можливості конституційного контролю правових актів, що втратили чинність, не є проблемним у країнах, де повністю чи частково застосовується принцип *ex tunc* (як-от Німеччина, Угорщина, Бельгія, Латвія та інші). Це пов'язується з тим, що застосування принципу *ex tunc* базується

на доктрині нікчемності неконституційного правового акту, тобто у разі визнання правового акту неконституційним він не створює ніяких правових наслідків ще з моменту його видання, якщо Суд не вирішить інакше» [175]. Тому «конституційний контроль правових актів, які після їх видання діяли певний час, а потім втратили чинність, не позбавляється сенсу, позаяк визнання їх неконституційними може анулювати і ті правові наслідки, які виникли з цих актів в період їх дії до втрати ними чинності». Натомість, Закон України «Про Конституційний Суд України» у пункті 5 статті 62 чітко визначає підстави для відмови у відкритті конституційного у справі, серед яких «втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, крім випадків, передбачених частиною другою статті 8 цього Закону» [17]. Відповідно до частини 2 статті 8 Закону України «Про Конституційний Суд України»: «З метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності» [17].

Отже, виділено три моделі темпоральної дії в часі рішень конституційних судів: німецька, австрійська та іспанська.

Висновки до розділу 1

1. Дія рішень конституційного суду визначається як результат ролі Конституційного Суду як гаранта верховенства Конституції, визначеної Конституцією. Виконання будь-якого судового рішення є необхідною властивістю та є можливістю його добровільного чи примусового виконання, спрямованих на реалізацію судового припису. Особливістю рішень конституційних судів щодо неконституційності нормативно-правових актів є визначення адресатів рішення. Рішення обов'язково породжує необхідність вчинення дій по його виконанню як для невизначеного кола учасників

(зокрема, застосування на практиці наслідків рішення), так необхідність вчинення дій конкретними індивідуально визначеними суб'єктами. Юридичну специфіку процедури виконання рішень конституційних судів визначає специфіка виконання цих рішень, тобто особливе коло виконавців актів конституційного суду.

2. Конституційні суди часто мають чітку компетенцію визначати часові наслідки своїх рішень. Законодавець чітко розуміє можливі наслідки цих рішень і таким чином надає конституційному суду можливість модулювати їх у часі. Тому ці чіткі правила можна порівняти. Судді мають повноваження приймати рішення щодо трьох різних типів тимчасових дій: ефект *ex tunc*, ефект *ex nunc* або ефект *pro futuro*. У цих трьох категоріях взаємодіють важливі правові принципи: принцип правової визначеності та принцип законності. Рівновага між цими двома принципами коливається залежно від конкретної категорії, яка розглядається. Рішення щодо того, який із цих трьох часових ефектів стане загальним правилом, належить законодавцю.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ АКТИВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

2.1. Правова природа рішень конституційних судів

У конституційному провадженні існують процесуальні інститути та інструменти забезпечення виконання судових рішень і, як наслідок, наявність у рішеннях конституційних судів властивості виконання. Саме обов'язковість та остаточність судових рішень, у тому числі конституційних, дозволяє їх прирівнювати до норми права, тобто до загальнообов'язкового правила поведінки. Дані риси судового рішення надають йому з моменту в силу, рівну правовій нормі. На конституційному рівні окремі аспекти виконання власних рішень Конституційний Суд України роз'яснював ще у 2000 році у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) [187] № 15-рп/2000 від 14 грудня 2000 р. Так, згідно з Рішенням: «Втрата чинності окремих положень Закону в цьому разі безпосередньо пов'язана з ухваленням Рішення Конституційного Суду України, а не з прийняттям правового акта на його підтвердження чи виконання. Отже, з дня ухвалення Рішення Конституційним Судом України - 23 грудня 1997 року - положення Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» від 11 липня 1996 року, що визнані неконституційними, втрачають чинність, а сам Закон є чинним, за винятком положень, визнаних неконституційними.

Визнання неконституційними значної кількості положень Закону України

«Про Рахункову палату Верховної Ради України» від 11 липня 1996 року призвело до порушення його логіки і структури, зумовило появу прогалин у ньому, що стало підставою для порушення питання про необхідність ужиття додаткових заходів щодо забезпечення виконання прийнятого Рішення.

У пункті 6 резолютивної частини зазначеного Рішення обов'язки щодо забезпечення його виконання покладено на Верховну Раду України і Президента України. Орган державної влади, на який відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» покладено обов'язок щодо виконання рішення, висновку Конституційного Суду України (частина друга статті 70), повинен здійснювати цей обов'язок на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19 Конституції України). Відповідно до пункту 3 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить прийняття законів, у тому числі тих, якими вносяться зміни до чинних законів. Прийняття законів здійснюється згідно з процедурою, визначеною Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Як випливає з викладеного, обов'язок Верховної Ради України щодо виконання Рішення Конституційного Суду України у справі про Рахункову палату від 23 грудня 1997 року полягає в тому, щоб згідно з конституційно встановленою законодавчою процедурою для забезпечення належної реалізації Закону внести відповідні зміни до нього у зв'язку з визнанням неконституційними його окремих положень. Утрата чинності окремих положень Закону в цьому разі безпосередньо пов'язана з ухваленням Рішення Конституційного Суду України, а не з прийняттям правового акта на його підтвердження чи виконання. Тобто, з дня ухвалення Рішення Конституційним Судом України - 23 грудня 1997 року - положення Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» від 11 липня 1996 року, що визнані неконституційними, втрачають чинність, а сам Закон є чинним, за винятком положень, визнаних неконституційними.

Визнання неконституційними значної кількості положень Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» від 11 липня 1996 року призвело до порушення його логіки і структури, зумовило появу прогалин у ньому, що стало підставою для порушення питання про необхідність ужиття додаткових заходів для забезпечення виконання прийнятого Рішення.

У пункті 6 резолютивної частини зазначеного Рішення обов'язки щодо забезпечення його виконання покладено на Верховну Раду України і Президента України. Орган державної влади, на який відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» покладено обов'язок щодо виконання рішення, висновку Конституційного Суду України (частина друга статті 70), повинен здійснювати цей обов'язок на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19 Конституції України). Відповідно до пункту 3 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить прийняття законів, у тому числі тих, якими вносяться зміни до чинних законів. Прийняття законів здійснюється згідно з процедурою, визначеною Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Як випливає з викладеного, обов'язок Верховної Ради України щодо виконання Рішення Конституційного Суду України у справі про Рахункову палату від 23 грудня 1997 року полягає в тому, щоб згідно з конституційно встановленою законодавчою процедурою для забезпечення належної реалізації Закону внести відповідні зміни до нього у зв'язку з визнанням неконституційними його окремих положень».

У рішеннях, висновках Конституційного Суду України можуть бути визначені порядок і строки їх виконання. Водночас юридична природа актів органу конституційного контролю має особливості в залежності від питання, яке в них вирішується.

Відповідно до абзацу 3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 1997 року № 8-зп/1997: «закони,

інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. За цим принципом закони, інші правові акти мають юридичну силу до визнання їх неконституційними окремим рішенням органу конституційного контролю» [53].

Як виняток, на конституційному рівні допускається відтермінування на певний строк рішенням органу конституційного контролю моменту втрати чинності нормативно-правового акта, визнаного таким, що не відповідає конституції.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) № 4-рп/2016 8 червня 2016 року в абзаці 2 пункту 7 мотиваційної частини Конституційний Суд України: «Конституційний Суд України зауважує, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (частина друга статті 150 Конституції України). Повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України)» [40].

Юридична природа рішень Конституційного Суду України щодо юридичного тлумачення Конституції України зумовлена роллю

Конституційного Суду України в забезпеченні верховенства Конституції. Тому всі такі рішення стають легітимною складовою частиною тексту Конституції та їх юридична сила збігається з юридичною силою Конституції України. Конституційний Суд України творить «живе право». Коли ми досліджуємо тлумачення Конституції, функція Конституції важливіша за її форму. Відповідно до права націй, правовий інструмент у будь-якій формі міг передавати суверенні права та повноваження від одного суверена до іншого лише за допомогою чітких і чітких умов. Якщо звичайне значення інструменту на момент його прийняття не передавало чітко та чітко суверенне право, тоді відповідне право залишалося непорушеним.

Незважаючи на те, що Конституція є законом, зокрема «вищим законом країни», науковці давно помітили, що Конституція не вписується в жодну типову категорію правових інструментів. Відповідно, американські конституціоналісти вчені обговорювали, чи була Конституція найбільше подібною до статуту, договору, контракту чи будь-якого іншого виду інструменту, підпорядкованого відповідним правилам тлумачення, які регулюють такі інструменти [99]. Хоча форма Конституції точно не відображала жодного з цих архетипів, він, тим не менше, виконував звичну юридичну функцію, підпорядковуючись добре відомим правилам тлумачення. Основною метою тлумачення є з'ясування наміру сторін, які його склали. Для закону мета полягала в тому, щоб визначити намір законодавчої влади.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151⁻² Конституції України № 11-р/2019 2 грудня 2019 року [39] в абзаці 6 пункту 2.4 мотивувальної частини чітко зазначено: «Рішення органу конституційної юрисдикції безвідносно до їх юридичної форми є результатом реалізації Конституційним Судом України виключних конституційних повноважень, тому вони є обов'язковими і не можуть бути оскаржені».

Викладене дає підстави для висновку, що відповідно до приписів статті

151-2 Конституції України не можуть бути оскаржені будь-які рішення Конституційного Суду України незалежно від їх юридичної форми (виду), ухвалені ним як з питань, пов'язаних зі здійсненням ним конституційного провадження, так і питань, пов'язаних із забезпеченням належної організації діяльності Конституційного Суду України та реалізацією конституційно-правових гарантій незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України. Це зумовлюється особливим конституційним статусом Конституційного Суду України, юридичною природою його рішень, а також надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України.

Однак Конституційний Суд України може переглянути індивідуальні акти, ухвалені ним з підстав, передбачених частиною другою статті 149¹ Конституції України. Такий перегляд має здійснюватися з дотриманням вимог, встановлених частиною третьою статті 149¹ Конституції України для ухвалення таких актів».

Необхідно звернути увагу на те, що Конституційний Суд України напрацював практику щодо неможливості заповнення законодавчих прогалів Конституційним Судом України. Так, в Ухвалі Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення положень статті 294 Цивільного кодексу України у системному зв'язку з його положеннями статей 269, 271, 272, 273, 274 від 27 березня 2014 року № 42-у/2014, Конституційний Суд України зазначив: «Отже, вирішення питання, порушеного Уповноваженим, можливе лише шляхом нормотворення та потребує законодавчого удосконалення, що не належить до повноважень Конституційного Суду України» [76].

В іншій Ухвалі Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Кошеровського Аркадія Євсейовича щодо офіційного

тлумачення положень частини другої статті 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 46 цього закону, частини другої статті 22, частин першої, другої статті 24, частини третьої статті 25, частини першої статті 46 Конституції України, частин другої, третьої статті 67, статті 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 08 липня 2014 року № 74-у/2014 Конституційний Суд України чітко встановив: «Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що неналежне законодавче врегулювання або його відсутність не може бути підставою для відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням (зверненням), що містить такі недоліки (ухвали від 21 березня 2002 року № 9-у/2002, від 27 лютого 2013 року № 8-у/2013), а також наголошував щодо його неповноважності заповнювати прогалини у нормативно-правових актах (ухвали від 19 травня 2009 року № 27-у/2009, від 24 червня 2009 року № 34-у/2009)» [75].

Аналізуючи практику Конституційного Суду України, можна вказати, що «виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової. Також обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання» [31].

На думку А. Хардінга, «Окрім здійснення виняткової юрисдикції щодо

конституційних питань, фактично немає єдиних повноважень, які мають усі конституційні суди в кожній країні (окрім конституційного контролю законодавства, і навіть це повноваження є змінним за своїм обсягом і дією), незважаючи на це, сучасні конституційні суди мають такі чотири основні види повноважень:

1. Юрисдикція розробки конституції (контроль самої конституції): вирішення питань, що виникають у конституційному процесі; перевірка конституційності конституційних змін і доповнень.

2. Судовий контроль законодавчих актів (контроль законодавчої влади): розгляд питань конституційності законів (*ante factum*); перегляд на конституційність законів після прийняття закону (*постфактум*); перевірка конституційності рішень законодавчої влади; ініціювання або вимога змінити законодавство.

3. Компетенція щодо посадових осіб та органів (контроль виконавчої влади): перегляд конституційності дій і рішень виконавчої влади; розгляд справ про імпідмент проти осіб, які займають державні посади; розгляд кримінальних чи цивільних справ у сфері корупції; розгляд кваліфікації осіб, які мають займати або продовжувати займати державні посади; винесення рішення про призначення посадових осіб відповідно до конституції; розгляд спорів щодо компетенції державних органів; розгляд спорів між органами державної влади.

4. Юрисдикція щодо політичних партій та виборів (контроль за виборами): ухвалення рішення про розпуск або злиття політичних партій і контроль за їх конституційністю дій; перевірка законності виборів та результатів виборів будь-якого рівня; розгляд виборчих петицій» [138].

Потрібно звернути увагу на те, що жодна країна у світі не має конституційного суду, який би мав всі ці чотири повноваження. На різні поєднання окреслених вище повноважень, у кожній правовій системі країни всі рішення конституційних судів набирають чинності негайно після проголошення, діють безпосередньо і не потребують підтвердження іншими

органами чи посадовими особами.

На думку Я. Грабчук, «Кабінет Міністрів України, як суб'єкт попереднього конституційного контролю, здійснює правотворчу та нормопроектну діяльність, зокрема є суб'єктом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України; організовує та проводить експертизу проєктів актів органів державної влади; за дорученням Президента України проводить експертизу та надає свої висновки щодо проєктів актів Президента України та прийнятих Верховною Радою України законів, що надходять на підпис Президенту України; звертається до Конституційного Суду України для надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; організовує та проводить державну реєстрацію підзаконних нормативно-правових актів; є суб'єктом реалізації інституту контрсигнатури; взаємодіє з Конституційним Судом України, Президентом України, Верховною Радою України та іншими органами державної влади з приводу заходів конституційного контролю» [12, с. 125–126]. На наше переконання, жодне з цих повноважень, не свідчить про наявність реальних важелів в Уряді для здійснення конституційного контролю.

Конституція України не містить застережень щодо «можливості здійснення Конституційним Судом України подальшого (a posteriori) конституційного контролю щодо закону про внесення змін до Конституції України як конституційної поправки після його ухвалення Верховною Радою України. Конституційному Суду України належить здійснювати подальший (a posteriori) конституційний контроль щодо конституційних поправок після набрання ними чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою розгляду та ухвалення відповідних законів може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності або зміну конституційного ладу у спосіб, не передбачений Конституцією України.

Дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, що як конституційні поправки є актами конституцієдавця, є неодмінною умовою легітимності установчої влади народу. Як випливає зі статті 157 Конституції України, установча влада експліцитно обмежила себе тим, що не дозволила змінювати ті приписи Конституції України, що захищають права і свободи людини і громадянина, незалежність і територіальну цілісність» [42].

А. Крусян справедливо вважає: «Конституційний Суд України, визначаючи ту чи іншу норму неконституційною, позбавляє її юридичної сили, тобто скасовує її. Отже, можна зробити висновок, що відповідні рішення органу конституційної юрисдикції мають певні властивості нормативних актів, що встановлюють, змінюють або скасовують правові норми» [25, с. 71]. В такому випадку Конституційний Суд уже виступає як «квазіправотворець», а не як «квазісуд». В такому розумінні конституційне правосуддя є фактором (засобом) конституційних перетворень і конституційного розвитку.

Як влучно зазначають Н.А. Гураленко та В.В. Гордєєв: «Конституційний контроль є одним із елементів, які об'єднують і визначають верховенство права та демократичну державу. Основним об'єктом конституційного контролю є Конституція України. Конституційний Суд України як орган, що здійснює такий контроль гарантує верховенство Конституції України та забезпечує конституційну законність на основі принципу верховенства права, що є вкрай необхідним для формування нормативно-правової основи сучасних перетворень у державі та суспільстві» [13].

Правова природа рішень конституційних судів безпосередньо залежить від процедури конституційного судочинства. Так, у зарубіжній практиці регулювання конституційного провадження, як і класичного провадження, належить до компетенції законодавця, у більшості випадків органічний (наприклад, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія). Незалежність органів конституційної юстиції від інших органів державної влади у визначенні

правил власної організації та функціонування визначає специфіку ухвалених ними рішень.

Федеральний конституційний суд Німеччини став новою конституційною юрисдикцією в повоєнній Європі. Касаційна функція в процедурі конституційної скарги залишається менш чіткою: «більш значущою є функція «переконування» або «спрямування», за допомогою якої Суд приймає рішення щодо способу тлумачення та застосування певного конституційного права, а спеціалізовані юрисдикції слідує Суду добровільно. Тобто, пряме застосування Конституції (її положень про конституційні права) існують у рішеннях усіх судів. Конституційний суд більше не претендує на монополію на застосування Конституції, а радше виступає координатором цього процесу при реалізації рішень судами».

Що стосується характеру рішень Суду, то Конституційний Суд може визнати законодавчу норму нікчемною, і рішення може мати зворотну дію в часі. Водночас Суд може встановити, що правова норма не відповідає Конституції, у такому випадку норма залишається чинною до її перегляду законодавцем. Конституційний суд може визначити строк розгляду. Конституційний суд також може визнати недійсним рішення суду загальної юрисдикції та передати справу на новий розгляд суду (у справах звичайних судів, як правило, Конституційний суд не ухвалює рішення).

Зазначимо, що питання про правову природу актів Конституційного Суду спірне: одні вважають ці акти джерелами права, інші не визнають їх такими. Ця дискусія є проявом загальної дискусії щодо судового рішення як прецедентного права.

Як правило, «рішення та висновки конституційного суду є обов'язковими, остаточними і оскарженню не підлягають». Тільки Конституційний суд Литовської Республіки може «офіційно тлумачити власні ухвали, висновки та рішення за заявою осіб, які брали участь у справі чи з власної ініціативи». Щодо тлумачення ухвали, висновку чи рішення Конституційного Суду судові засідання проводиться у вільній формі. Про дату та місце розгляду

справи повідомити учасників справи. Рішення щодо тлумачення постанови, висновку чи рішення Конституційного Суду ухвалюватися на засіданні Конституційного Суду окремим документом і публікуються в порядку, встановленому цим Законом. Конституційний суд Литовської Республіки повинен витлумачити своє рішення, висновок або постанову без зміни їх змісту.

Що стосується перегляду постанов, висновків і рішень Конституційного Суду Литовської Республіки, він може «переглядати свої постанови, висновки та рішення за власною ініціативою, якщо з'являться нові, істотні обставини, які, якби вони були відомі Конституційному Суду під час прийняття таких постанов, висновків і рішень могли визначити інший зміст постановленої ухвали, даного висновку чи ухваленого рішення. У такій справі Конституційний Суд ухвалює рішення і починає новий розгляд справи. Рішення Конституційного суду Литовської Республіки щодо тлумачення своєї постанови, висновку чи рішення також може бути переглянуто, якщо постанова, висновок чи рішення не було витлумачено відповідно до його фактичного змісту».

У Словенії Конституційний суд є незалежним і автономним державним органом, який здійснює конституційний контроль – це вищий орган судової влади із захисту прав людини і основоположних свобод, охоронець конституційності та законності. По відношенню до інших органів державної влади Конституційний Суд є самостійним і незалежним органом державної влади. Також рішення Конституційного Суду обов'язкові до виконання. Але незважаючи на те, що рішення Конституційного суду містять виклад мотивів, коли це визначено законом, Конституційний суд Словенії не надає додаткових пояснень своїх рішень.

У Конституційному суді Італії немає процедури розгляду індивідуальних скарг, але існує система «юридичних запитань», які подаються до Суду судами загальної юрисдикції. Такі звернення можуть стосуватися лише тих положень законодавчих актів, які ляжуть в основу рішення суду у даній

справі. Якщо порушується таке питання, Конституційний Суд вирішує питання про конституційність положення і постанова Суду стає частиною права справи. Однак Конституційний Суд намагався уникати рішень неконституційного характеру та розробити так звані тлумачні рішення, в яких конституційність права вирішувалась не в абсолютних термінах, а у відношенні до тлумачення конкретного положення.

Отже, можна визначити положення, які стосуються спеціального статусу рішень конституційних судів: 1) конституційний суд у власних рішеннях зобов'язаний зберігати незалежність, незважаючи на будь-який тиск з боку інших гілок влади, установ, ЗМІ, суспільства чи окремих зацікавлених груп; 2) конституційний суд має проявляти ініціативу в роз'ясненні своєї ролі та своїх рішень суспільству, реалізуючи їх сприйняття та важливість громадськості; 3) конституційний суд має бути послідовним у своїх рішеннях і поміркований у використанні доступних засобів судового захисту, діючи при цьому як найсильніший демократичний механізм забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян і прав людини в цілому.

Отже, рішення конституційних судів, що мають такі ознаки, як можливість скасування норми закону; остаточний характер; обов'язок виконання для всіх публічними органами влади, організаціями, установами та громадянами; і моральний авторитет, виконують правотворчу функцію і встановлюють правила, що регулюють важливі відносини в суспільстві.

2.2. Процесуальний порядок виконання актів органів конституційного контролю

Під конституційним контролем розуміються всі методи, які можуть гарантувати відповідність правових норм тексту Конституції. Він прагне надати реального ефекту верховенству Конституції, яка є вищою правовою нормою.

Контроль за конституційністю законів, прийнятих народними

представниками, є істотною складовою конституційного контролю. Він становить важливий елемент у встановленні справжнього верховенства права, оскільки робить можливим нейтралізацію або припинення дії неконституційних законів.

Конституційний контроль, який безпосередньо надихається ліберальною ідеологією, здійснюється сьогодні в багатьох країнах. Це дає змогу закріпити ієрархію правових стандартів і забезпечити ефективний захист основних прав.

Перевірка конституційності, яку здійснює суддя, може відбуватися за різними системами. Ми звикли відрізняти американську систему конституційної юстиції від європейської. Але ці дві моделі можна поєднувати. Більшість латиноамериканських держав, таких як Чилі, запровадили змішану систему.

«Створена в 1958 році, щоб контролювати парламент і бути «сторожовим псом» виконавчої влади, Конституційна рада поступово стала у Франції захисником громадських свобод» [153].

Перехід до конституційно-правової держави висуває на перший план поняття конституційності, і тепер його потрібно брати до уваги, навіть якщо це руйнує деякі звички. Щоб розкрити цю трансформацію, можна висунути два взаємодоповнюючі положення: у правовій державі конституційність була лише додатковим компонентом законності; сьогодні у правовій державі законність є лише одним із компонентів конституційності. По правді кажучи, у класичному публічному праві практично ніколи не виникає питання конституційності – за винятком виразу «контроль конституційності» – і дуже важливо, що до нього звертаються до поняття «конституційна законність».

Як законність містить конституційність? Ця інтеграція конституційності в законність поступово проявляється через принцип законності. Конституційність замінила законність принаймні у двох її суттєвих функціях: бути «джерелом джерел» і носієм основних або фундаментальних цінностей; закон був «джерелом джерел», сьогодні він «лише одне джерело серед багатьох інших». Тепер Конституція виконує цю роль, розподіляючи

нормативні повноваження, які тепер здійснюються під наглядом судді конституційного суду, що виключає будь-яку спокусу з боку законодавця.

По-перше, в сучасних умовах закони зазвичай спрямовані на імплементацію конституційних положень, не ставлячи їх під сумнів, а отже, без особливих новацій. Крім того, настільки, наскільки підтверджується нормативність Конституції і конституційні норми часто мають пряме застосування, закони навіть втрачають цю роль активізації конституційних текстів і обмежуються завданням виконання. Перш за все, їх просять бути максимально точними, інакше законодавця можуть звинуватити в ігноруванні або недотриманні своєї компетенції. Наслідком цього є те, що набагато менше необхідно заповнювати прогалини в законодавстві, а це явно зменшує важливість юридичної інтерпретації та загальних принципів права.

Конституціоналізація правового порядку не означає заміну норм цивільного, кримінального чи адміністративного права конституційними нормами: це просто означає, що конституційність поступово стає даністю або виміром правового порядку, застосовуваного до всіх охоплених секторів і, ймовірно, впливатиме на певну кількість пунктів. Розширення конституційності не супроводжується повним очищенням правового порядку, особливо тому, що часто конституційний суддя конституціоналізує те, що, дотримуючись італійської доктрини, ми зазвичай називаємо «живим законом», тобто рішеннями. Ця «консолідація» чинного права шляхом інкорпорації в конституційність також, імовірно, посилить позицію судді по відношенню до законодавця.

Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України узагальнив, що «визначене статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року право на суд було б ілюзорним, якби юридична система держави допускала, щоб остаточне обов'язкове судові рішення не виконувалося на шкоду одній зі сторін; і саме на державу покладено позитивний обов'язок створити систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на

практиці, і гарантувала б їх виконання без неналежних затримок; ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок; держава і її державні органи відповідальні за повне та своєчасне виконання судових рішень, які постановлені проти них».

До загальних засад українського конституційного ладу <...> належать: «утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головний обов'язок держави (третє речення частини другої статті 3 Конституції України); принцип правовладдя, що його виражено через формулу: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» (частина перша статті 8 Конституції України); гарантоване звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України як прояв прямої дії норм Конституції України (частина третя статті 8 Конституції України)».

Розвиваючи ці засадничі приписи, Конституція України, крім іншого, «покладає на суд завдання здійснювати захист прав і свобод людини і громадянина (частина перша статті 55); гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55); установлює, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (частина п'ята статті 125); визначає основні засади судочинства (частина друга статті 129); покладає на суд здійснення контролю за виконанням судового рішення (частина третя статті 129¹); уповноважує Верховну Раду України визначати виключно законами, зокрема, судоустрій, судочинство, порядок виконання судових рішень (пункт 14 частини першої статті 92)» [43].

Конституція України містить приписи з питань виконання судових рішень, зокрема: «визначає обов'язковість судового рішення як одну з основних засад судочинства (пункт 9 частини другої статті 129); установлює, що судові рішення є обов'язковим до виконання (друге речення частини першої статті 129¹); покладає на державу обов'язок забезпечити виконання судового

рішення у визначеному законом порядку (частина друга статті 129¹)».

Конституційний Суд України зазначав, що «виконання судового рішення є невідокремним складником права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; обов'язкове виконання судового рішення є доконечною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилитися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та поновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; визначений у законі порядок забезпечення державою виконання судового рішення має відповідати принципам «верховенства права» (правовладдя) та справедливості, гарантувати конституційне право на судовий захист».

Конституційний Суд України зазначає, що «судовий контроль за виконанням судового рішення є щонайпершим елементом в юридичному механізмі забезпечення виконання судового рішення, особливо в разі, коли таке судове рішення ухвалено на користь особи в юридичному спорі супроти органів публічної влади, їх посадових і службових осіб.

Держава для забезпечення виконання судового рішення має насамперед запровадити дієвий, а не ілюзорний юридичний механізм здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, який дозволить особі, на користь якої ухвалено судове рішення, домогтися його виконання, щоб реально захистити та поновити права, свободи та інтереси, що зазнали порушення внаслідок ухвалення рішень, учинення дій або бездіяльності органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами».

Відповідно до статті 151 Конституції України: «Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України

процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення» [17]. Дана стаття була змінена у 2016 році внаслідок ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401 [16]. Новий зміст даної статті Конституції України визначив суть конституційного контролю в Україні та підстав визнання Конституційним Судом України законів та інших актів неконституційними. Серед них визначено дві підстави: «невідповідність Конституції України та порушення процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законів та інших нормативно-правових актів».

Необхідно звернути увагу на те, що частиною 2 статті 152 Конституції України було розширено повноваження Конституційного Суду України, передавши йому на розсуд можливість визначати момент часу, з якого акт, визнаний неконституційним, втрачає чинність. Це норма властива повноваженням європейських конституційних судів і означає, що з моменту ухвалення рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційним акту і до втрати ним чинності, він діє та підлягає застосуванню. Ця практика спрямована на забезпечення конституційного порядку та тимчасового збереження чинності акта, оскільки негайне припинення його дії може суттєво порушити права та свободи людини. Український конституєдавець закріпив ефект *ex nunc*, спрямований на майбутнє. Це важливо для судів системи судоустрою під час перегляду справ тієї обставини, що акт, на підставі якого справи були вирішені, визнаний неконституційним. Сама дія ефекту *ex nunc* забезпечить стабільність правовідносин, які діяли на момент набрання чинності актом та правову визначеність, яка є важливим елементом верховенства права.

Процесуальний порядок виконання рішень Конституційного Суду

визначений нормами глави 14 Закону України «Про Конституційний Суд України» та глави 7 Регламенту Конституційного Суду України «Виконання рішень та додержання висновків Суду».

Відповідно до статті 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»: «Суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку». А стаття 98 Закону встановлює відповідальність за невиконання актів Суду.

Так, відповідно до § 77 Регламенту Конституційного Суду України, ухваленого Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018 зі змінами (далі – Регламент), «Конституційний Суд України здійснює моніторинг стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України. Збирання інформації про стан виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України, узагальнення практики виконання актів Конституційного Суду України за результатами конституційного провадження здійснює Секретаріат Конституційного Суду України у порядку, визначеному розпорядженням Голови Конституційного Суду України. Згідно з §78 Регламенту Конституційний Суд України на засіданні вирішує питання, пов'язані з невиконанням рішень та не додержанням висновків Конституційного Судом України, за наслідками моніторингу стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України (пункт 1); Суд може звернутися з письмовим запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб з метою отримання інформації, відповіді на запитання або роз'яснення про дії (заходи), спрямовані на виконання рішень та додержання висновків Суду. У запиті зазначається строк для надання відповіді (пункт 2); якщо за результатами моніторингу стану виконання рішень, додержання висновків Конституційного Суду України

наявна інформація про невиконання рішень, недодержання висновків Конституційного Суду України, Конституційний Суд України на засіданні вирішує питання про вжиття заходів щодо притягнення посадових осіб до кримінальної відповідальності за умисне не виконання ними рішення Конституційного Суду України або умисне недодержання ними висновку Конституційного Суду України, а також про включення відповідної інформації до щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України (пункт 3)» [36].

Відповідно до Розпорядження Голови Конституційного Суду України від 04 квітня 2024 року № 28/01/2024-ОД про затвердження Порядку моніторингу стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України, ухвалених за результатами конституційного провадження [71], затверджений Порядок моніторингу стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України, згідно з яким: «Дія Порядку поширена лише на рішення та висновки Суду за результатами конституційного провадження, що потребують подальшого виконання відповідними органами державної влади. Обов'язки зі збирання інформації про стан виконання рішень та додержання висновків Суду, а також узагальнення практики виконання актів Суду за результатами конституційного провадження покладено на Секретаріат Суду».

Відповідно до пункту 8 Порядку: «8. Збирання інформації про стан виконання органами державної влади рішень та додержання висновків Суду забезпечують у спосіб: відстеження інформації органів державної влади на ухвалені рішення та надані висновки Суду через постійний аналіз офіційних веб-сайтів щодо ухвалення ними відповідних нормативних актів, інших актів, а також реєстрації проєктів таких актів; використання інформації, одержаної від запитувачів (згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації»), та інформації, яку містять звернення громадян (відповідно до Закону України «Про звернення громадян») щодо стану виконання рішень та додержання висновків Суду; використання інформації, яку отримують з

відповідей на листи Суду відповідні органи державної влади, про потребу у вжитті заходів щодо виконання рішень, дотримання висновків Суду; використання інформації, одержаної від органів державної влади за результатами виконання ними рішення або додержання висновку Суду; – відстеження інформації, яку містить Єдиний державний реєстр судових рішень щодо рішень судів, ухвалених за наслідками розгляду Судом конституційних скарг; використання інформації, отриманої у відповідь на запити Суду від Верховного Суду та апеляційних судів».

Аналіз Щорічних інформаційних доповідей за останні роки дасть для нашого дослідження можливість простежити динаміку стану виконання рішень Конституційного Суду України Верховною Радою України.

Аналіз Щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України за 2020 рік, затвердженої Постановою Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 29 червня 2021 року № 4-п/2021 [76] щодо стану виконання рішень Конституційного Суду України дає підстави вважати, що Верховна Рада України по кожному з рішень, положення яких було визнано таким, що не відповідає Конституції України, тільки реєструвала проекти Законів, однак інформації чи стали ці проекти законами та чи виконані рішення Конституційного Суду України немає. На нашу думку, інформація про невиконані в звітному періоді рішення Конституційного Суду України повинна відображатись у наступному звіті для моніторингу стану виконання рішень.

Так, Щорічну інформаційну доповідь 2022 року було затверджено Постановою Конституційного Суду України від 29 червня 2023 року № 8-п/2023 [79]. Упродовж 2022 року Конституційним Судом України було ухвалено 13 рішень: 3 – у справах за конституційними поданнями, 10 – у справах за конституційними скаргами. Висновків надано не було. «У 3 рішеннях Конституційного Суду України за конституційними поданнями (від 30 червня 2022 року № 1-р/2022, від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022, від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022) та в 1 рішенні Конституційного Суду України

за конституційною скаргою (від 22 червня 2022 року № 6-р(II)/2022) визнано такими, що відповідають Конституції України, положення законів України без будь-яких рекомендацій щодо виконання вказаних рішень. Водночас у мотивувальній частині Рішення від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 Конституційний Суд України висловив конституційне застереження Верховній Раді України стосовно практики підготовки й ухвалення законів про внесення змін до Конституції України. Станом на 31 грудня 2022 року 3 рішення, ухвалені Конституційним Судом України у справах за конституційними скаргами (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022), виконано у спосіб ухвалення Верховною Радою України відповідних законів України. При цьому 1 рішення (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022) не містило приписів щодо відтермінування втрати чинності законодавчим положенням, що визнане неконституційним, ще у 2 рішеннях було зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через три (від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022) або шість місяців (від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022) із дня ухвалення відповідного рішення. Не виконано 6 рішень, ухвалених Конституційним Судом України у справах за конституційними скаргами. При цьому: – 1 рішення (від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022) не містить приписів щодо відтермінування втрати чинності законодавчим положенням, що визнане неконституційним (пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України), а отже, воно втратило чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення; – у 3 рішеннях (від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022, від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022, від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022) зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців з дня ухвалення відповідного рішення; – у 2 рішеннях (від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022, від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022) зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в

Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами. Основним суб’єктом виконання рішень Конституційного Суду України є Верховна Рада України. Слід зауважити, що не всі рішення Конституційного Суду України потребують вжиття Верховною Радою України заходів щодо їх виконання, проте інколи внаслідок визнання неконституційними законодавчих приписів виникає прогалина або суперечність у нормативному регулюванні, усунути які може лише законодавець. У резолютивній частині 6 рішень (від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/202, від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022, від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022, від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022) та мотивувальній частині 1 рішення (від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022), ухвалених у 2022 році, Конституційний Суд України зобов’язав Верховну Раду України привести нормативне регулювання у відповідність із Конституцією України та вказаними рішеннями. У мотивувальній частині ще 1 рішення (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022) Конституційний Суд України зазначив, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду, зокрема, Верховної Ради України. Конституційний Суд України відтермінував строки виконання низки рішень, ухвалених у 2022 році. Водночас значна кількість рішень Конституційного Суду України, ухвалених ним до 1 січня 2022 року, зокрема після внесення у 2016 році до Конституції України змін щодо правосуддя та ухвалення Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII, залишаються невиконаними. Так, станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв’язку з ухваленням Конституційним Судом України рішень до 1 січня 2022 року, а саме: від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018, від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018, від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018, від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018, від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019, від 4 червня 2019 року № 2-р/2019, від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019, від 25 червня

2019 року № 8-р/2019, від 13 грудня 2019 року № 7-р(II)/2019, від 20 грудня 2019 року № 12-р/2019, від 23 січня 2020 року № 1-р/2020, від 27 лютого 2020 року № 3-р/2020, від 26 березня 2020 року № 6-р/2020, від 15 квітня 2020 року № 2-р(II)/2020, від 11 червня 2020 року № 7-р/2020, від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020, від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020, від 24 червня 2020 року № 6-р(II)/2020, від 22 липня 2020 року № 8-р(I)/2020, від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021, від 20 жовтня 2021 року № 7-р(II)/2021. Разом із тим у 2022 році Верховна Рада України ухвалила закони України, які змінили нормативне регулювання, встановлене положеннями законів України, що їх було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), зокрема відповідно до рішень Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018, від 22 травня 2018 року № 5-р/2018, від 25 червня 2019 року № 7-р/2019, від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021, від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021, від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022. Слід також звернути увагу на деякі проблемні моменти практичної реалізації рішень Конституційного Суду України, ухвалених за конституційними скаргами, в аспекті можливості відновлення порушених прав відповідних суб'єктів звернення до Конституційного Суду України. Згідно з положеннями пункту 1 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу України, пункту 1 частини третьої статті 423 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України встановлена Конституційним Судом України «неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, є однією з підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, якщо рішення суду ще не виконане». При цьому пункт 1 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України містить аналогічні положення без застереження щодо виконання рішення суду, що

обумовлено частиною першою статті 58 Конституції України, за якою закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Відповідну заяву може бути подано учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України. Проте зазвичай на момент ухвалення відповідних рішень Конституційним Судом України судові рішення у справах суб'єктів права на конституційну скаргу вже виконані, а Конституція України та Закон України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII не передбачають можливості зворотної дії рішень Конституційного Суду України у часі, що унеможлиблює відновлення порушених прав таких суб'єктів. За інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua>) суди системи судоустрою України відмовляли у задоволенні заяв про перегляд судового рішення за виключними обставинами суб'єктам права на конституційну скаргу, за клопотаннями яких Конституційний Суд України у 2022 році ухвалив рішення про неконституційність оспорюваних законодавчих приписів (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022, від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022). Відмову у здійсненні такого перегляду суди мотивували, зокрема, тим, що рішення суду вже виконане; «в рішенні Конституційного Суду України, на яке захисник посилається як виключну обставину, відсутні положення, які б дозволили зробити висновок про його поширення на правовідносини, які припинилися на момент його ухвалення». Суди системи судоустрою України також посилались на постанову Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19, де зазначено, що «аналіз норм розділу XII Конституції України («Конституційний Суд України») та Закону України від 13 липня 2017 року № 2136–VIII «Про Конституційний Суд України» дає підстави дійти висновку про те, що рішення Конституційного Суду України має пряму (перспективну) дію в часі і застосовується щодо тих

правовідносин, які тривають або виникли після його ухвалення. Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення рішення Конституційного Суду України, однак продовжують існувати після його ухвалення, то на них поширюється дія такого рішення Конституційного Суду України. Тобто рішення Конституційного Суду України поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього. Водночас чинним законодавством визначено, що Конституційний Суд України може безпосередньо у тексті свого рішення встановити порядок і строки виконання ухваленого рішення. Встановлена Конституційним Судом України неконституційність окремих положень закону, які були застосовані судом при вирішенні справи, має значення, перш за все, як рішення загального характеру, яким визначається правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, вже встановленої остаточним судовим рішенням». Отже, відсутність фактичної можливості відновлення порушених прав суб'єкта права на конституційну скаргу після ухвалення Конституційним Судом України рішення на його користь вказує на необхідність розроблення та внесення комплексних змін до Конституції України, Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII та процесуального законодавства стосовно дії актів Конституційного Суду України у часі та можливості повторного розгляду справи судами системи судоустрою України з урахуванням рішення Конституційного Суду України» [79].

Щодо виконання рішень у справах за конституційними скаргами, то у 2022 році ухвалено Рішення від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 Ухвалено у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та

членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) [49]. У резолютивній частині Рішення зазначено: ««1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–ХІІ зі змінами». У підпункті 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що „виконання державою конституційного обов’язку щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов’язаних або резервістів покликане не тільки забезпечити соціальний захист кожного з них індивідуально, а й сприяти виконанню громадянами України обов’язку щодо захисту Вітчизни – України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади в межах їх конституційних повноважень, Конституційний Суд України також наголошує на тому, що заходи у сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України“ (абзаци п’ятий, шостий)» [49].

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» від 29 липня 2022 року № 2489–ІХ (далі – Закон № 2489), пунктом 4 розділу I якого пункт 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–ХІІ (далі – Закон № 2011) викладено у новій редакції: «4. Якщо військовослужбовцю, військовозобов’язаному, резервісту або особі, звільненій з військової служби, після первинного встановлення інвалідності під час наступного огляду (переогляду) буде встановлено вищу групу інвалідності або змінено її причинний зв’язок, що дає їм право на отримання

одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата здійснюється з урахуванням раніше виплачених сум (у тому числі внаслідок різних, не пов'язаних між собою, захворювань, поранень, травм, контузій, каліцтв)». Верховна Рада України змінила нормативне регулювання, встановлене приписами пункту 4 статті 16³ Закону № 2011, та привела його у відповідність до Рішення.

Конституційним Судом України ухвалено Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України [50], яким визнано такими, що «не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункту 1 частини п'ятої, частину сьому статті 454 Цивільного процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду та визначено три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами, привести нормативне регулювання». Очевидно, що дане рішення не виконано наразі Верховною Радою України.

В іншому Рішенні від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, ухваленому у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості), було визнано «таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України» [51]. Верховна Рада України ухвалила Закон України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом,

яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння“ від 1 грудня 2022 року № 2810–ІХ (далі – Закон № 2810), положеннями пункту 2 частини першої якого внесла зміни до статті 284 Кримінального процесуального кодексу України. Отже, парламент змінив нормативно-правове регулювання та виконав рішення Конституційного Суду України.

У Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022 у справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності) [45] було визнано таким, «що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий статті 485 Митного кодексу України». Верховна Рада України на виконання даного рішення ухвалила Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів» від 16 листопада 2022 року № 2760–ІХ (далі – Закон № 2760), пунктом 1 розділу I якого статтю 485 Митного кодексу України виклала в новій редакції. Отже, парламент України змінив нормативно-правове регулювання та виконав рішення Конституційного Суду України.

Рішення від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо «відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло)» [47] Верховною радою України так і не виконано.

Невиконаними залишилися Рішення від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022 у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо «відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України

«Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668–VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України)» [39], Рішення від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Одестеплокомуненерго» щодо «відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (щодо непорушності права власності)» [49], Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо «відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889–VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців)» № [48].

Відповідно до Щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України на 2023 рік: «Протягом 2023 року Конституційний Суд України ухвалив 12 рішень: 1 – у справі за конституційним поданням 11 – у справах за конституційними скаргами. Висновків надано не було.

У 1 рішенні у справі за конституційним поданням (від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023) та у 7 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023, від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023) Конституційний Суд України визнав оспорювані приписи законів України такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). У 2 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023) Конституційний Суд України визнав частину оспорюваних приписів законів України такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), а частину – такими, що відповідають Конституції України (є конституційними). При

цьому у резолютивних частинах 1 рішення у справі за конституційним поданням (від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023) та 5 рішень у справах за конституційними скаргами (від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023) Конституційний Суд України конкретизував, у чому або які саме оспорювані законодавчі приписи є такими, що не відповідають Конституції України. Ще у 2 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023, від 6 вересня 2023 року № 6-р(I)/2023) Конституційний Суд України визнав оспорювані приписи законів України такими, що відповідають Конституції України (є конституційними). Згідно із частиною першою статті 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII Конституційний Суд України у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку.

У 1 рішенні у справі за конституційним поданням (від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023) та у 4 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023, від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023) зазначено, що законодавчі приписи, визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України відповідного рішення.

Ще 1 рішення у справі за конституційною скаргою (від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023) не містить вказівок щодо терміну втрати чинності законодавчими приписами, які визнано неконституційними, а отже, вони також утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення в порядку частини другої статті 152 Конституції України.

У 3 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 22

листопада 2023 року № 10-р(II)/2023) зазначено, що законодавчі приписи, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців, а ще у 1 рішенні у справі за конституційною скаргою(від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023) – через три місяці з дня ухвалення відповідного рішення. Основним суб'єктом виконання рішень Конституційного Суду України є Верховна Рада України. Зауважимо, що не всі рішення Конституційного Суду України потребують вжиття Верховною Радою України заходів щодо їх виконання, проте інколи внаслідок визнання неконституційними законодавчих приписів виникає прогалина або суперечність у нормативному регулюванні, усунути які може лише законодавець.

У резолютивній частині 5 рішень(від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023),ухвалених у 2023 році, Конституційний Суд України зобов'язав Верховну Раду України привести нормативне регулювання у відповідність до Конституції України та вказаних рішень. Станом на 31 грудня 2023 року не виконано жодного із рішень, ухвалених Конституційним Судом України протягом 2023 року, якими оспорювані приписи законів України визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Водночас слід зауважити, що у 4 рішеннях, ухвалених у 2023 році, Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності законодавчими приписами, визнаними такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), а рішення Конституційного Суду України, якими оспорювані приписи законів України визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), не потребують будь-яких дій щодо їх виконання. Можна констатувати, що досі не виконано і значну кількість рішень Конституційного Суду України, ухвалених ним до 1 січня 2023 року, зокрема після внесення у 2016 році до Конституції України змін щодо правосуддя та ухвалення чинного Закону України «Про Конституційний Суд України» [80]. Водночас Секретаріат Конституційного Суду України

зазначає: «у 2023 році Верховна Рада України ухвалила закони України, які змінили нормативне регулювання, встановлене приписами законів України, що їх було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), у 2022 році відповідно до рішень Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 2-р(П)/2022, від 16 листопада 2022 року № 9-р(П)/2022. Слід також звернути увагу на деякі проблемні моменти практичної реалізації рішень Конституційного Суду України, ухвалених за конституційними скаргами, в аспекті можливості відновлення порушених прав відповідних суб'єктів звернення до Конституційного Суду України».

Так, згідно з приписами пункту 1 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу, пункту 1 частини третьої статті 423 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, є однією з підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, якщо рішення суду ще не виконане. При цьому пункт 1 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України містить аналогічні приписи без застереження щодо виконання рішення суду, що обумовлено частиною першою статті 58 Конституції України, за якою закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Відповідну заяву може бути подано учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України. Проте зазвичай на момент ухвалення відповідних рішень Конституційним Судом України судові рішення у справах суб'єктів права на конституційну скаргу вже виконані, а Конституція України та Закон України «Про Конституційний Суд України» не передбачають можливості зворотної дії рішень Конституційного Суду України у часі, що унеможливує відновлення

порушених прав таких суб'єктів. За інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua>) суди системи судоустрою України відмовляли у задоволенні заяв про перегляд судового рішення за виключними обставинами суб'єктам права на конституційну скаргу, за клопотаннями яких Конституційним Судом України у 2023 році було ухвалено рішення про неконституційність оспорюваних законодавчих приписів (від 13 вересня 2023 року № 7-р(І)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(ІІ)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(ІІ)/2023). Відмову у здійсненні такого перегляду суди системи судоустрою України мотивували, зокрема, тим, що судові рішення у справах суб'єктів права на конституційну скаргу вже виконані, та посилались, серед іншого, на постанову Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19, у якій зазначено, що «аналіз норм розділу XII Конституції України («Конституційний Суд України») та Закону України від 13 липня 2017 року № 2136–VIII «Про Конституційний Суд України» дає підстави дійти висновку про те, що рішення Конституційного Суду України має пряму (перспективну) дію в часі і застосовується щодо тих правовідносин, які тривають або виникли після його ухвалення. Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення рішення Конституційного Суду України, однак продовжують існувати після його ухвалення, то на них поширюється дія такого рішення Конституційного Суду України. Тобто рішення Конституційного Суду України поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього. Водночас, чинним законодавством визначено, що Конституційний Суд України може безпосередньо у тексті свого рішення встановити порядок і строки виконання ухваленого рішення.

Установлена Конституційним Судом України неконституційність окремих положень закону, які були застосовані судом при вирішенні справи, має значення, перш за все, як рішення загального характеру, яким визначається

правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, вже встановленої остаточним судовим рішенням». Отже, відсутність фактичної можливості відновлення порушених прав суб'єкта права на конституційну скаргу після ухвалення Конституційним Судом України рішення на його користь указує на необхідність розроблення та внесення комплексних змін до Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України» та процесуального законодавства стосовно дії актів Конституційного Суду України у часі та можливості повторного розгляду справи судами системи судоустрою України з урахуванням рішення Конституційного Суду України» [80].

Аналіз Щорічної доповіді та рішень Конституційного Суду України за 2023 нам дає підстави стверджувати, що «станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення».

Варто погодитися з позицією М. Савчина, який справедливо вважає, що: «зовсім інша ситуація із юридичною силою рішень Конституційного Суду України щодо розгляду конституційних скарг між сторонами (*inter partes*), що пов'язано із поновленням порушеного права. Тут мають місце триваючі правовідносини з моменту порушення прав людини, в силу чого у суду виникає обов'язок поновити порушене суб'єктивне право. У цій ситуації сила рішення *ex tunc* накладає на державу позитивний обов'язок поновити суб'єктивне право з моменту його порушення з виплатою справедливої компенсації. Оскільки стаття 152 (2) Конституції передбачає втрату чинності визнаного Конституційним Судом внаслідок розгляду конституційної скарги закону неконституційним з дня його ухвалення, то необхідно, насамперед, зважати на триваючий характер порушення прав людини з боку держави чи третіх осіб та позитивний обов'язок держави щодо його поновлення, зокрема забезпечення справедливої компенсації заподіяної шкоди. З цією метою

стаття 87 у поєднанні з приписами статті 78(2) Закону про Конституційного Суду України передбачають ухвалення Великою Палатою забезпечувального наказу у разі наявності незворотніх наслідків для конституційно гарантованого права індивіда, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення. Отже, механізм виконання рішень Конституційного Суду з конституційних скарг має бути належно конкретизований у процесуальному законодавстві з урахування його особливостей та позитивним обов'язком держави поновити порушені права, гарантовані Конституцією» [72].

Висновки до розділу 2

1. У конституційному судочинстві існують процесуальні системи та інструменти забезпечення виконання судових рішень, а отже, рішення Конституційного Суду мають виконавчий характер. Саме їх обов'язковість і остаточність дозволяє прирівнювати судові рішення, в тому числі конституційні, до норм права, тобто загальнообов'язкових правил поведінки. Завдяки цій особливості судові рішення з моменту набрання ними чинності мають таку ж силу і дію, як і правові норми. Правова природа рішень Конституційного Суду України щодо юридичного тлумачення Конституції України визначається роллю Конституційного Суду України у гарантуванні верховенства Конституції. Тому всі такі рішення стають канонічними текстами Конституції, а їх юридична сила збігається з юридичною силою Конституції України. Конституційний Суд України створює «живе право». При розгляді питання про тлумачення Конституції функція Конституції є більш важливою, ніж її форма. Згідно з правом держав, будь-яка форма юридичного документа може передавати суверенні права і повноваження від одного суверена до іншого лише за чітких і недвозначних умов.

2. Для реального захисту та поновлення прав, свобод та інтересів, порушених унаслідок рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади,

їхніх посадових і службових осіб, держава має насамперед запровадити дієві, а не ілюзорні, правові механізми судового контролю за виконанням судових рішень. Встановлена Конституційним Судом України неконституційність окремих положень закону, застосованих судом при вирішенні справи, має значення насамперед як загальне рішення, що визначає правову позицію для подальшого вирішення справи, а ретроспективне застосування нової правової позиції для перегляду справи та ухвалення остаточного судового рішення «не є важливим як підстава для зміни стану правової визначеності, вже встановленого судом». Отже, відсутність у суб'єкта конституційного права на звернення реальної можливості відновити порушене право після ухвалення Конституційним Судом України рішення на його користь є порушенням Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України», а врахування в рішенні Конституційного Суду України та ухвалях Конституційного Суду України наслідків ухвалення рішення Конституційним Судом України та ухвалях Конституційного Суду України та рішень Суду.

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОНАННЯ АКТИВ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

3.1. Європейський досвід виконання активів органів конституційного контролю

Відповідно до судової практики Суду ЄС, Конституційні Суди та вища державна влада не спростовують правила, що національне конституційне законодавство не виходить за рамки принципу примату права Європейського Союзу [171].

У зв'язку з цим окремі рішення суддів Кірхберга викликають безпосередній інтерес для закону Держави-члена, наприклад, Переважає «європеїзація» принципу демократії [94] або поставивши ставляться під сумнів деякі національні конституційні положення, такі як другий абзац статті 11 Конституції Люксембургу, яка передбачає, беручи до уваги, що лише люксембуржці мають право на цивільне працевлаштування, та Військо Великого князівства [94] та стаття 14(9) Конституції Греції, що встановлює несумісність при присудженні публічних контрактів медіакомпаніям. Більше того, навіть Процедура перегляду національних конституційних норм вплинули на рішення Ангелідакі, оскільки «всі органи влади Держави-члени зобов'язані забезпечити повну імплементацію положень права Співтовариства ..., в тому числі, коли ці органи влади вносять зміни до своїх конституцій» [92]. З іншого боку, судова практика Суду ЄС щодо перегляду «єдності законів» – згідно з неологізмом, прийнятим після набрання чинності Лісабонським договором – розв'язав багато питань конституційного спору, Наприклад, розгляд причин законів і бездіяльності законодавця, що призвели до порушень зобов'язань, які випливають з права Європейського Союзу, режим відповідальності за законом неконституційні порушення принципу еквівалентності [93] або скасувати неконституційних законів, які можуть не узгоджуватися з вимога негайного застосування права Європейського Союзу.

Тож, убачається, що, оскільки рішення у справі *Costa v EN^oEL*[84], паралельно з Розвивається фундаментальна європейська [104].

Суд сприяє конституціоналізації правового порядку Європейського Союзу шляхом установлення нового судові спори з основ європейських і національних стандартів. Згідно з цим спором, у контексті якого союзність має ототожнюватися з фундаментальністю цих норм, національна конституція не є плюс кінцеве джерело основних прав і конституційний суддя – і національний суд загалом – вже не має останнього слова щодо перегляду основи національного законодавства. Зокрема, в рамках так звана процесуальна автономія держав-членів у зв'язку з еліптичним характером судової організації правового порядку ЄС. Суд ЄС установив систему контролю всіх національних стандартів, включаючи закони, резюме Так, у згаданому вище рішенні у справі *Сімменталя*: «Будь-який національний суд, що вилучив у у межах своєї юрисдикції, зобов'язаний застосовувати закон у всій його повноті а також захищати права, надані фізичним особам Законом, ігноруючи будь-які положення, які можуть бути всупереч національному законодавству, незалежно від того, чи це до, чи після Правила Співтовариства. Це дифузний контроль, у тому сенсі, що він належить будь-якому національному суду і не може здійснюватися належним чином. зосереджені в єдиній юрисдикції. Водночас цей контроль є конкретний і обов'язковий час, щоб забезпечити пряму дію і верховенство права Європейського Союзу.

В рамках цієї децентралізованої системи управління можливе однакове застосування закону і, відповідно, правова визначеність забезпечується через механізм звернення до Європейського суду з попередньою ухвалою. Цей механізм закріплений у статті 267 Договору про функціонування Європейського Союзу (колишня Стаття 234 ЄК), яка, на відміну від механізму питань конституційності, що розглядаються різними національними конституційними судами, стосується лише тлумачення права ЄС і, у відповідних випадках, перевірки чинності його положень – а не

судження про обґрунтованість – у даному випадку про об'єднаність – самі національні закони.

У Мелкі та Абделі Суд ЄС роз'яснив два основних параметри, що обумовлюють ефективність системи дифузного і випадкового контролю єдності будь-якого національного стандарту, в тому числі Закони.

Перший параметр пов'язаний з можливістю вільного і прямого доступу до механізму винесення попереднього рішення до Суду ЄС будь-якого суду держави-члена, який перейняв справу, про яку йдеться об'єднання національної норми, наприклад закону. У зв'язку з цим було ухвалено рішення, що беручи до уваги, що національні суди повинні мати якомога ширші повноваження для до цього Суду, якщо він вважає, що справа, що перебуває на їхньому розгляді порушує питання, пов'язані з інтерпретацією або оцінкою чинності положень законодавства Європейського Союзу, що вимагають рішення з їхнього боку. З огляду на це, існування верховенства права Обов'язкові суди, які не виносять рішення в останній інстанції щодо оцінки, зробленої верховним судом, не можуть лише на цій підставі позбавити їх права, передбаченого статтею 267 ДФЄС, подавати позов до Суду ЄС питання тлумачення права Європейського Союзу. Суд, який не виносить рішення в останній інстанції, повинен мати право передавати питання, що викликають занепокоєння, до Суду, зокрема, якщо він вважає, що правова оцінка, зроблена судом, може змусити його винести судові рішення, що суперечить праву Європейського Союзу. Крім того, повноваження надавалися національному суду вимагати від Суду попереднє рішення до незастосування національного положення, всупереч праву Союз не може бути перетворений на зобов'язання з причини: наприклад, той факт, що національне законодавство не дозволяє цьому суду не застосовує національне положення, яке, на його думку, суперечить національній Конституції, без попереднього проголошення цього положення Конституційним Судом.

Другий параметр пов'язаний з тим, що реалізація контроль єдності

національних стандартів не обов'язково повинна очікують результатів перегляду їх конституційності. Суд постановив, що національний суд зобов'язаний забезпечити, щоб наслідком права Європейського Союзу шляхом незастосування, у разі необхідності, власні повноваження, будь-які положення, що суперечать національному законодавству, не запитуючи або не чекаючи попереднього усунення конституційним процесом. Це було б несумісно з вимогами, притаманними самій природі права ЄС, забезпечення національного правопорядку або будь-якої законодавчої практики, адміністративної або судової системи, що призвело б до зниження ефективності права ЄС, відмовивши суду в юрисдикції скористатися цим правом, владою зробити саме в цей час застосування, все необхідне для того, щоб скасувати будь-яке національне законодавство, яке може перешкоджати повній ефективності Стандарти Європейського Союзу. Це було б так, якби у випадку колізії між положенням права ЄС та національним законодавством, вирішення цього конфлікту було покладено на інший орган. Беручи до уваги, що суддя закликав забезпечити застосування права Європейського Союзу, наділені власним розсудом, навіть якщо перешкода таким чином Аджі повна дія цього права була лише тимчасовою.

Право Європейського Союзу не виключає існування концентрованої системи перевірки конституційності законів. Однак це не заважає, щоб він сприяв деконцентрації зазначеного контролю за допомогою так званого ефекту притягального ефекту обов'язкового дифузного характеру контролю за єдністю законів [130]. Тому, потрібно запропонувати, щоб законодавство Європейського Союзу заохочувало державам-членам вносити або підтримувати заперечення проти неконституційності законів, одночасно вносячи механізми концентрації судового контролю за їх конституційністю.

У Греції право Європейського Союзу, схоже, сприяє збереженню традиційної системи дифузного та випадкового перегляду конституційності законів і ставить під сумнів ефективність різних тенденцій до концентрації такого контролю. У зв'язку з цим зазначити, що, зокрема, під час проведення

підготовчих робіт до у редакції Конституції 2001 року, політична влада висловила свої твердий намір послабити інституційну роль Грецької державної ради, включаючи спірні розділи (навіть при скороченому формуванні п'яти членів), компетентні розглядати та визначати в першій інстанції апеляційні скарги на зловживання владою, визнано неконституційним, як виняток, важливі законодавчі заходи, що пропагуються урядами [128]. Урешті-решт, конституційна редакція 2001 року не призвело до створення Конституційного суду, який привласнив можливий перегляд конституційності законів через питання конституційності, які повинні бути передані йому звичайні суди. Однак ця редакція Конституції призвело до введення нового параграфа в кінці статті 100 Конституції Греції, який передбачає обов'язок посилатися пленарне засідання Державної ради, Касаційного суду або Рахункової палати, коли спірна частина цих вищих судів визнає законодавче положення неконституційним. Це без сумнів у тому, щоб заява допустила створення доконаного факту законодавчих положень про те, що ця нова норма позбавив спірні секції верховних судів права можливість своєчасного проведення перевірки конституційності Закони [110]. Однак це не позбавило їх можливості відкласти застосування цих же актів на підставі їх невідповідності Праву Європейського Союзу. Тому, не дивно, що одного разу набули чинності нові конституційні норми Державної ради Греції намагалися знизити ефективність цього механізму концентрації розгляду конституційності законів шляхом посилення контролю за їх умовністю. Аналогічно після прийняття Хартії основоположних прав Європейського Союзу було вступ до блоку Союзу законів і його звернення може в Значною мірою, щоб замінити звернення до конституційних норм, здається, що навіть можливе створення Конституційного Суду вже не може мінімізувати інституційну роль Ради як традиційний охоронець верховенства права.

Прискорення розгляду пріоритетного питання конституційності та неможливість для звичайного судді винести рішення щодо визнання

нетрадиційності перед винесенням рішення про визнання провини неконституційності апіорі суперечили безпосередності застосування права Європейського Союзу, закріпленому в цитованому вище рішенні у справі Сімменталь. Як зазначив Суд ЄС у рішенні у справі *Melki and Abdeli, supra*, на основі тлумачення позитивного французького права касаційна скарга: «Стаття 267 ДФЄС виключає законодавства держави-члена, що встановлює випадкову процедуру перегляд конституційності національних законів за умови, що пріоритетний характер цієї процедури має ефект профілактики, як до передачі питання про конституційність до національного суду, відповідального за перегляд конституційності законів, які, якщо застосовано, після рішення цього суду про зазначене всім іншим національним судам здійснювати свої повноваження або виконати свій обов'язок передати питання до Суду ЄС для винесення попереднього рішення». При цьому, з метою збереження єдності пріоритетного питання конституційності, Конституційна рада і Державна рада у відповідних рішеннях від 12 та 14 травня 2010 року пост-передача рішень про передачу рішень з Касаційного суду до Суду ЄС правосуддя, вважав, що це не входить до компетенції Конституційної Ради, але адміністративні та судові суди повинні перевіряти відповідність національного законодавства праву ЄС, застосовувати себе і на власний розсуд права Європейського Союзу, а також відносити, одночасно або після передачі пріоритетного питання про конституційність, питання до Суду ЄС. Це остання можливість релятивізувати правило безпосередності права на Європейського Союзу та вважати, що стаття 267 Договору про функціонування Європейського Союзу не виключає не до пріоритетного питання конституційності, порушеного у Франції, за умови, що національні суди, крім Конституційної ради, залишаться вільними: а) порушувати справу на будь-якій стадії провадження які вони вважають за потрібне, і навіть після закінчення розгляду справи б) вжити будь-яких необхідних заходів з метою забезпечення тимчасового судового захисту наданих прав за правовим порядком

Європейського Союзу, та (с) не застосовувати після закінчення такого випадкового провадження національне законодавче положення, про яке йдеться, якщо вони вважають, що воно суперечить праву ЄС.

Відповідно до § 35 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини, суд у своєму рішенні може визначити хто має його виконувати, а також може передбачити, воно має виконуватися в кожному конкретному випадку. Відповідно до тлумачення Суду, Федеральний конституційний суд Німеччини, таким чином, має всі повноваження, необхідні для виконання своїх рішень [161]. Суд за власною ініціативою вживає необхідних заходів у цьому відношенні і, за необхідності, може доручити іншим державним органам Федерації або земель їх виконання. Питання про те, чи може суд засновувати свої власні перехідні положення на § 35 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини, дуже суперечливе [170].

Стаття 79 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини певною мірою обмежує виконання судових рішень у випадках абстрактного перегляду конституційності норм, оскільки, згідно з цією статтею, рішення, що мають силу *res judicata*, засновані на нормі, яка була визнана недійсною, у принципі продовжують існувати, але більше не можуть бути примусово виконані. Існує лише один виняток, який стосується рішень у кримінальних справах, що мають силу *res judicata*, коли провадження у справі може бути відновлене відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу.

Конститутивною частиною сучасної конституційної юрисдикції та ядром її компетенції є процедура з метою перевірки конституційності законів. Поширений консенсус щодо обґрунтованості, а точніше необхідності, судового перегляду не є самоочевидним. У країнах, де суверенітет всенародно обраного парламенту розглядається як основа конституційного життя, інтелектуальний шлях до визнання контролю над цим парламентом дуже довгий і передбачуваний. Франція, класична країна такого мислення, знає перегляд статутів лише як превентивний перегляд перед тим, як закон набуде чинності, на вимогу вищих конституційних органів. Для Сполученого

Королівства, з його ще сильнішою традицією парламентського суверенітету, судовий контроль донедавна був дуже віддаленим. Останніми роками відбулися значні кроки на шляху судового контролю (за стандартом Європейської конвенції з прав людини) [136].

Ефективне виконання рішень конституційного суду є однією з умов функціонування всієї системи контролю за конституційністю права, її запорукою, що визначає ефективність і реальний вплив Конституції на соціально-економічні процеси. Це, безсумнівно, також свідчить про якість і ступінь розвитку інститутів демократичної правової держави. Без такого типу «розстрілу» було б важко реалізувати конституційні стандарти та захистити права і свободи особи. А щоб судові рішення не були фасадом, мають існувати процедури, що дозволяють переносити їх суть у нормативні акти – джерела загальноприйнятого права.

Термін «виконання рішень Конституційного Трибуналу» не був визначений у чинних правових нормах, його значення нормативність значно є результатом висновків юридичної науки та позасудової діяльності самого Конституційного Трибуналу.

До набрання чинності Конституцією 1997 р. згадувалося про виконання рішень конституційного суду – ухвалених на підставі ст. 32 розділ 1 Закону від 29 квітня 1985 р. про Конституційний Трибунал - постанова Сейму Польської Народної Республіки від 31 липня 1985 р. про особливий порядок провадження в Конституційному Трибуналі [181]. Відповідно до ст. 47 цієї постанови, яка була включена до глави 8 під назвою «Виконання судових рішень», рішення Конституційного Трибуналу про визнання законодавчого акта таким, що не відповідає Конституції, «підлягали виконанню» після доставки до органу, який видав оскаржуваний акт; компетентний орган був зобов'язаний негайно повідомити голову Конституційного Трибуналу про виконання рішення. Рішення про неконституційність законодавчого акта передавалися до сейму, який був зобов'язаний розглянути їх не пізніше шести місяців. Якщо сейм визнав постанову обґрунтованою, він вносив

необхідні законодавчі зміни або скасовував акт частково чи повністю. Відколи Конституційний Трибунал прийняв роз'яснювальну резолюцію від 20 жовтня 1993 року, також утвердилося правило, згідно з яким Сейм зобов'язаний розглянути рішення Конституційного Трибуналу про невідповідність акту Конституції. Не пізніше ніж протягом шести місяців від дня представлення рішення головою Конституційного Трибуналу до Сейму, а рішення про невідповідність акту Конституції, яке не було розглянуте Сеймом протягом шести років. місяців [...], має (зберігає) обов'язкову силу та спричиняє скасування акту з датою публікації у Журналі законів оголошення Голови Конституційного Трибуналу про припинення обов'язкової сили акту [176]. Якщо Сейм визнав акт, на який поширювалося рішення Конституційного трибуналу, таким, що відповідає Конституції, він ухвалював постанову про відхилення рішення, що, у свою чергу, означало, що справа, яка була предметом конституційного контролю, не могла переглядатися повторно.

У правовій системі того часу виконання рішень Трибуналу Конституційний, згаданий у ст. 47 постанови Сейму від 31 липня 1985 р. тісно пов'язана з їх неостаточним характером і становила ще один етап конституційної процедури, спрямованої на вирішення *casu ad casum* про обов'язковість рішення Трибуналу. Ці провадження стосувалися ситуацій, коли постанова ще не набрала законної сили (не набрала законної сили) і законодавча влада могла її «звільнити» [186]. Тому поняття примусового виконання було використано в цьому випадку в дещо іншому контексті, ніж у пізніших нормативних актах. Незважаючи на те, що обов'язок виконання покладался на державний орган, який видав акт, що суперечить Конституції, і одним із методів примусового виконання було скасування оскаржуваного нормативного акту або його зміни, вся процедура мала інший правовий характер, ніж типові дії законодавець вчинив після набрання законної сили «негативного» рішення суду.

Що не менш важливо, ст. 47 постанови Сейму від 31 липня 1985 р., яка

ввела в мову права термін «виконання рішення Конституційного Трибуналу», не була джерелом обов'язків виконання для органів, які видали неконституційний нормативний акт, а посилалася на законодавче регулювання з цього приводу. [...] Жодне положення цієї резолюції, яка є актом внутрішнього права, не може самостійно накладати зобов'язання на державні органи, крім Конституційного Трибуналу та його внутрішніх органів [131].

Після набрання чинності Конституцією 1997 року термінологічна умовність юридичної мови щодо питань виконання рішень Конституційного Трибуналу істотно не змінилася. Зокрема, поняття примусового виконання не було конституційно закріплено, а порядок діяльності органів державної влади у цьому відношенні не був чітко врегульований. Однак законодавець помітив зміну парадигми наслідків рішень Конституційного Суду і присвятив цьому питанню окреме перехідне положення Конституції, в якому постановив, що: протягом 2 років з дня набрання чинності Конституцією заяви Конституційного Трибуналу про невідповідність Конституції законів, прийнятих до дня набрання нею чинності, не є остаточними і підлягають розгляду. Сейм, який може відхилити рішення Конституційного Трибуналу більшістю в 2/3 голосів за наявності не менше половини визначеної законом кількості депутатів. Це не стосується рішень, винесених у результаті юридичних питань, поданих до Конституційного Трибуналу (стаття 239(1) Конституції) [187].

З моменту, коли рішення Конституційного Трибуналу щодо законів набули законної сили, питання їх виконання набуло нового виміру. Рішення Конституційного Трибуналу більше не можна було «відкидати» голосуванням у Сеймі, але вони ставали автономним елементом конституційного ладу, незалежним від волі інших державних органів (включаючи законодавчу владу), прямо й остаточно впливаючи на сферу правотворчості. Отже, перед законодавцем постало завдання, якого досі не було. Їй довелося переоцінити свою поточну прагматику та перейти від

досвіду суб'єкта, який самостійно вирішував змістовну форму законів, до кооперативної моделі, яка передбачає обмін інформацією, повагу до виключних повноважень конституційного суду та співпрацю.

З набранням чинності Закону про Конституційний Трибунал 1997 р. Він також вперше з'явився в законодавчих актах сама концепція виконання рішень Конституційного Трибуналу. Зазначений Закон містить главу 3, яка має назву: («Принципи і порядок винесення і виконання судових рішень») припускав, що він містить комплексне регулювання питань, пов'язаних із виконанням законодавцем рішень Трибуналу. Насправді ця глава не містила і не містить жодних положень з цього приводу. Ця своєрідна законодавча процедура означає, що Закон про Конституційний Трибунал де-факто мало що пояснює, коли йдеться про сферу регулювання титульної фрази («виконання судових рішень») та обов'язки державних органів у цьому питанні. Прикінцеві положення глави (статті 78-81) лише конкретизують правила проголошення судового рішення в офіційному журналі та технічні питання – вручення копій судового рішення учасникам процесу.

Водночас зазначимо, що Постанова Загальної асамблеї Судді Конституційного Трибуналу від 3 жовтня 2006 р щодо Регламенту Конституційного Трибуналу [179] покладає на орган допоміжний обов'язок Конституційного Трибуналу (СТ Office) вести реєстр, дослідження й аналіз виконання (scil. імплементації) рішень Трибуналу «у законодавчій діяльності органів, що відповідають за тип [спірного] нормативного акта». Це завдання має внутрішній характер, і дослідження, підготовлені в такому режимі, адресовані насамперед суддям Конституційного трибуналу; містять матеріали, що ілюструють ефективність судової діяльності та реакцію органів державної влади, які беруть участь у законотворчому процесі, на рішення Конституційного суду [155].

У значенні, найбільш близькому до правової суті, виконання рішень Конституційного Трибуналу було врегульовано в постанові Сенату Республіки Польща від 23 листопада 1990 р. - Регламент Сенату [178].

У літературі з цього питання переважає думка, що виконання рішень Конституційного Трибуналу є обов'язком публічного права, у відповідних пропорціях, покладеним на всі суб'єкти, які мають право законодавчої ініціативи або інші повноваження у сфері законотворчості [128].

Виконання є автономним поняттям, яке не можна ототожнювати з аналогічними поняттями, що діють у контексті цивільних, кримінальних, виконавчих, адміністративних чи судово-адміністративних процедур. По-перше, за цими процедурами підлягають виконанню лише судові та адміністративні рішення, які зобов'язують діяти або утримуватися від певних дій. адресатів. Рішення Конституційного Трибуналу прямо не встановлює такий обов'язок, а обов'язок його виконувати випливає з того, що воно має загальнообов'язкову силу (стаття 190(1) Конституції). По-друге, виконання судових і адміністративних рішень відбувається через відповідні процедури примусового виконання (судове або адміністративне примусове виконання), тоді як жодна з цих процедур не може бути використана для примусового виконання рішення Конституційного Трибуналу. По-третє, примусове виконання рішення суду чи адміністративного рішення має місце лише у разі невиконання адресатом рішення обов'язку виконати або не вчинити певну дію, покладеного на нього судом чи адміністративним органом. У випадку рішень Конституційного трибуналу їх виконання не залежить від попереднього висновку про те, що законодавець або орган, який застосовує закон, діяв невідповідно до їх змісту [131].

Про роздільне виконання рішень Конституційного Трибуналу щодо інших актів застосування права звертає увагу також В. Пловец [162].

Автономність концепції виконання рішень Конституційного Трибуналу не викликає сумнівів. Отже, встановлення його обсяг значення не залежить від способу розуміння однойменних правових інститутів, що функціонують відповідно до звичайного законодавства (це не визначено відомими законодавчими процедурами виконавчої влади), але воно має здійснюватися незалежно, беручи за відправну точку насамперед конституційні норми та

специфіку судової діяльності Конституційного суду. У літературі наголошується на розрізненні позитивних і негативних аспектів діяльності, що передбачає дещо різні зобов'язання державних органів. Позитивним аспектом є обов'язковість внесення змін до правової системи, які гарантуватимуть її повноту та узгодженість; негативна - це заборона приймати нормативно-правові акти, які мають недолік, щодо якого було визнано несумісним попередній нормативний акт. Подібну дихотомію обов'язків органів державної влади пояснює і сам Конституційний Трибунал, який у своїй щорічній Інформації про суттєві проблеми, що виникають у діяльності та судовій практиці Конституційного Трибуналу [131], наводячи конкретні приклади недолуго розроблених законів, нагадує, що його судова практика (*acquis constitutionnel*) містить певну кількість знань про межі свободи законодавця та важливість конституційних норм, і тому є моделлю для законодавчої роботи, також *pro futuro*.

Серед визначень виконання рішень Конституційного Трибуналу варто назвати ті, які відносять цей інститут до сфери правотворчості. Безсумнівно, виконання судових рішень також є обов'язком органів, які застосовують закон, таких як загальні суди або державна адміністрація та органи місцевого самоврядування. Ці суб'єкти зобов'язані виконувати рішення Конституційного трибуналу та виконувати їх на практиці шляхом відповідної зміни основи справ, які вони вирішують (якщо це допустимо в конкретному випадку), або, наприклад, шляхом нового тлумачення положень. Судова практика Конституційного трибуналу має багатовимірний вплив на правопорядок, виходячи за межі відносин між конституційним судом і законодавцем. А отже – повертаючись до визначення поняття, про яке йдеться – сам Конституційний Трибунал виходить з того, що виконання його рішень – це «всі дії, необхідні для відновлення стану відповідності Конституції».

У всіх цитованих джерелах передбачається, що виконання судового рішення є «операцією», яка полягає у виправленні нормативного акта, який

після винесення рішення Конституційним судом утратив свою функціональність як елемент правової системи; було відступлено повністю або частково (наприклад, в обсязі або в конкретному значенні), і тому є дефектним регулюванням як з точки зору структурної узгодженості та повноти (у правовій системі), так і з точки зору з метою захисту прав і свобод особи (якщо це стосувалося цього питання). Варто погодитися з таким підходом, оскільки в польській моделі контролю за конституційністю права першочергове значення має сфера чинності нормативних актів. Навіть у випадку конституційної скарги та правових запитань судів, тобто тих процедур, які в певному сенсі тісніше пов'язані з реаліями конкретної справи чи особистими інтересами скаржника, Конституційний Трибунал не має компетенції розглядати перенести своє рішення також на акт застосування закону, прийнятий на підставі положення, визнаного таким, що не відповідає Конституції. Рішення прямо втручається у зміст чи формулювання оскаржуваного нормативного акта, а також у цій сфері оновлюються основні обов'язки органів державної влади, пов'язані з необхідністю виконання (виконання) рішення Конституційного Трибуналу.

Зобов'язання виконувати рішення Конституційного Трибуналу - нові наслідки його політичної позиції як «суду», відповідального за контроль за конституційністю нормативних актів. У польській правовій системі Трибунал єдина установа, яка має повноваження оцінювати законність і здатність скасувати положення акта з дією *erga omnes*. Ця спеціальна компетенція дозволяє нам розглядати конституційний суд як орган, чії рішення мають правотворче значення або мають наслідки, подібні до рішень законодавця. Важливе значення для практичної ефективності рішень Трибуналу має також їх правова природа та обсяг впливу. Відповідно до ст. 190 розділу 1 Конституції, «рішення Конституційного Трибуналу мають загальнообов'язкову силу і є остаточними. Це означає, що вони є обов'язковими для всіх суб'єктів, як органів державної влади, так і суб'єктів приватного права. Остаточне рішення Трибуналу не може бути оскаржене,

скасоване або в інший спосіб скасовано».

Обов'язковість (остаточність) рішень Конституційного Трибуналу виражається також в обов'язковості їх виконання [134]. У деяких правових системах, спосіб виконання арбітражного рішення може визначатися самим трибуналом (§ 35 Закону про Конституційний Суд, стаття 92 Закону Іспанії). Австрійський закон зобов'язує Президента Республіки забезпечувати виконання судових рішень (стаття 146(2) Конституції), тоді як італійський закон більш широко регулює лише виконання рішень, винесених у справах про порушення конституції (стаття 31 Конституції). Закон 1962 року). Правильно також вивести загальне правило про те, що в країнах, де більшість рішень трибуналу складаються із загальної заяви щодо дійсності (конституційності) або методу тлумачення конкретного положення, їх виконання автоматично вирішується фактом офіційного оприлюднення (так зване самовиконання судових рішень).

Виключення положення з правової системи в результаті рішення Конституційного Трибуналу відбувається з певної причини, якою є неконституційність положення - тобто його дефектність, порушення правових стандартів, які завжди ієрархічно вищі за контрольоване положення. Тому він скасовується не тому, що ситуація змінилася чи тому, що виникли конкретні істотні причини, а тому, що він більше не відповідає конкретним конституційним причинам. Тому це завжди усунення із системи якоїсь нормативної патології, якої в правовій системі взагалі не повинно бути [166].

Усе це дозволяє зробити висновок, що скасування конституційним судом положень є реакцією на порушення принципу верховенства конституції та порушення ієрархічної узгодженості правової системи. «Трибунальний відступ» за своєю природою не слугує проведенню державної політики в строгому сенсі шляхом зміни загальноприйнятих положень, хоча, як і будь-яка така зміна, він має правотворчий потенціал, а його наслідки виходять лише за рамки нормативного контексту (впливають на права і свободи, на різні прояви колективного життя). У цьому сенсі скасування положення в

рамках перевірки конституційності закону може мати істотне значення (наприклад, для правової ситуації особи), подібне до прийняття парламентом поправки до акта. Однак мотивом «судового відступу» є не переконання в необхідності регулювати певну сферу справ інакше, а потреба усунути недоліки правової системи, відновити її ієрархічну відповідність, а також захистити права та свободи особистості.

Важливість обов'язку виконувати рішення Трибуналу Конституційний Трибунал спонукав деяких авторів пов'язувати упущення (недбалість) законодавця у виконанні рішень конституційного суду з санкцією відповідальності за законодавчу незаконність (ст. 77(2) Конституції) або навіть конституційний делікт (ст. 198 Конституції).

Юридичний обов'язок виконувати рішення Конституційного Трибуналу не впливає зі змісту самого рішення, а є наслідком загальносистемний, імпліцитного регулювання конституційними нормами. Не всі рішення вимагають втручання законодавця, деякі з них мають прямі наслідки у сфері обов'язкового права таким чином, що додаткова поправка не потрібна для застосування положень відповідно до Конституції. Самостійний характер рішень - особливо у випадку деяких форм резолютивної частини - дозволяє виділити категорію рішень Конституційного Трибуналу, які діють незалежно від дій законодавця. Однак це не змінює того факту, що значна частина з них потребує прийняття відповідних положень, оскільки лише вони гарантують повну реалізацію суті.

Згадані вище безліч формул рішень, з яких які Конституційний Трибунал використовує на практиці, має різні наслідки для технологій у процесі виконання рішень законодавчий процес, також суттєво впливаючи на обсяг регуляторної свободи законодавця. У типових випадках у рішенні йдеться про конкретну редакційну одиницю правового тексту (положення). Набрання такої ухвали законної сили скасовує положення або підтверджує його відповідність. Іноді, однак, Трибунал вирішує сформулювати резолютивну частину у спосіб, який відхиляється від «простої» моделі: положення

узгоджується або не узгоджується з положенням з вищою юридичною силою. Посилаючись на обов'язок дотримуватись принципу судової стриманості та вимоги тлумачити нормативні акти відповідно до Конституції під час перевірки конституційності закону, Трибунал визнає відповідність або невідповідність положення в межах певної сфери або в межах конкретне значення («судження обсягу» або «судження тлумачення»). Це означає, що рішення спрямоване на правову норму, виведену з положень, які є предметом перевірки.

Використання Трибуналом техніки «субстанційного рішення» або «інтерпретаційного рішення» означає, що навіть якщо положення буде визнано неконституційним або незаконним у формальному сенсі, воно залишається в правовій системі (редакційний блок тексту нормативного акту не скасовується), але норма, що міститься в ньому, скасовується правовою (одна з правових норм, які потенційно мають джерело у змісті положення) у певному об'єктивному або суб'єктивному обсязі. Іншими словами, встановлюється загальноприйнятна заборона «читати» та застосовувати положення у спосіб, що не відповідає вказівкам постанови. Конституційний Трибунал сам звернув увагу на специфіку обов'язків законодавця у випадку «тлумачних» і «обсягових» рішень.

Про те, що стан конституційності забезпечено з винесенням та оголошенням рішення Конституційного Трибуналу, зазвичай можна стверджувати, коли Трибунал встановив відповідність оскаржуваного правового регулювання вищезгаданій моделі контролю. Однак коли така заява залежить від прийняття конкретного тлумачення положення в рішенні Конституційного трибуналу, це має бути сигналом для законодавця про те, що існує потреба розглянути можливе роз'яснення цього положення через принцип права визначеність. Цей принцип передбачає необхідність втручання законодавця, особливо коли Трибунал виніс рішення про невідповідність положення, яке досліджується, не в його повному обсязі, а в межах конкретної - часової, суб'єктивної чи об'єктивної - сфери його

застосування, втручаючись у зміст положення, але не змінюючи його формулювання (Конституційний Трибунал не мав повноважень діяти так, як позитивний законодавець).

Тому роль законодавця полягає в узгодженні «букви закону» та фактичного обсягу регулювання, який було змінено рішенням Конституційного трибуналу. Адресати правових норм, особливо фізичні особи, мають виправдане право очікувати, що обов'язкові для них положення чітко визначатимуть їхні права й обов'язки. В умовах, коли повну норму поведінки можна реконструювати лише після порівняння положень частково оскаржуваного акта, рішення й обґрунтування Конституційного Трибуналу з поясненням мотивів і суті рішення, твердження про порушення законодавцем принципу довіри громадянина до держави та права, яке вона створює, видається цілком виправданим. На практиці побудована таким чином правова система є нефункціональною і не гарантує навіть мінімального стандарту, так званого гідного законодавства. Отже, навіть після визначення відповідності певного нормативного акта за умови конкретного «розуміння» – через вимоги правової визначеності – законодавець має адаптувати формулювання положення до його нового змісту.

Це також має зацікавити законодавця рішення Конституційного Трибуналу, де в обґрунтуваннях без визнання неконституційності положення чи норми була вказана необхідність внесення змін до закону через системну неузгодженість нормативних актів або дефекти конструкції деяких правових інститутів (постулати *de lege ferenda*). У практиці Трибуналу досить послідовно викладається теза про те, що у ситуації, коли зміст резолютивної частини чітко не вказує на суть рішення у тій чи іншій справі, слід зробити додаткове посилання на обґрунтування судового рішення, яке наводить мотиви рішення, прийнятого Трибуналом. Так, у рішенні від 12 грудня 2005 року Конституційний Трибунал зазначив, що: «...хоча обґрунтування не має загальнообов'язкової сили (оскільки воно представляє мотиви та спосіб мислення суддів), не можна заперечувати, що певні фрагменти

обґрунтування, що становить *ratio resolvendi*, особливим чином пов'язані з висловом і можуть, у певному сенсі, доповнювати його». Вищезазначена практика, а також той факт, що конституційні суди зазвичай залишають без змін свої попередні рішення при розгляді подібних справ у майбутньому (так звана прецедентна практика), означають, що рішення, яке має бути виконане, також може бути - потенційно - рішенням, яким проголошується відповідність положення, яке Трибунал вніс у своє обґрунтування постулати *de lege ferenda*.

Окремою формою виступів Конституційного Трибуналу є т. зв. положення про сигналізацію. Відповідно до статті 4 розділу 2 Закону про Конституційний Трибунал, Трибунал надає компетентним законотворчим органам коментарі щодо виявлених недоліків і прогалин у законі, усунення яких необхідне для забезпечення узгодженості правової системи Республіки Польща. Сигнальне рішення є «слабшою» формою реакції конституційного суду на недосконалість правових норм, помічену в процесі перевірки конституційності закону. Як зазначив М. Саф'ян, сигналізація «зазвичай є досить загальною вказівкою, адресованою законодавцю, який зберігає за собою свободу вирішувати питання про необхідність і спосіб усунення заявлених недоліків» [167].

Сфера застосування сигналізації визначена в Законі досить широко. Це може *prima facie* стосуватися «усіх питань, які регулюються законом або потребують такого регулювання» [169]. Не заглиблюючись у спірні моменти, зазначимо, що на практиці такі сигнали адресуються різним органам державної влади (не лише законодавчому) і що Конституційний Трибунал приймає їх, як правило, після вирішення справи по суті або припинення розгляду провадження через підстави форм.

Отже, він посилає законодавцю сигнал про те, що, незважаючи на несуттєві перешкоди, з якими він зіткнувся, які виключають допустимість оцінки даного нормативного акта (Конституційний Трибунал пов'язаний предметом звернення і не може здійснювати перегляд за власною

ініціативою), тим не менше помічає та вказує на прогалини або недоліки, щодо яких необхідне втручання законодавця. У підтексті він також інформує законодавця про те, що якщо ці положення будуть оскаржені в Трибуналі в майбутньому, існує ризик їх невиконання, і вся відповідальність за їх продовжену чинність лежить на суб'єктах, уповноважених вживати законодавчі дії.

З погляду критерію важливості рішень Конституційного Трибуналу, які потребують особливого розгляду законодавцем як через терміни законодавчої роботи, так і через важливість питань, які вони вирішують, рішення треба відрізнити від так званих строків відстрочки (перенесена дата втрати нормативним актом чинності). Конституційний Трибунал використовує цю можливість у ситуаціях, які вимагають зважування цінностей, коли негайне скасування положення спричинило б такі ж значні порушення, як і його подальше застосування. Тому, беручи до уваги - залежно від питання, яке розглядається - принцип збалансованості державних фінансів, бюджетних витрат або створення структурної лазівки в законі, яка унеможливить реалізацію конституційних прав і свобод, Трибунал вирішує відкласти наслідки свого рішення, вважаючи, що це буде період, протягом якого законодавець виправить помилкову стандартизацію.

Проте в принципі існує обов'язок виконати рішення Трибуналу Конституція створюється негайно, з моменту її опублікування в офіційному виданні. Це правило залишається незмінним також щодо судових рішень з т.зв відстроченою силою. Від факту що Трибунал залишає законодавцю час «вилікувати» ситуацію законним, оскільки законодавець не має права «затягувати» або будь-яку припущену тимчасову згоду конституційного суду на продовження чинності неконституційного положення. «Відстрочка» зазвичай продиктована системною необхідністю або наказом врахувати об'єктивну соціально-економічну ситуацію і анітрохи не послаблює твердість і силу висновку петітумного рішення (про невиконання положення). Тож, законотворча діяльність повинна здійснюватися без зайвих зволікань як

пріоритет у законодавчих планах компетентних державних органів.

Практичною незручністю в роботі над виконанням рішень Конституційного Трибуналу в Сеймі та Сенаті є (подібно до випадку Президента Республіки Польща) обмежений доступ до матеріалів та вихідних даних у розпорядженні органів державної влади, що інколи визначає ефективність і фактичну можливість прийняття законодавчих заходів щодо конкретних питань. Це свідчить про відсутність політичної підтримки змін закону, що є основною причиною невиконання акту, а влада в цій ситуації (в польській моделі правління) належить прем'єр-міністру, який має відповідну парламентську підтримку. Тому виконання рішень суб'єктів законодавчої ініціативи, крім Ради Міністрів, обов'язково передбачає додаткові консультації та дії в політичній сфері.

Підсумовуючи вищезазначені міркування, зазначимо, що суб'єктом, який призначений для виконання функції органу, відповідального за виконання рішень Конституційного Трибуналу, є Рада Міністрів. Хоча положення (включаючи Конституцію) прямо не встановлюють на основі *legis latae* будь-яких системних презумпцій, які б, так би мовити, автоматично дозволяли призначення суб'єкта, зобов'язаного виконувати законодавчу роботу після того, як Конституційний Трибунал ухвалить рішення, Рада міністрів має всі можливості, необхідні для своєчасного, планового та регулярного виконання рішень конституційного суду. По-перше, він організаційно підготовлений (має правове та законодавче забезпечення); по-друге - має повне знання суті необхідних змін (в тому числі міністерства та центральні офіси збирають поточні дані про соціально-економічні процеси); і, нарешті, по-третє, Рада, Кабінет Міністрів і його Голова несуть конституційну відповідальність за проведення державної політики в усіх сферах суспільного життя і є реальними центрами прийняття рішень, які здійснюють владу, зокрема шляхом створення законів.

Процедури, на основі яких компетентні державні органи здійснюють законодавчу діяльність у широкому розумінні, є інституційними гарантіями

виконання рішень Конституційного Трибуналу. Їх форма може сприяти виконанню цього обов'язку, а може і перешкоджати, вводячи формальні бар'єри та обмеження. За нинішньої правової ситуації ні Конституція, ні акти чи регламенти Сейму не передбачають окремої законодавчої процедури виконання рішень конституційного суду. Створено спеціальний законодавчий шлях, який включає: для кодексів, законодавства Європейського Союзу та Закону про бюджет, однак, немає окремої процедури для законопроектів, що імплементують рішення Конституційного трибуналу, що (через специфіку цього типу змін і доповнень) може спростити та прискорити законодавчу роботу в сеймі.

Слід дослідити законопроекти про виконання рішень Конституційного Трибуналу, які були ухвалені Трибуналом з 19 жовтня 2005 року по 31 грудня 2008 рік. Зазначений період вони знаменували, з одного боку початок 5-го терміну повноважень Сейму, скороченого резолюцією Палати менш ніж через два роки, а з іншого - останній день 2008 року, обрана як крайня дата з двох причин. По-перше, аналіз законодавчих процесів доводить, що мінімальний час, який має пройти, перш ніж навіть загальна статистична інформація про роботу над рішенням чи сигнальним рішенням Конституційного Трибуналу може бути внесена до бази даних, становить приблизно 9 місяців. Лише після такого періоду часу, за винятком особливих випадків, органи державної влади здійснюють офіційну законодавчу діяльність у масштабах, які дозволяють зробити висновок про те, що результати статистичних розрахунків не будуть спотворені включенням інформації за невідповідно обраний період (це особливо стосується рішень Конституційного Трибуналу, винесених у 2009 році.). База даних, що збирає інформацію про законодавчий процес, містить законопроекти, ініційовані (внесені до «Маршальської жезли») у зв'язку з рішеннями Конституційного суду, які були винесені в період з 19 жовтня 2005 року по 31 грудня 2008 року – станом на 1 жовтня 2009 року. По-друге, 31 грудня 2008 р. є датою, яка дозволяє нам представити процеси виконання у двох відносно

порівнянних часових періодах – 5-му терміні повноважень Сейму (19/10/05 - 4/11/07) та першому етапі 6-й термін повноважень Сейму (5/11/07 - 31/12). Що не менш важливо, часові рамки дослідження, визначені так, стосувалися правового статусу, в якому діяли нові інститути для покращення виконання рішень Конституційного Трибуналу. Тоді як Сенат, так і Рада міністрів почали активніше відстежувати та розробляти проекти законів за допомогою Центру урядового законодавства.

Рішення щодо положень, які не були формально обов'язковими (у минулому), здебільшого виносилися у формі спеціального перегляду (конституційна скарга, питання про право). Тільки тоді існував ще конкретний випадок, розгорнутий у конкретній правовій ситуації, який став передумовою для подання до Конституційного Трибуналу. Обов'язки законодавця в таких умовах специфічні. З одного боку, у рішенні йдеться про положення, яке як редакційну частину закону вже було скасовано законодавцем, тому воно більше не підлягає змінам. З іншого боку, у правовій системі існує норма з новим змістом (або дефектна норма не є чинною), яка, якщо вона не повторює недоліків попередньої, не створює обов'язку вносити зміни до неї. Через формальні та юридичні обмеження рішення Конституційного Трибуналу, винесене щодо необов'язкового положення, не застосовується до нововстановленого положення, яке не було оскаржено (Трибунал зв'язаний обсягом апеляції).

Серед рішень Конституційного Трибуналу, винесених у аналізований період, які були предметом аналізу через їх наслідки для правової системи 37% (60 судових рішень) мали суто виконавчий характер, тобто вимагали втручання законодавця через системні умови. Дещо менший відсоток становили судові рішення, які можна було виконати, хоча й не створювали класичних структурних лазівок у законодавстві – 33% (52 рішення). Решта категорій відповідно: 16% (26 судових рішень, які не підлягають виконанню) та 14% (22 судових рішення, що стосуються норм, що не набрали законної сили).

Загалом було винесено 112 рішень, які повинні становити особливий інтерес для законодавця (рішення, які створюють зобов'язання щодо виконання та можуть бути виконані), що охоплювало 70% усіх рішень Трибуналу. Це означає, що переважна більшість рішень Конституційного Трибуналу вимагали подальших змін у законі, і потенційно спонтанні (ті, що можуть бути самостійно виконані) наслідки рішень були відносно рідкісними.

Співвідношення виконаних і невиконаних рішень залишається відносно пропорційним протягом усього досліджуваного періоду. Є підстави для невиконання рішень Конституційного Трибуналу складні, і здається, що жодна система, навіть найкраще розроблена, не принесе користі, якщо немає політичної волі прийняти закон, немає розуміння системного значення рішень Конституційного суду чи достатньо ефективних і суворих санкцій. за бездіяльність державних органів. Про це свідчить історія з упуцненнями, пов'язаними з регулюванням правил правонаступництва майна Фондом відпусток працівників.

Конституційний Трибунал визнав неконституційними деякі положення Закону від 9 травня 1997 р. [181] про внесення змін до Закону про профспілки та внесення змін до деяких законів. Незважаючи на те, що в обґрунтуванні рішення він вказав на необхідність «термінового позитивного законодавчого втручання», досі не врегульовано ані правонаступництво майна колишнього Фонду відпусток, ані питання щодо надання паїв працівникам Фонду. 20 січня 1999 року Сенат подав до Сейму проект акта про майно Фонду відпусток працівників, але робота над ним була перервана наприкінці третього терміну повноважень Сейму (згідно з принципом припинення роботи парламенту), а протягом наступних термінів сейму не було жодної законодавчої ініціативи щодо цього питання більше не вирішувалося. Згадане вище рішення Конституційного Трибуналу від 3 червня 1998 року мало на меті запобігти, серед іншого, подальшим неконтрольованим переміщенням майна, пов'язаного з майном ліквідованого Фонду відпусток працівників. Однак насправді через пасивне ставлення

законодавця ця мета не була досягнута. Тривали розпорядження майном, яке потім поставило під сумнів Вища контрольна палата. Конституційний Трибунал також неодноразово звертав увагу на затримки внесення змін до Закону від 9 травня 1997 р. про внесення змін до Закону про профспілки та про внесення змін до деяких законів у своїй щорічній Інформації.

Існуюча модель виконання рішень Конституційного Трибуналу ґрунтується на загальних принципах, регламентованих Конституцією, і полягає в тому, що всі суб'єкти, які мають право законодавчої ініціативи, зобов'язані вживати законодавчі дії з метою усунення недоліків законодавчої ініціативи. правової системи, що розкривається в рішенні конституційного суду. Безсумнівним також є те, що це виконання є юридичним обов'язком, який принципово відрізняється від ініціювання законопроектів для проведення поточної державної політики, цілеспрямованість і необхідність якої мотивуються насамперед соціальним дорученням законодавця.

Деконцентрація обов'язку виконувати рішення Конституційного Трибуналу не заперечує можливості визначення суб'єкта, який має особливий обов'язок забезпечувати узгодженість і повноту правової системи. Таким суб'єктом є Рада міністрів, до компетенції якої, в принципі входять усі державні справи внутрішнього та зовнішнього характеру; він також має відповідні матеріальні, правові та законодавчі ресурси, що дозволяють йому адекватно та вчасно реагувати на рішення Конституційного трибуналу. Другим органом, який займається питаннями виконання рішень у значному масштабі, є Сенат, який узяв на себе цю роль *per facta zaključakntia* і успішно ініціював значну кількість законодавчих процесів протягом кількох років.

Виконання рішень Конституційного Трибуналу підтверджує дисфункції та недосконалості, хоча слід також зазначити, що останні роки принесли значні покращення в цій сфері. Серйозним обмеженням є відсутність чіткого визначення суб'єкта, відповідального за набрання чинності актом про виконання рішення Конституційного суду. Ця проблема стає очевидною, коли з різних причин жоден із уповноважених державних органів не подає

відповідну законодавчу ініціативу і зрештою необхідно вказати інституцію, яка знаходиться в кінці цього «ланцюга» повноважень і не може ухилитися від свого обов'язку. Таке рішення гарантувало б ефективність (забезпечення) всієї системи контролю за конституційністю законодавства та концентрувало б відповідальність у разі законодавчих зволікань чи упущень. У цьому сенсі, високо оцінюючи роботу Сенату та інших учасників процесу виконання рішень Конституційного Трибуналу, Рада Міністрів має бути таким суб'єктом.

Аналіз законодавчих процесів доводить, що на практиці співпраця Ради міністрів, Сенату та інших суб'єктів законодавчої ініціативи не завжди функціонує належно, як на етапі підготовки законопроектів, а також під час парламентської роботи (наприклад, дублювання законодавчих ініціатив до одного й того самого рішення з подібним змістом нормативних актів, внесення змін, не пов'язаних з виконанням рішення). Видається, що ці недоліки можна легко усунути навіть без прийняття спеціальних нормативно-правових актів, а суттєвим покращенням було б лише включення до законодавчих планів законопроектів, спрямованих на виконання рішень Конституційного Трибуналу, та розподіл роботи між суб'єктами, що демонструють найбільшу ефективність діяльності (Рада Міністрів, Сенат).

Значні обмеження є результатом форми сеймових процедур, які не містять конкретних положень щодо законопроектів регулювання виконавчої справи. Тому робота триває відносно довго (середній термін розгляду законопроектів за аналізований період становить 186 днів), темпи та календар окремих законодавчих заходів не визначаються термінами; зміни вносяться на загальних принципах, а це означає, що будь-який народний депутат може внести зміни до проекту імплементаційного акту, а сфера потенційних призначень дуже широка. Принцип безперервності роботи парламенту означає, що кількарічна робота над виконанням рішення може миттєво втратити сенс. У цьому контексті було б бажано внести зміни до регламенту Сейму з метою створення окремої законодавчої процедури (постулат *de lege*

ferenda), щоб законодавча робота відображала, принаймні мінімально, специфіку створення закон про виконання рішень конституційного суду. Після отримання законопроекту Сейм повинен принаймні встановити графік своєї роботи з урахуванням можливого перенесення дати, з якої положення втрачає обов'язкову силу, а також інші правові наслідки рішення Конституційного Трибуналу.

На початку ХХІ століття конституційна юрисдикція стала одним і з стовпів верховенства права та, в більш загальному плані, конституційного права. Навіть якщо його роль і повноваження відрізняються залежно від штатів, які запровадили його за дуже різноманітних історичних і політичних обставин, дуже важливо, щоб його рішення виконувались ефективно.

Перш ніж більш детально зупинитися на питанні виконання судових рішень, зазначимо, що це стосується не лише їх резолютивної частини, але й мотивувальної.

Питання виконання судових рішень регулюється досить різними способами залежно від держави. Деякі з них не прийняли жодних стандартів у цій сфері (Болгарія, Естонія, Латвія, Люксембург). У Туреччині після скасування оскаржуваного стандарту питання про виконання судового рішення вважається спірним. У випадку превентивного контролю (як у Франції) ненабрання чинності оскаржуваного стандарту є достатнім для виконання рішення.

Деякі відповіді, що стосуються держав, де судові рішення мають силу лише *inter partes*, указують на те, що проблема виконання судових рішень там насправді не виникає (Фінляндія, Уругвай). Таке твердження може бути правдивим у праві, але не бути насправді правдивим, оскільки збереження чинності норми, визнаної неконституційною, у конкретному випадку є, щонайменше, незадовільним (Люксембург).

Інші відповіді вказують на те, що судові рішення підлягають виконанню (Канада), обов'язкові для всіх органів влади (Франція) або мають обидві характеристики (Чеська Республіка). В Азербайджані судові рішення є

обов'язкові; Суд контролює їх виконання на підставі річних або піврічних звітів і за необхідності інформує про це інші державні органи. Виконання рішення чи висновку доводиться до відома Конституційного Суду Молдови у зазначені ним строки; контроль за виконанням здійснює секретаріат суду.

У Польщі Конституційний суд у своєму рішенні вказує, який орган має право змінити неконституційний акт.

У багатьох державах виконавча влада (уряд і адміністрація) має виконувати судові рішення:

- в Албанії виконання забезпечується Радою міністрів через компетентні органи державної адміністрації; Конституційний Суд може визначити інший орган, відповідальний за виконання його рішення та, у разі необхідності, спосіб виконання рішення;

- в Австрії судові рішення виконуються Федеральним президентом або за його дорученням, що стосується рішень щодо фінансових позовів проти Федерації, земель або місцевих органів влади, які виконуються звичайними судами;

У Словаччині, хоча немає стандарту щодо виконання судових рішень, прокурори можуть забезпечити це в рамках своєї звичайної компетенції.

З іншого боку, у Греції судові рішення й адміністративні акти, які видані після винесення рішення Верховного суду та суперечать йому, можуть бути предметом оскарження в судових органах.

Як уже зазначалося вище, у деяких державах конституційні суди можуть видавати всі необхідні накази для виконання своїх рішень, у тому числі давати вказівки іншим органам влади (Ірландія, Мальта, Україна, Сполучені Штати) або принаймні вказувати орган, відповідальний за виконання та умови застосування рішення (Німеччина, Словенія). В Іспанії Конституційний суд може визначати, хто повинен виконувати винесення рішення та, якщо необхідно, постанова щодо випадків виконання. Таким чином, він може надіслати попередження органу влади, щоб покласти край труднощам виконання.

У Бельгії закон дозволяє негайне призупинення після оскарження дії норми Арбітражним судом, якщо ця норма ідентична нормі, вже анульованій Арбітражним судом і прийнятій тим самим законодавцем.

У Німеччині, коли Конституційний суд виносить декларацію про неконституційність, а не скасовує закон, законодавець може не прийняти закон, який відповідає Конституції вчасно; нещодавно це було у випадку із заробітною платою ув'язнених, яку Суд визнав надто низькою. Однак це за умови, що за відсутності законодавчої редакції до 1 січня 2001 року звичайні суди мають право встановлювати посадові оклади відповідно до Конституції.

Як і варто було очікувати, різноманітність форм конституційної юрисдикції призводить до різноманітності наслідків рішень і способу їх виконання. Наприклад, превентивний або навіть абстрактний контроль створюватиме менше труднощів у виконанні, ніж контроль, який здійснюється в окремих випадках, але породжує судження загального масштабу. Санкцію про ненабрання чинності або визнання закону недійсним легше виконати, ніж ту, яка вимагає від органу переглянути прийняті ним акти або, що ще гірше, від адміністрації змінити практику, яка склалася протягом тривалого часу. Політичні чи фінансові міркування також можуть становити значні перешкоди для виконання судових рішень.

Це, очевидно, не означає, що треба виносити лише ті рішення, які легко виконати, оскільки таке аргументування може призвести до хибного ефекту зменшення обсягу перевірки конституційності. Це також не означає, що не треба приймати нюансовані рішення, які залишають певну свободу дій для законодавців, а не нереалістично вводити великі видатки чи створювати законодавчий вакуум. З іншого боку, процедура має бути розроблена достатньо чітко, щоб уникнути виникнення випадків невиконання або сумнівів щодо наслідків судового рішення; законодавство повинно передбачати виконання судових рішень компетентними органами та, у разі необхідності, діяти у разі їх невиконання. У зв'язку з цим, на щастя, незважаючи на їхню недосконалість, системи, які зараз застосовуються,

призводять лише до обмеженої кількості випадків невиконання.

Конституційний Суд Румунії виніс надзвичайно категоричне рішення питання про наслідки, які спричиняють його рішення [151]. Думки згідно з якими ці рішення Конституційного Суду не застосовні в описаній ситуації (за винятком випадків, коли виняток було посилатися, і Конституційний Суд визнав неконституційним текст), ґрунтується на різних аргументах: на презумпції конституційності норми під час її дії, про встановлення додаткової умови недійсності (наприклад: аргументи на користь застосування Рішення 51/2016 стверджували, що це було необхідним визнаючи нікчемність проведених заходів технічного нагляду, до публікації відповідного Рішення в Офіційному віснику, протягом обвинувачення, щоб суддя попередньої палати міг здійснити застосування відносної нікчемності щодо відповідних доказових процедур), про те, що на момент перехоплень НДІ не було передбачав абсолютну нікчемність як санкцію за некомпетентність органів прокуратури кримінального сенсу, в якому Рішення 302/2017 не підлягає застосуванню тощо.

Різне тлумачення наслідків рішень ССР у № 685/2018 нещодавно винесено на правову колізію природи конституційного між МСС ООН та парламентом Румунії, зазначив Суд Наступне: «198. Так як і в як кримінальні, так і позакримінальні справи, Санкція за незаконний склад колегії суддів є нікчемною безумовний, а отже, абсолютний вчинених дій такої повної і з урахуванням тим, що Його рішення мають силу лише на майбутнє, відповідно до пункту 1 статті 147. (4) з Відповідно до Конституції Суд зазначає, що це Рішення застосовується з дня його опублікування, як ситуації, що перебувають на розгляді, тобто у справах, що розглядаються, і ті, які завершені в тій мірі, в якій Учасники судового процесу все ще перебувають у межах строку для застосування екстраординарних засобів правового захисту відповідні та майбутні ситуації».

По-перше, зазначу схожість ситуацій, розглянутих цитованим рішенням і Ситуація у цій справі, тобто в обох рішеннях ідеться про абсолютну

нікчемність, пов'язану з відсутністю компетенції органу прокуратури кримінальний/судовий. Отже, Суд зазначає, що дії, вчинені Недієздатним органом нікчемні, що є безумовним. Відзначимо, що виконані терміни посилається на вчинені дії або докази, вже надані судом, і не дії, які повинні бути вчинені некомпетентним органом.

Що стосується наслідків своїх рішень, Суд прямо зазначив три Категорії ситуацій, в яких виникають його наслідки: очікувані причини, причини Остаточні та майбутні ситуації. Потреба в такій речі була уточнення саме для того, щоб наслідки його рішення більше не перекручувалися, як і у випадку з іншими рішеннями, включаючи Рішення 51/2016 та Рішення 302/2007.

Вони виражають нюанси значення поняття «наслідки для майбутнього» рішень ККЗ, які не лише мають наслідки для діянь, що підлягають здійснюється в подальшому, як постановив суддя попередньої палати, але виробляють наслідки в незавершених справах, в ситуаціях, коли певні дії здійснювалися з перевищенням компетенції.

На думку деяких судів, до винесення рішення №о 685/2018 все ще існує питання, пов'язані із застосовністю наслідків рішень ССР на дії, вчинені до прийняття рішення ККП у справах, що перебувають на розгляді судів, вважаємо, що після винесення цього рішення це вже неможливо стверджує протилежне. Стає абсолютно очевидним, що намір Суду з самого початку полягало в тому, щоб вивести з правового кола як правило, так і наслідки його порушення в судових процесах, що очікують розгляду, не залежності від часу ухвалення акта.

Дуже актуальною темою (якщо розглядати лише рецепцію рішень Конституційного Суду Румунії [124]) є темпоральні наслідки рішень конституційних судів. Однаково розглянуті в юридичній літературі, іноді старанно пояснені в переказах рішень судів конституційної юрисдикції, ці наслідки залишаються спірними у світлі ролі цих судів і перегляду конституційності в державі, що керується верховенством права. Крім того, як зазначалося [163], література на цю тему часто збиває з пантелику через її

абстрактний характер і різницю в термінології.

Складність теми, з огляду на конкретну ситуацію з рішеннями ККЗ, посилюється не лише лаконічною регламентацією довідкового конституційного тексту, а й втручанням у практику міжнародних та наднаціональних судів – тут ми посилаємося на Європейський суд з прав людини та Суд Європейського Союзу, втручання, спричинене застосуванням положень статті 20(7) та, відповідно статтю 148 Конституції України. Крім того, феномен «перехресного запліднення» в сенсі «запозичення» моделей і аргументації інших конституційних судів зумовлює безперервну еволюцію питання про тимчасові наслідки рішень цих спеціальних і спеціалізованих судів. Цей розвиток по суті характеризується як постійним пошуком справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та індивідуальними інтересами, так і необхідністю дотримання таких фундаментальних принципів, як незворотна активність, правова визначеність, пропорційність.

Як зазначалося [163], загальна тема часових наслідків рішень конституційних судів позначена необхідністю гнучкості. У всіх правових системах дифузний і конкретний перегляд звичайними судами чітко характеризується зворотною силою судових рішень, якщо рішення стосується вже існуючої судової ситуації. Більшу варіативність можна побачити в огляді, проведеному за централізованою моделлю конституційного контролю. Загальний ефект від цього перегляду, що підкреслює роль конституційних судів як позитивних квазізаконодавців, змушує законодавця вживати заходів для захисту загальних цілей, переслідуваних прийнятими актами. Наділяючи конституційні суди повноваженнями переглядати і навіть скасовувати акти парламенту, законодавчий орган має підстави відступати від загальноприйнятого уявлення про загальне завдання судочинства звичайних судів, згідно з яким суди застосовують закон на основі декларативної і, отже, зворотної дії.

Згідно з цитованою доктриною [163], в той час як ретроактивність фігурує

як правило скасування та/або попередніх рішень конституційних судів у правових системах, таких як німецька, бельгійська, португальська та іспанська, у переважній більшості держав-членів ЄС законодавець обрав дію цих рішень *ex nunc*. Прикладами є як конституційні суди з давньою традицією (в Австрії та Італії), так і молодші конституційні суди (в Болгарії, Угорщині, Польщі). Водночас судова практика конституційних судів виявляє беззаперечну потребу в гнучкості.

Отже, залежно від конституційного ладу та виду конституційного контролю рішення конституційних судів піддаються обом видам впливу (*ex nunc*, відповідно *ex tunc*), з різними нюансами й обставинами. Крім того, деякі законодавчі акти прямо наділяють конституційні суди повноваженнями модулювати наслідки своїх рішень (у сенсі часу – *pro futuro* або, навпаки, пом'якшувати зворотну дію) з міркувань гнучкості та для узгодження кількох однаково застосовних принципів, серед яких я згадав правову визначеність і пропорційність під знаком законності, яка становить основу верховенства права. Як загальне зауваження, доктрина зазначає, що така можливість модуляції виникає, як правило, там, де рішення конституційних судів виробляють ефект *erga omnes*, що, за логікою цього пояснення, має в своїй основі ідею правової визначеності.

Тож, очевидно, що виявлення наслідків рішень, винесених конституційними судами, є складним питанням, яке потребує не лише аналізу референтних конституційно-правових норм, а й практики конституційних судів. Як правило, законодавство або судова практика розрізняють в цьому відношенні за характером і об'єктом конституційного контролю. Ми визначаємо, як я вже зазначав, – звичайно, залежно від системи конституційного контролю, що характеризується досить великим розмаїттям моделей – не можуть бути виявлені відмінності між абстрактним і конкретним контролем норм, контролем загальних та індивідуальних актів, анулюванням/скасуванням контрольованих актів, а також моделями в чистому вигляді ефектів виключно *ex tunc* або *ex nunc* [183].

Використовуючи інформацію, надану в національних доповідях, представлених з нагоди XV Конгресу Конференції європейських конституційних судів, законодавстві, доктрині, а також практиці європейських конституційних судів, ми спочатку зробимо групування та короткий виклад з точки зору наслідків у часі, а потім розробимо з посиланням на ССР.

Відповідно до принципу незворотної дії [105] правові норми не можуть і не повинні мати правових наслідків для минулого, а лише для майбутнього, тобто з дня набрання чинності нормативним актом. Абсурдно вимагати від суб'єктів права притягнення суб'єктів права до відповідальності за поведінку, яку вони мали до прийняття та набрання чинності правовою нормою, оскільки вони не могли передбачити, яку норму прийме законодавчий орган. Загальновизнані винятки з цього принципу стосуються застосування кримінального закону і, відповідно, більш сприятливого закону про порушення. Якщо з нормативними актами все здається зрозумілішим (а ми не маємо наміру тут робити напрацювання з цього питання), то не так зрозуміло, що відбувається в ситуації з судовими рішеннями, особливо конституційних судів, з огляду на роль і специфіку їх обов'язків.

Як загальне зауваження, зазначимо, що деякі конституції, подібні до конституції Румунії, або інфраконституційне законодавство, закріплюють, як правило, дію *ex nunc* рішень конституційних судів, починаючи з дати їх публікації або з періоду часу після публікації. По суті, це означає, що ці рішення тягнуть за собою правові наслідки з погляду правовідносин/ситуацій, що виникають з моменту його прийняття/оприлюднення. Як наслідок, правила, визнані неконституційними, залишаються застосовними до правових ситуацій до оприлюднення цих рішень. Водночас, однак, закон передбачає винятки для випадку, в якому було винесено рішення, або навіть конституційні суди можуть ухвалювати рішення щодо таких винятків за відсутності чітких правових норм [163]. В інших законодавчих актах таке правило *ex nunc effects* не регулюється, саме конституційні суди визначають

цей ефект для своїх рішень, щоб дати законодавцю час внести зміни до закону або уникнути правового вакууму, з міркувань правової визначеності, в той час як нерозглянуті справи також призупиняються *de legem* в деяких країнах.

Наприклад, в Австрії, згідно з пунктом 7 статті 140 Конституції, «якщо закон було скасовано внаслідок неконституційності або якщо Конституційний суд виніс рішення про неконституційність (...) усі суди й адміністративні органи повинні виконувати рішення Конституційного Суду. Однак закон продовжує застосовуватися до обставин, що існували до скасування, якщо Конституційний Суд не вирішить інакше (...)». Щодо судової практики зворотної дії рішень, а також щодо модуляції ефекту *pro futuro* у часі (можливість, прямо врегульована Конституцією Австрії).

В Албанії юридичний текст, визнаний неконституційним, скасовується з дня публікації рішення Конституційного Суду в Офіційному журналі. Відповідно до п. 132 п. (2) Конституції Албанії, однак, Конституційний суд може вирішити, що його рішення, яким він розглянув акт, набирає чинності з іншої дати (модуляція дії в часі *pro futuro*).

У Болгарії, згідно зі статтею 151 Конституції, «рішення Конституційного Суду публікуються в Офіційному віснику протягом 15 днів з дня їх проголошення. Вони набирають чинності через три дні після їх опублікування. Акти, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня набрання рішенням законної сили. (...)».

У Франції ст. 62 п. (2) Конституції передбачає, що «положення, визнане неконституційним відповідно до статті 61-1, скасовується з дня опублікування рішення Конституційної ради або з пізнішої дати, встановленої цим рішенням. Конституційна рада встановлює умови та межі для оскарження наслідків, спричинених цим положенням».

В Італії, згідно зі статтею 136 Конституції, «коли Суд визнає неконституційним закон або нормативний акт, що має силу закону, цей закон утрачає чинність наступного дня після опублікування рішення».

У Литві, відповідно до п. 107 п. (1) Конституції, «закон (або його частина) Литовської Республіки або інший акт (або його частина), прийнятий Парламентом, акт Президента Республіки або акт (або його частина) Уряду, визнаний Конституційним Судом неконституційним, утрачає юридичну силу з дня опублікування рішення Конституційного Суду, яким встановлено неконституційність цього акта (або його частини)».

У Сербії рішення Конституційного суду про те, «що загальний акт або окремі його положення суперечать Конституції, загальновизнаним нормам міжнародного права, ратифікованим міжнародним договорам або закону, публікується в Офіційному віснику Республіки Сербія. Нормативно-правовий акт загального характеру та акти, прийняті на його виконання (якщо Конституційний Суд вирішить, що вони також не відповідають вимогам), втрачають чинність з дня опублікування».

У Словенії Конституційний суд «може скасовувати закони, нормативно-правові акти, або акти загального характеру, видані при здійсненні публічних повноважень, чи виносити декларативні рішення про визнання акта, що розглядається, неконституційним або незаконним; якщо Конституційний Суд повністю або частково скасовує закон, що суперечить Конституції, скасування набирає чинності з дня, наступного за днем опублікування рішення про скасування, або після закінчення строку, встановленого Конституційним Судом».

В Іспанії загальним правилом є те, що неконституційність закону тягне за собою його нікчемність, яка має бути оголошена рішенням: «коли рішення визнає його неконституційним, воно також оголошує оспорювані положення недійсними» (ст. 39). 1 LOTC); Статті закону або їх частини, які визнані неконституційними, втрачають чинність внаслідок прямої дії рішення конституційного суду; Як зазначено в Рішенні ТК 54/2000 від 27 лютого, «визнання недійсним правової норми ... повинно розглядатися як належна форма відшкодування або вирішення ситуації неконституційності, встановленої та оголошеної цим Трибуналом, безпосереднім наслідком якої є

те, що неконституційне положення є недійсним, з цієї причини воно остаточно виключається з правової системи (Рішення ТК 19/1987 від 17 лютого) і, отже, вважається незастосовним з дати публікації заяви про недійсність в Офіційному державному віснику» (Рішення ТК 45/1989 від 20 лютого).

В Угорщині, про що зазначала вище, головне правило полягає в тому, що анулювання закону не впливає на правовідносини, які мають місце в день публікації або до публікації рішення, або на права й обов'язки, що випливають з нього. (стаття 45 абзац (3) Закону про Конституційний Суд). Згідно з доктриною [125], існує виняток із цього правила: у разі скасування закону суд може постановити повторний розгляд кримінального або провадження про порушення, яке завершується остаточним рішенням на основі цього закону. Це відбувається, якщо процедура, у разі скасування скасованого закону, призведе до пом'якшення або відмови від покарання чи заходу, або до звільнення чи обмеження кримінальної чи протиправної відповідальності (ст.45(6) Закону про Конституційний Суд). У рамках цього контролю діють норми, передбачені Законом про кримінальний процес та Законом про позовну процедуру (ст. 45 (7) Закону про Конституційний Суд). Отже, Конституційний Суд може відійти від чинності *ex nunc*, якщо це виправдано дотриманням Основного закону, інтересом правової безпеки або особливо важливим інтересом сторони, яка ініціювала процедуру. Це означає, що можна вирішити, який часовий ефект краще відповідає інтересам правової визначеності чи інтересам сторони, яка ініціювала провадження. Скасування закону не вплине на судові рішення, які ґрунтуються на скасованому законі та які не підлягають розгляду Конституційним Судом, за важливим винятком випадку, коли Конституційний Суд постановляє інше [121].

На окрему увагу заслуговує і значення використовуваної термінології. Миттєва дія (з дня опублікування) передбачає, як правило, що рішення породжує правові наслідки для правових ситуацій, які виникли після дати

його опублікування. Однак негайне звернення стосується і справи, в якій було винесено рішення. У цьому випадку рішення матиме наслідки *ex tunc* для сторін, оскільки в іншому випадку воно не було б корисним для судового розгляду.

Навіть якщо існує принципова норма, що закріплює *ex tunc effect*, законодавство та/або прецедентні нюанси, закріплення зворотної дії (*ex tunc*) у конкретних ситуаціях. Як зазначалося [133], ретроактивність закону (тобто, в нашому випадку, рішень конституційних судів) не завжди нелегітимною, залежно від індивідуальних інтересів, тривалості та тяжкості втручання.

Наприклад, в Австрії [133], У принципі, скасування правової норми загального характеру не впливає на ситуації, що виникали раніше (і не врегульовані остаточно), за винятком випадків, коли (випадки) породжують підстави для анулювання. Однак (як детально роз'яснено у Доповіді, представлений вищезгаданому Конгресу) Конституційний Суд може визнати незастосовним нормативний акт, у тому числі зі зворотною силою, що, згідно з Доповіддю, іноді породжує серйозні проблеми щодо сили *res judicata* судових рішень, які стали остаточною та не оскаржуються. У довідковій практиці Суду з цього питання, доступній у базі даних CODICES Венеціанської комісії, зазначено, що якщо Конституційний суд вважає положення неконституційним або незаконним, він повинен скасувати відповідне положення. Таке анулювання, як правило, має силу в чітко виражених межах підстав, на які посилаються, або, якщо Конституційний Суд ініціює розгляд справи за власною ініціативою, лише у справі, що розглядається, якщо він сам зобов'язаний застосувати відповідне положення. Конституційний Суд може скасувати закон у повному обсязі лише за виняткових обставин: якщо «закон ухвалений законодавчим органом, не кваліфікованим з точки зору компетенції, або оприлюднений у неконституційний спосіб» (ст. 140. 3 Конституції). Існує також відхід від правила *ex tunc* щодо випадку, коли вимагається попереднє рішення

(«Anlaßfall»). Концепція Anlaßfall належить до судового розгляду, що веде до скасування положення Конституційним судом Австрії. Скасоване положення не застосовуватиметься у цьому провадженні (це називається «винагорода позивача»). Крім того, його анулювання також буде застосовуватися у всіх аналогічних справах, які перебували на розгляді Конституційного суду Австрії, коли він почав виносити рішення з цього питання. В іншому випадку на розсуд Конституційного суду Австрії залишається визнати скасування дійсним і для попередніх справ, тобто надати йому зворотної сили (ст. 139.6 та 140.7 Конституції). Цей зворотний ефект може стосуватися лише справ, які вже перебували на розгляді в судах на момент винесення рішення («вибіркова зворотна дія»), або всіх подій, що виникли до скасування («загальна зворотна дія»). ві Конституційний суд Австрії у своїй практиці постановив, що зворотна дія поширюється навіть на спори, в яких остаточне рішення вже було ухвалено. Як наслідок, відповідні адміністративні рішення також вважалися скасованими, всі заяви, які вже були подані до Конституційного Суду, розглядалися відповідним чином.

У Вірменії, за загальним правилом, «нормативний акт або його частина, визнаний Конституційним Судом неконституційним, втрачає свою юридичну силу з моменту набрання законної сили рішенням Конституційного Суду, тобто з моменту його опублікування». Виняток становлять норми Кримінального кодексу або положення про адміністративну відповідальність, які, визнані неконституційними, втрачають юридичну силу з моменту набрання ними чинності.

У Бельгії розрізняються різні типи ухвалених судових рішень. До суду можна звернутися у два способи: через апеляцію про скасування або через попереднє провадження. В принципі, скасована законодавча норма зникає з правопорядку, наче її ніколи не приймали. Зворотна сила розглядається як логічний наслідок неконституційності, оскільки вона спотворювала скасовану норму з самого початку. Та оскільки ретроактивний характер анулювання, винесеного Судом, також має наслідки, які в деяких випадках

можуть серйозно вплинути на правову безпеку, закон може регулюватися в багатьох ситуаціях з дати набуття ним чинності до моменту анулювання. Спеціальний закон передбачає, що «якщо Суд визнає це за необхідне, він вкаже через загальне положення наслідки анульованих положень, які будуть вважатися остаточними, або ті, які будуть зберігатися тимчасово протягом періоду, який буде визначено». Суд вирішить залишити анульовану норму в силі, «якщо вважатиме за потрібне». Це тому, що «визнання неконституційності законодавчих норм є дуже сильним заходом. Крім того факту, що це є явним несхваленням законодавчої ініціативи, наслідки такого рішення можуть поставити під загрозу правову безпеку, оскільки норми, які застосовувалися – ймовірно, протягом більш тривалого часу – втрачають свою юридичну силу. Тому Конституційний суд обережно використовує свої контрольні прерогативи і намагається пом'якшити наслідки визнання неконституційності». Повноваження, надані Суду, є суверенними: Суд реалізує цю компетенцію згідно з рішенням, винесеним з міркувань доцільності. Вирішуючи, чи зберігати дію скасованого положення, Суд бере до уваги не лише інтереси позивачів, а й вимоги щодо належного здійснення правосуддя та інтереси сторін. Отже, рішення Суду не призупиняє дії щодо недійсності норми, а є новою правовою підставою для збереження наслідків визнаного недійсним акту [163]. Збереження наслідків може бути остаточним або, навпаки, тимчасовим на строк, встановлений Судом. Таким чином, Суд може вирішити зберегти дію положень, які він скасовує, до дати, що передує або після рішення про скасування. В останньому випадку збереження наслідків дозволяє скасованій нормі тимчасово служити правовою основою для майбутніх актів. За словами авторів звіту, які також посилаються на довідкову доктрину, «коли Суд вирішує зберегти положення, а не лише його наслідки з минулого, це не відступає від зворотної сили анулювання, а від самої вимоги дотримання конституційності законодавчих норм, страхування яких покладається на нього як місію». Також зазначено, що «скасування законодавчої норми має наслідком те, що судові рішення, які ґрунтувалися на

скасованій нормі, втрачають правову основу, причому відповідні рішення зникають *ipso facto* з правового порядку. Дата публікації в Офіційній газеті (*le Moniteur belge*) рішення про скасування спричиняє шестимісячний період, протягом якого можна подати апеляцію на ці рішення. Підсудність апеляційного оскарження (відводу) надається суду, який ухвалив рішення на підставі згодом скасованої норми».

На відміну від скарги на скасування, закон не дозволяє Суду обмежувати наслідки визнання неконституційності, виголошеної під час вирішення попередніх питань. Проте Суд спробував змодулювати часові наслідки рішення. Так, наприклад, в одній справі Суд «визнав у міркуваннях, що закон є неконституційним, і зобов'язав законодавця внести до нього зміни, але в резолютивній частині він заявив, що закон відповідає Конституції, тому він може все ще застосовуватися на тимчасовій основі» [115]. У Німеччині, згідно з доповіддю, представленою на Конгресі Конференції європейських конституційних судів [30] «коли Федеральний конституційний суд у провадженні абстрактного контролю або конкретного контролю норм (ст. 100 Основного закону) – за зверненням до суду – або при вирішенні індивідуальної скарги визнає, що закон є неконституційним, стандартним правовим наслідком буде визнання цього правила недійсним (для абстрактного перегляду, § 78 частина 1 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини; для конкретного контролю § 82.2 у поєднанні з § 78 частина 1 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини; для індивідуальної скарги, § 95.3 частина 1 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини). Визнання недійсності означає, що норма, яку Суд визнає неконституційною, оскільки вона суперечить Основному Закону. Однак, в принципі, заява про недійсність не впливає на силу *res judicata* і на наслідки судових рішень, які посилялися на це правило в минулому. З урахуванням інших правових положень, судові рішення, які не підлягають оскарженню і які ґрунтувалися на положенні, визнаному недійсним, залишаються незмінними, але вони більше не можуть бути

виконані (§ 79.2 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини; це положення, яке стосується абстрактного контролю правил, також застосовується до конкретного розгляду та вирішення окремих скарг (пор. § 82.1 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини та § 95.3 речення 3 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини). У кримінальних справах існує особливе регулювання. Таким чином, передбачається можливість ініціювання, відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу (*Strafprozessordnung*), перегляду остаточного рішення, що має силу *res judicata*, винесеного на підставі норми, визнаної недійсною або несумісною з Основним законом (для абстрактного контролю див. § 79.1 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини; для посилання на це положення в процедурі конкретного розгляду та врегулювання індивідуальних скарг, § 82.1 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини і § 95.3 речення 3 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини). Згідно з судовою практикою Федерального конституційного суду, замість того, щоб визнати норму недійсною, буде винесено «простий» висновок про несумісність, коли ситуація, що виникла в результаті визнання недійсності, буде ще більше відхилятися від конституційного порядку, ніж якби вона продовжувала діяти тимчасово. Це стосується не тільки законів, а й інших категорій правових норм». Заява про несумісність може супроводжуватися перехідними примусовими заходами, встановленими Федеральним конституційним судом на підставі § 35 Закону про Федеральний конституційний суд Німеччини. Правові наслідки декларації про несумісність визначаються змістом цих положень, які Федеральний конституційний суд оголосить разом з рішенням, тобто ми будемо розвивати в розділі, присвяченому модулюванню ефектів рішень конституційних судів.

В Італії, поза принциповим правилом, наведеним у попередньому абзаці, ми з'ясуємо, що втрата чинності правила впливає на всі справи, що перебувають на розгляді, а це означає, що рішення Суду має зворотну

силу, оскільки воно також застосовується до ситуацій, які матеріалізувалися в минулому, за винятком тих, які є частиною остаточно врегульованих правовідносин. Коли Суд визнає акт неконституційним, він анулюється повністю; натомість акт буде частково скасовано, коли несумісність з Конституцією торкнеться лише частини її положень. Суд також може обмежити зворотну силу неконституційності рішеннями, що встановлюють «неконституційність». Тобто, у вузькому сенсі Суд заявляє, що певне правове положення, яке було сумісним з Конституцією на момент набрання нею чинності, згодом стало неконституційним через настання певних подій; Тож, наслідки визнання неконституційності виникнуть лише в день конкретного настання таких подій (тією мірою, якою вони не були остаточно врегульовані в юридичному сенсі). У доповіді наголошується, що «декларація неконституційності не має виключно орієнтованої на майбутнє мети, але також перешкоджає застосуванню неконституційної норми щодо минулих подій, за винятком випадків, які остаточно вирішені та коли судове провадження не може бути відновлено. Якщо ж неконституційною нормою встановлено кримінальне покарання, то воно втратить будь-яку силу, навіть якщо винесений вирок є остаточною, а правовідносини остаточно визначені». Касаційний суд Італії, Об'єднана кримінальна палата, постановив у зв'язку з цим, що в кримінальних справах передбачено максимальну зворотну силу для рішень про неконституційність, беручи до уваги особливу тяжкість кримінальних санкцій і вважаючи неприпустимим збереження їх чинності з моменту визнання неконституційності їх нормативної бази.

У Португалії у випадках, коли норма визнається неконституційною (ст. 282-1 Конституції), наслідки цього рішення, яке визначає нікчемність цензурованої норми, є: остаточною (мають авторитет *res judicata* – *res judicata*); *erga omnes* або «загальнообов'язкова сила» (мається на увазі, що рішення має обов'язкову силу і силу закону, яка є обов'язковою для всіх суб'єктів права, чи то державні органи, чи приватні особи); *ex tunc*, тобто рішення мають зворотну силу, в певних випадках ретроактивність може бути

усунена. В принципі, вже розглянуті справи (або, в загальних рисах, ситуації, які стали безповоротними) не зачіпаються. Іншими словами, визнання неконституційності має наслідки для всіх ситуацій, що регулюються скасованою нормою, з урахуванням вже винесених (особливо, коли ці рішення вже не можуть бути оскаржені). Суд загальної юрисдикції має вирішувати інакше, коли йдеться про норми, що стосуються кримінальних, дисциплінарних справ або правила, що стосуються протиправних дій в адміністративних справах, і їх нормативний зміст є менш сприятливим для правопорушника. У разі необхідності, з міркувань підтримання правової визначеності, справедливості або поваги до суспільного інтересу, що має бути винятково важливим (що має бути обґрунтовано), Конституційний Трибунал може обмежити дію своїх рішень – зокрема, він може модулювати тимчасові наслідки рішення (тобто анулювання, щоб діяти лише на майбутнє – стаття 282-4 Конституції Португалії).

В Угорщині головним правилом, як ми вже зазначали, є те, що анулювання закону не впливає на правовідносини, що відбуваються в день опублікування або до опублікування рішення, а також на права та обов'язки, що випливають з них. (ч. 3 ст. 45 Закону про КК), Згідно з правовою доктриною, з цього правила є виняток: у разі скасування Закону Суд може видати розпорядження про перегляд кримінального провадження або провадження у справі про порушення, завершеного остаточним рішенням відповідно до цього Закону. Це відбувається, якщо процедура, у разі скасування скасованого закону, призведе до зменшення або відмови від покарання чи заходу або до звільнення чи обмеження кримінальної відповідальності чи відповідальності за порушення. (ч. 6 ст. 45 Закону про Конституційний Суд). В рамках цього перегляду застосовуються норми, викладені в Кримінальному процесуальному законі та Законі про порушення статті 45 (7) Кримінального кодексу. Тож, Конституційний Суд може відступити від дії *ex nunc*, якщо це виправдано дотриманням Основного Закону, інтересами правової визначеності або особливо важливим інтересом

сторони, яка ініціює провадження. Це означає, що можна вирішити, який тимчасовий ефект краще відповідає інтересам правової визначеності чи інтересам сторони, яка ініціює провадження. Скасування закону не впливає на судові рішення, які ґрунтуються на скасованому законі і які не стосуються провадження Конституційного Суду, за винятком важливого винятку, коли Конституційний Суд передбачає інше.

Також варто згадати про ситуації, коли навіть у разі застосування правила *ex nunc* дії рішень конституційних судів особи, чії права та свободи порушені нормою, визнаною неконституційною, можуть посилатися на рішення про відновлення справи. Так, відповідно до пункту 4 статті 190 Конституції Польщі «на підставі рішення Конституційного Трибуналу про невідповідність Конституції, міжнародного договору або нормативного акта, на підставі якого було винесено остаточне судове рішення, остаточне адміністративне рішення або рішення, що стосується іншого питання, процедура скасування судового рішення або повторного розгляду справи може бути відновлена з метою винесення іншого рішення, відповідно до принципів і процедур, викладених у положеннях, що застосовуються до відповідної процедури». У цьому ж сенсі п. 71 п. (1) Закону про Конституційний Суд Чеської Республіки говорить, що «якщо на підставі закону або іншого акта, який був скасований Судом, суд у кримінальному провадженні прийняв рішення, яке набуло юридичної сили, але ще не було виконано, визнання недійсним цього Закону або іншого установчого документа є підставою для відновлення провадження відповідно до положень Закону про судочинство злочинців». В Угорщині відповідно до п. 45 п. (6) Закону Конституційного Суду: «Конституційний Суд видає розпорядження про перегляд кримінального провадження або порушень, завершених остаточним рішенням, що ґрунтується на правовому регулюванні, що суперечить Основному Закону, якщо скасування застосованого правового регулювання або його положень призведе до зменшення або скасування покарання чи заходу або до звільнення чи обмеження кримінальної

відповідальності чи відповідальності за порушення».

З наведених прикладів видно, що, як правило, рішення конституційних судів підлягають виконанню з дня їх опублікування або наступного дня. Важливе практичне значення має питання, чи можуть конституційні суди відтермінувати дату, з якої набрання чинності недійсності закону, з якого закон, визнаний неконституційним, утрачає свою обов'язкову силу (*pro futuro effect*). Європейський суд з прав людини постановив, що перенесення дати, з якої закон втрачає свою обов'язкову силу, таким чином, щоб неконституційне положення залишалось чинним протягом перехідного періоду, може бути необхідним для забезпечення дотримання принципу правової визначеності (рішення від 22 липня 2010 року у справі *PB and JS v. Austria*, п. 49 [153]). Така можливість може бути корисною для пом'якшення впливу рішень про неконституційність на політичні інститути та правопорядок у цілому.

Згідно із Загальною доповіддю Конгресу, на яку ми посилалися, «переважна більшість проаналізованих держав передбачили у своєму внутрішньому законодавстві можливість конституційного суду відкласти на певний період часу момент набрання чинності рішенням, визнаним неконституційним (до 6 місяців з моменту опублікування рішення – Боснія Герцеговина, до 6 місяців з моменту рішення – Естонія, 12-18 місяців у Польщі, до 18 місяців в Австрії, 1 рік у Словенії; до 1 року після оприлюднення рішення – Туреччина, у тому ж сенсі, див. також приклад Німеччини чи Хорватії). В інших країнах тривалість цього терміну залишається на розсуд Конституційного суду (Білорусь, Франція, Росія). Цей строк не вплине на справу, яка призвела до скасування правила, але залишається чинним для всіх актів, які мають бути прийняті адміністративними органами або судами до закінчення терміну його дії (Австрія). Після цього правило вже не може бути оскаржене до закінчення дозволеного терміну, після чого *ipso iure* воно припиняє своє існування (Австрія). Таке відтермінування може відбуватися до настання певної

події/факту. При прийнятті запобіжного заходу слід враховувати ситуацію, яка може виникнути з моменту визнання недійсними неконституційних норм, а саме не порушувати основоположні права заявників та інших осіб і не завдавати істотної шкоди інтересам держави чи суспільства (Латвія). Причини такого відтермінування пов'язані з принципом стабільності правовідносин, але, крім цього принципу, втручаються й інші аспекти, наприклад, залишення достатнього періоду часу органу, який прийняв неконституційну правову норму, для її скасування, доповнення (Білорусь, Польща), відповідно для узгодження неконституційного положення з рішенням Суду (Боснія та Герцеговина), уникнення регуляторних упущень (Хорватія)».

Що стосується Франції, то в попередньому підрозділі ми вже зазначали про прямо передбачену для Конституційної ради Франції можливість модулювати наслідки своїх рішень. З моменту набрання чинності статтею 61-1 Конституції, яка запровадила апостеріорний перегляд, Рада скористалася обома можливостями, запропонованими Конституцією: наприклад, вона видала рішення про негайне скасування положень про склад морських комерційних судів (Рішення № 2010-10 від 2 липня 2010 року, Консорціум С. та інші), або тих, що обмежують право цивільної сторони на касаційне оскарження (Рішення № 2010-15/23 КПК від 23 липня 2010 року, Регіон Лангедок-Руссільйон та інші). Натомість, Суд відклав дату скасування положень, що стосуються «заморожування пенсій» комбатантів з колишніх французьких територій (Рішення № 2010-1 від 28 травня 2010 року, Консорціум L.) або положень, що стосуються попереднього ув'язнення (Рішення № 2010-14/22 QPC від 30 липня 2010 року, Daniel W. та інші). Зазначимо, що у разі перенесення дати скасування Рада також визначає перехідні ситуації. Так, у своєму рішенні про заморожування пенсій Конституційна рада заявила, що на «законодавчий орган [атрибуцію] покладено обов'язок забезпечити застосування нових положень до справ, які перебувають на розгляді на дату цього рішення». А у рішенні про

превентивне затримання Рада встановила, що заходи, вжиті до дати скасування положень, визнаних неконституційними, у їх застосуванні, «не можуть бути оскаржені на тлі неконституційності, проголошеної у цій справі».

У Німеччині Федеральний конституційний суд може, коли він визнає, що оскаржуваний нормативний акт несумісний з Конституцією, не оголошувати його недійсним, щоб надати законодавчому органу свободу розсуду і достатній час для прийняття нового нормативного акта в таких ситуаціях: 1) коли законодавчий орган повинен мати кілька варіантів з метою усунення неконституційності, 2) якщо перехід від правової держави відповідає загальним інтересам неконституційним по відношенню до конституційного, відбуватися поетапно, особливо там, де оголошення нікчемності створило б ситуацію, ще менш сумісну з Конституцією, ніж нинішня. Серед передбачених заходів також можуть бути положення, що встановлюють подальше застосування неконституційного закону як без змін, так і з поправками. Якщо збереження неконституційного положення не може бути прийняте навіть у зміненій формі, Федеральний конституційний суд сам сформулює положення, яке буде застосовуватися тимчасово або як посилання. Оголосивши несумісність, Федеральний конституційний суд також має можливість утриматися від видачі розпоряджень про продовження застосування неконституційного закону. Але – на відміну від визнання недійсним – таке рішення є виправданим лише тоді, коли воно одночасно встановлює строк, протягом якого законодавчий орган повинен прийняти нове законодавство відповідно до Конституції, якщо Суд вважає, що перехідний регламент не є необхідним. Неконституційна норма також втрачає чинність до набрання чинності новим законом, а тому будь-які судові процеси, що перебувають на розгляді в судах, мають бути припинені. Строк, встановлений Судом, залежить від аспектів, які в більшості ситуацій прямо не згадуються – таких як серйозність порушення або інші невідкладні питання, складність нового регулювання або певні особливості проблеми, що

підлягає регулюванню. У більшості випадків встановлені терміни варіюються від одного до двох років. У деяких випадках встановлюються ще більш тривалі терміни. Наприклад, згідно з Німецьким звітом, наведеним «у контексті процедури виборчого судочинства, майже трирічний період для прийняття нових нормативно-правових актів, що стосуються положень виборчого законодавства, визнаних неконституційними, з прямою згадкою про необхідність враховувати законодавчі строки, передбачені для заходів з підготовки до виборів, та складність нового регулювання, необхідного у цій сфері, що призвело до того, що вибори до Бундестагу, які мали відбутися більш ніж через рік після дати ухвалення рішення, все ж таки відбулися відповідно до положення, яке визначалося неконституційним. Але хоча антиконституційна норма вплинула на розподіл мандатів за підсумками попередніх виборів, що і було фактичним предметом скарги, вони не були скасовані. Крім усього іншого, свою роль зіграв той факт, що розподіл мандатів істотно не зазнав значного впливу, і помилка, що відбулася, не була великою і в інших аспектах. Вона полягала в парадоксі розрахунку, який важко зрозуміти, що виникав у процесі розподілу мандатів за системою, обраною з законних причин, але який у певних випадках міг мати абсурдні наслідки, оскільки більша кількість голосів призводила до зменшення кількості отриманих мандатів. Якщо положення, спрямоване на користь певних політичних партій, без сумніву, помилка вважалася б серйозною, тому був би встановлений коротший термін». Однак також встановлено строки менше одного року або, як ми вже зазначали, не може бути встановлено жодного терміну.

Згідно з доктриною, в Угорщині Конституційний суд є новатором у модулюванні тимчасового ефекту анулювання, використовуючи встановлення умов, строків чи попереджень. Ці формулювання не ґрунтуються на чітких текстах закону, а радше є прикладами того, як Конституційний Суд тлумачить Закон про Конституційний Суд. Крім того, зазначалося також, що Закон про КС не визначає детально, як має бути

сформульований часовий ефект. Більше того, через свої «інноваційні» заяви або формулювання темпорального ефекту Суд виявляє свій поступовий підхід до скасування, по суті, в інтересах правової визначеності.

Одним із питань, на яке звертає увагу доктрина, є критерії, які застосовують конституційні суди, переходячи до модуляції наслідків рішень. Як фактори, що впливають на ці рішення, перелічено та проаналізовано: вплив (метафорично кажучи, коли в результаті рішення очікується правовий «хаос»); передбачуваність рішення (особливо при наявності нового юриспруденційного «правила» або скасування судової практики); питання, в яке втручається рішення (ми вже показали специфіку кримінальних справ, а також те, що в деяких законодавчих актах, наприклад, італійському, угорському, є чіткі, специфічні положення про визнання недійсними норм у кримінальних справах); напрацювання – «живе право», що означає зміни в правовій системі, соціальному контексті, технологічному контексті, прецедентному праві ЄСПЛ, європейському консенсусі; повага до законодавчої влади.

3.2. Проблеми виконання актів Конституційного України та шляхи їх вирішення

Проведене дослідження виконання рішень органів конституційного контролю й аналіз міжнародного досвіду дозволяє визначити ряд проблем, а саме проблему виконання рішень Конституційного Суду України, відповідно до яких, закони визнаються такими, що не відповідають Конституції України, проблему перегляду судових рішень за виключними обставинами у зв'язку з встановленням неконституційності чи конституційності закону або його окремого положення, та проблема відшкодування шкоди, яка була завдана актами чи діями, що визнані неконституційними.

Конституційний Суд України, на відміну від конституційних судів країн Європейського Союзу активно реалізує своє повноваження з визнання

законів парламенту такими, що не відповідають Конституції України. Із 1997 року було визнано такими, що не відповідають Конституції України, одинадцять законів і п'ять законопроектів. Так, першим Рішенням було Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) № 7-зп від 23 грудня 1997 року [56], відповідно до якого Суд визнав, що «Закон України від 11 липня 1996 року «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (315/96-ВР) визнається таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), в частині таких його окремих положень:

1. Визнаються такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України»:

1.1. щодо найменування Рахункової палати як «Рахункова палата Верховної Ради України» (найменування Закону, преамбула, статті 1 та 39 Закону);

1.2. щодо визначення Рахункової палати як органу «вищого», «державного фінансово-економічного контролю» (частина перша статті 1, стаття 3 Закону) та «вищого... фінансово-економічного» контролю (стаття 36 Закону);

1.3. «щодо гарантій правового статусу посадових осіб Рахункової палати, передбачених частиною першою статті 37 Закону».

2. Визнаються такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України», за якими на Рахункову палату покладено:

2.1. «завдання організації і здійснення контролю за своєчасним виконанням доходної частини Державного бюджету України» (абзац другий статті 2 Закону);

2.2. «функцію здійснювати контроль за своєчасним і повним надходженням доходів до Державного бюджету України» (пункт 2 статті 6

Закону);

2.3. «повноваження здійснювати контроль-ревізійні види діяльності, що забезпечують єдину систему контролю за виконанням Державного бюджету України» (пункт 1 статті 7 Закону), «організувати і проводити оперативний контроль за виконанням Державного бюджету України за звітний період» (пункт 6 статті 7 Закону), «крім повноважень проводити оперативний контроль за використанням коштів Державного бюджету України за звітний період»;

2.4. «повноваження здійснювати контроль за надходженням до Державного бюджету України коштів, отриманих: від розпорядження державним майном, в тому числі його приватизації, продажу; від управління майном, що є об'єктами права державної власності» (частина третя статті 23 Закону);

2.5. «повноваження в разі виявлення підробок, підлогів, привласнень і зловживань - вилучати необхідні документи, залишаючи у справах акт вилучення і копії або опис вилучених документів» (пункт 4 частини другої статті 12 Закону);

2.6. вчинення всіх, без винятку, дій, передбачених статтею 31 Закону.

3. Визнаються такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України», за якими «на Рахункову палату покладено контроль за тією сферою фінансово-економічної діяльності, яка перебуває поза межами використання коштів Державного бюджету України»:

3.1. «за виконанням законів України і прийнятих Верховною Радою України постанов, виконанням Державного бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм» (в частині контролю, не пов'язаного з використанням коштів Державного бюджету України) та «збереженням та використанням майна, що є об'єктами права державної власності, органами виконавчої влади та посадовими особами, які обираються, призначаються або затверджуються Верховною Радою України»

(пункт 1 статті 6 Закону);

3.2. «за використанням об'єктів права власності, які не підлягають приватизації» (абзац четвертий статті 2 Закону) та «грошовою емісією, використанням золотого запасу, дорогоцінних металів, каміння, наданням кредитів та здійсненням операцій по розміщенню золотого і валютного резервів» (абзац сьомий статті 2 Закону);

3.3. «за збереженням та використанням майна, що є об'єктами права державної власності» (пункт 1 статті 6 Закону);

3.4. «за збереженням та використанням майна, що є об'єктами права державної власності, що не підлягають приватизації» (пункт 1 статті 7 Закону);

3.5. «за збереженням і використанням об'єктів права державної власності» (найменування та частина перша статті 23 Закону), в тому числі «шляхом проведення обстежень майнових комплексів, їх збереження і використання в інтересах держави» (частина перша статті 23 Закону), «отримання необхідної інформації від Фонду державного майна України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій», проведення перевірок та ревізій «щодо дотримання законності в управлінні майном, що є об'єктами права державної власності» (частина перша статті 23 Закону);

3.6. «за станом зберігання і використання майна, що є об'єктами права державної власності, а також майна, що знаходиться у повному господарському віданні Національного банку України, його територіальних відділень та підвідомчих спеціалізованих підприємств, установ і організацій» (частина третя статті 25 Закону), а також «за результатами виробничо-господарської діяльності, проведеної приватизації або іншого розпорядження майном, що є об'єктами права державної власності» (частина перша статті 26 Закону);

3.7. «за станом «використання та управління об'єктами права державної власності, що підлягають приватизації» (абзац третій частини першої статті

27 Закону) та «правовим режимом об'єктів права державної власності, в тому числі земельного фонду України» (абзац сьомий частини першої статті 27 Закону);

3.8. «за дотриманням законності щодо надання Україною позик, економічної та іншої допомоги іноземним державам, міжнародним організаціям, а також щодо укладання угод про державні позики і кредити, здійснення контролю за використанням кредитів, одержаних Україною від іноземних держав, банків та міжнародних фінансових організацій, і позик, які не передбачені Державним бюджетом України» (абзац п'ятий статті 2 Закону);

3.9. «за виконанням рішень Верховної Ради України про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам, міжнародним організаціям (крім позик, передбачених у Державному бюджеті України)», та «про одержання Україною від іноземних держав, банків та міжнародних фінансових організацій позик, які не передбачені Державним бюджетом України, використанням безоплатної допомоги Україні, одержаної з іноземних джерел, за грошовою емісією, використанням кредитних і валютних ресурсів органами виконавчої влади та їх посадовими особами, наданням кредитів і здійсненням операцій по розміщенню золотого і валютного резервів, а також кредитними операціями» (пункт 9 статті 6 Закону).

4. Визначаються такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України», за якими «сфера застосування повноважень Рахункової палати поширюється на: органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, банки, кредитні установи, господарські товариства, страхові компанії, інші фінансові установи і їх спілки, асоціації та інші об'єднання незалежно від форм власності; об'єднання громадян, недержавні фонди та інші недержавні некомерційні громадські організації» (частина друга статті 16 Закону) в тій частині їх діяльності, яка перебуває

поза межами використання коштів Державного бюджету України».

Наступним варто відзначити Рішення Конституційного Суду України, яким було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон Республіки Крим «Про об'єднання громадян» від 22 квітня 1993 року № 290; визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення пункту 3 частини першої статті 8 Закону України «Про Автономну Республіку Крим» від 17 березня 1995 року щодо «віднесення до відання Автономної Республіки Крим визначення повноважень і порядку діяльності об'єднань громадян»; визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Конституцію Автономної Республіки Крим» від 4 квітня 1996 року, пункту 4 частини другої статті 98 Конституції Автономної Республіки Крим, прийнятої Верховною Радою Автономної Республіки Крим 1 листопада 1995 року та затвердженої цим Законом щодо «віднесення до відання Автономної Республіки Крим визначення порядку організації і діяльності об'єднань громадян, а також главу 16 «Об'єднання громадян» Конституції Автономної Республіки Крим» [52]. Згідно з даними Рішенням: «Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39 та 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Президента України. Підставою для розгляду справи згідно із статтею 75 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору стосовно повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим приймати нормативно-правові акти з питань порядку організації і діяльності об'єднань громадян» [52].

Ефективне виконання судових рішень є невід'ємною частиною вимог статті 6 Європейської конвенції з прав людини. З огляду на обсяг справ, що перебувають на розгляді в Суді, та інструменти, нещодавно прийняті Радою Європи у сфері правозастосування, не може бути обґрунтованого сумніву в тому, що виконання рішення є невід'ємною складовою права на ефективний судовий захист, оскільки воно є логічним наслідком розгляду судом правових

вимог громадян. Право на ефективний судовий захист і належну правову процедуру, оскільки своєчасне виконання рішень Конституційного Суду є імперативом принципу правової визначеності. Вона становить фундаментальний елемент вимоги ефективності, яка є частиною процесу і гарантує дотримання принципів верховенства і конституційної недоторканності всіма гілками влади і громадянами [32]. Виконання судових рішень, винесених конституційними судами або трибуналами, налаштовується на право сторони, на користь якої править судовий орган, таким чином, щоб ті, хто їх видає, або ті, хто несе відповідальність за їх виконання, були зобов'язані вжити необхідних і своєчасних заходів для їх неухильного дотримання, відповідно до чинних правил та процедур.

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» (справа про комунальні послуги) № 2-рп/99 від 2 березня 1999 року [57] було визнано таким, що «не відповідає Конституції України (є неконституційним)», Закон України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» від 23 липня 1998 року. Конституційний Суд України в мотивувальній частині чітко визначив: «приймаючи Закон України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України», Верховна Рада України вийшла за межі повноважень, визначених Конституцією України, і втрутилась у повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, чим порушила статті 6 і 19 Конституції України» [57]. Закон України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України», втратив

чинність з дня ухвалення цього Рішення та нового такого закону Верховною Радою України в наступному не ухвалювалось.

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.» (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) № 9-рп/2000 від 12 липня 2000 року [58] встановив: «Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» від 24 грудня 1999 року № 1350-XIV. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини першої статті 7 Закону України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 року щодо порядку підписання закону про ратифікацію міжнародного договору України» [58].

У першому абзаці пункту другого мотиваційної частини Рішення Конституційний Суд України встановив, що: «Як зазначено в частині першій статті 152 Конституції України, закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Неконституційним може бути визнаний, зокрема, той правовий акт, стосовно якого були порушені процесуальні вимоги, що встановлюються Конституцією України, а не іншими правовими актами. ... Конституційний Суд України дійшов висновку про невідповідність цього Закону Конституції України (неконституційність) у зв'язку з порушенням конституційно встановлених правил підписання та офіційного оприлюднення законів України (стаття 94 Конституції України), і зазначені питання не були предметом розгляду Конституційного Суду України» [58].

Протягом наступних років Конституційним Судом України не було

ухвалено жодного рішення щодо неконституційності законів України, і лише у 2008 році Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» та конституційним поданням 89 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 90 Конституції України, статті 5 Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» (справа про звільнення народних депутатів України з інших посад у разі суміщення) № 2-рп/2008 від 29 січня 2008 року [59] було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» від 8 липня 2005 року № 2783-IV. Відповідно до Рішення: «Конституційний Суд України дійшов висновку, що за своїм змістом Закон не відповідає Конституції України щодо захисту конституційного права людини на працю, тому згідно з положеннями статті 152 Конституції України є підстави для визнання його неконституційним повністю. Конституційний Суд України вважає, що Закон суперечить припису частини третьої статті 78 Конституції України – «вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом». Цей конституційний припис не передбачає запровадження інституту скасування актів про перебування особи на іншій роботі, він має певну реалізацію безпосередньо у положеннях статті 3 Закону України «Про статус народного депутата України», а щодо способу і порядку розв'язання конфліктних ситуацій - у положеннях частини другої статті 5 цього ж Закону, пункту 4 частини першої статті 17, статті 180 Кодексу адміністративного судочинства України» [54]. Даний закон утратив чинність з моменту ухвалення рішення, про що зазначено на сайті Верховної Ради України [18].

В 2009 році Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України № 30-рп/2009 від 26 листопада 2009 року було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними): Закон України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» від 4 вересня 2008 року № 374-VI; Регламент Верховної Ради України від 19 вересня 2008 року № 547-VI [60]. У пункті 3.2 мотиваційної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України № 30-рп/2009 від 26 листопада 2009 року Конституційний Суд України установив: «За результатами дослідження матеріалів справи Конституційний Суд України дійшов висновку про необхідність перевірки додержання встановленої статтею 94 Конституції України процедури набрання чинності Законом. Закон, прийнятий Верховною Радою України 4 вересня 2008 року і підписаний Головою Верховної Ради України А. Яценюком, Президент України повернув зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

Юридичним наслідком застосування права вето є, зокрема, відкриття конституційної процедури повторного розгляду закону у Верховній Раді України (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року №11-рп/98 у справі щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України).

Верховна Рада України 3 лютого 2009 року під головуванням Голови Верховної Ради України В. Литвина повторно прийняла Закон відповідно до частини четвертої статті 94 Конституції України. Однак 17 лютого 2009 року

Закон було опубліковано у газеті «Голос України» за підписом попереднього Голови Верховної Ради України із зазначенням дати прийняття Закону - 4 вересня 2008 року.

З наведеного вбачається, що опубліковано закон, щодо якого Президент України застосував право вето, а не той, який Верховна Рада України прийняла за результатами його повторного розгляду» [60].

Дане Рішення Конституційного Суду України було виконане шляхом ухвалення нового Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI від 10 лютого 2010 року [19], який зі змінами та доповненнями діє і нині.

Наступним Рішенням, який визнав таким, що не відповідає Конституції України закон було Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо «відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» № 20-рп/2009 від 10 вересня 2009 року» [61]. У мотивувальній частині Конституційний Суд України встановив: «Закон був офіційно опублікований за датою його першого прийняття 15 січня 2009 року, а не повторного розгляду - 3 березня 2009 року, та без підпису Голови Верховної Ради України. Отже, відсутність під текстом Закону, прийнятого за результатами повторного розгляду, належної дати та підпису Голови Верховної Ради України є порушенням встановленої частиною четвертою статті 94 Основного Закону України процедури набрання ним чинності, що відповідно до частини першої статті 152 Конституції України є підставою для визнання Закону неконституційним повністю. У результаті визнання неконституційним Закону повністю з підстав порушення встановленої Основним Законом України процедури набрання ним чинності немає необхідності в розгляді інших питань, поставлених у конституційному поданні» [61]. Новий закон «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» № 400-IX [20] було ухвалено

Верховною Радою України тільки у 2019 році.

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» № 18-рп/2009 від 14 липня 2009 року [62] було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» від 18 грудня 2008 року № 694-VI. Конституційний Суд України у мотивувальній частині Рішення встановив, що: «Конституційний Суд України наголошував, що юридичним наслідком застосування Президентом України вето щодо прийнятого закону є скасування останніх результатів голосування за нього і відкриття процедури його повторного розгляду у Верховній Раді України, яка має право враховувати або не враховувати пропозиції Президента України до закону і прийняти його знову (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року № 11-рп/98 у справі щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України).

За таких обставин датою прийняття закону належить вважати дату його остаточного голосування за результатами повторного розгляду. Саме ця дата повинна бути вказана при офіційному оприлюдненні закону та його опублікуванні (абзац четвертий підпункту 4.1. пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2009 року №17-рп/2009 у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом).

Оскільки прийняття Закону за наслідками повторного розгляду Верховною Радою України відбулося 15 січня 2009 року, то саме ця дата повинна зазначатися при офіційному оприлюдненні та опублікуванні Закону відповідно до частини четвертої статті 94 Конституції України.

Якщо за результатами розгляду повернутого закону з пропозиціями Президента України Верховна Рада України повторно прийняла закон, то саме він підлягає офіційному оприлюдненню та опублікуванню, що підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 7 липня 1998 року №11-рп/98 у справі щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України. Тому в такому законі повинна вказуватися дата його повторного прийняття. Зазначення в офіційно оприлюдненому та опублікованому Президентом України чи Головою Верховної Ради України повторно прийнятому законі іншої дати є порушенням встановленої Конституцією України процедури набрання ним чинності, оскільки дата прийняття закону є обов'язковим, тобто невід'ємним його елементом.

Наведене свідчить про порушення визначеної частиною четвертою статті 94 Конституції України процедури набрання чинності Законом, що відповідно до частини першої статті 152 Основного Закону України є підставою для визнання його неконституційним» [62].

30 вересня 2010 року Конституційний Суд України Рішенням у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) № 20-рп/2010 30 вересня 2010 року [63] було «Визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття». Дане рішення називають основою «конституційного перевороту» або «реверсом Конституції». Суб'єктом конституційного подання були народні депутати «Партії регіонів», і, отже, Україна повернулася до президентсько-парламентської форми правління.

Конституційний Суд України Рішенням у справі за конституційним

поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» № 2-р/2018 від 28 лютого 2018 року скасував закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року (так званий закон Кивалова-Колісніченко). У пункті 4 мотиваційної частини Рішення Конституційний Суд України встановив: «Аналіз наведених матеріалів справи дає Конституційному Суду України підстави вважати, що процедура розгляду та ухвалення Закону відбулася за сукупної дії таких обставин:

- відсутність підготовленого до другого читання проекту Закону № 9073 у виді порівняльної таблиці, а також висновку комітету щодо нього під час його розгляду та ухвалення;

- включення проекту Закону № 9073 до порядку денного пленарного засідання Верховної Ради України без зазначення його повної назви, реєстраційного номера, редакції та ініціаторів внесення;

- відсутність обговорення проекту Закону № 9073 у другому читанні;

- позбавлення народних депутатів України права на розгляд Верховною Радою України поданих ними поправок та пропозицій до проекту Закону № 9073;

- перебування народних депутатів України під час ухвалення проекту Закону № 9073 в місцях, які унеможливають особисте голосування;

- блокування народними депутатами України виступаючих, фізичне перешкоджання голосуванню під час ухвалення проекту Закону № 9073 у залі засідань Верховної Ради України, що завадило народним депутатам України особисто голосувати;

- голосування одних народних депутатів України картками інших, які знаходилися в залі засідань Верховної Ради України під час голосування за проєкт Закону № 9073;

- голосування одних народних депутатів України картками інших, які не знаходились у залі засідань Верховної Ради України під час голосування за проєкт Закону № 9073.

Сукупність наведених обставин указує на те, що Верховна Рада України порушила процедуру розгляду й ухвалення проєкту Закону № 9073, визначену положеннями частини третьої статті 84, частини першої статті 93 Основного Закону України, що також ставить під сумнів дотримання вимог, передбачених статтею 91 Конституції України.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення проєкту Закону № 9073 під час його прийняття в цілому на вечірньому пленарному засіданні Верховної Ради України 3 липня 2012 року мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат прийняття Закону» [69]. Зазначимо, що одинадцять суддів Конституційного Суду України висловили свою окрему думку стосовно даного Рішення та висловили бачення не тільки щодо порушення процедури ухвалення закону, а й змісту, про що Конституційним Судом України в Рішенні не згадувалося.

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» № 4-р/2018 від 26 квітня 2018 року [67] Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року зі змінами. У пункті 19 мотиваційної частини Рішення Конституційний Суд України встановив: «Визначена Законом № 5475 процедура внесення змін до Конституції України не відповідає порядку внесення змін до Конституції України, встановленому положеннями її статей 154-159. Ухваливши Закон № 5475, Верховна Рада України шостого скликання вийшла за межі своїх конституційних повноважень, що не узгоджується з принципом верховенства права, зокрема з положенням про те, що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (частина друга статті 8 Конституції України).

Конституційний Суд України наголошує на тому, що положення розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» Конституції України підлягають особливому захисту з огляду на їх значення для гарантування верховенства та стабільності Конституції України», а в пункті 28 мотивувальної частини чітко встановлено Конституційним Судом України: «Конституційний Суд України бере до уваги, що положення Закону № 5475 істотно обмежують повноваження Конституційного Суду України, визначені Конституцією України» [67].

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 11-р/2020 від 16 вересня 2020 року [63] «визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII зі змінами, а саме: частини другої статті 1; частини першої статті 6 щодо надання Президенту України повноважень призначати на посаду та звільняти з посади Директора Національного антикорупційного бюро України; пункту 1 частини третьої, абзацу другого частини дев'ятої статті 7; другого речення абзацу другого частини шостої статті 26 щодо визначення Президентом України одного члена комісії зовнішнього контролю; частини другої статті 31» [63]. На думку Конституційного Суду України: «Конституційний Суд України вважає, що зазначені приписи Закону спричиняють порушення балансу в системі функціонування державної влади (системи стримувань і противаг) та, як наслідок, призводять до послаблення конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також до негативного впливу на стабільність конституційного ладу» [63].

Окремої уваги заслуговує питання виконання рішення Конституційного Суду України по конституційним скаргам. На думку А. Єзерова: «інститут конституційної скарги не є життєздатним, якщо не знаходить своє

продовження в механізмі перегляду судових рішень за виключними обставинами» [15]. Після задоволення вимог, вказаних у конституційній скарзі, дана особа має можливість звернутися до суду з заявою про перегляд рішення за виключними обставинами, в даному випадку без застосування норм Закону, який було визнано неконституційним. Положення процесуальних кодексів України, а саме: стаття 361 Кодексу адміністративного судочинства України, стаття 423 Цивільного процесуального кодексу України, стаття 320 Господарського процесуального кодексу України визначають виключні обставини для перегляду судових рішень за виключними обставинами. Так, відповідно п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України, «серед виключних підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане» [22].

Як справедливо зазначає О. Кулявець, «При цьому, суб'єкт повинен самостійно звернутися до відповідного суду з відповідною заявою про перегляд за виключними обставинами рішення, винесеного відносно нього. Виконання рішення Конституційного Суду у справі за конституційною скаргою особи у вказаному випадку залежить виключно від її власних дій, які спрямовані на ініціювання перегляду судового рішення. На жаль, вітчизняні суди не мають можливості повністю забезпечити захист прав особи, яка звернулася з конституційною скаргою. Перешкодою є позиція судів відносно того, що рішення Конституційного Суду зворотної сили не має» [26].

Водночас перегляд рішення в конкретній справі, яка зверталася до Конституційного Суду України зі скаргою рідко відбувається. Як слушно зазначає Ю.Г. Барабаш і Г.В. Берченко, «процесуальне законодавство дозволяє переглянути справу за виключними обставинами (у цивільному, господарському процесі та адміністративному судочинстві – якщо рішення не виконане, у кримінальному процесі – без обмежень щодо виконання

рішення). При цьому формально право на перегляд має широке коло осіб, тобто ті, хто навіть з конституційною скаргою не звертався. Крім того, право на перегляд виникає не лише внаслідок розгляду конституційних скарг, а й конституційних подань, які ініціюються суб'єктами влади. Водночас судова практика тлумачить відповідне обмеження звужувально, внаслідок чого випадки, де такий перегляд можливий у справі особи, стають мізерними» [3]. Так, Верховний Суд у Постанові від 07 липня 2023 року у справі № 818/1793/18 (провадження № К/9901/27229/19) [35] «розглянув у порядку письмового провадження адміністративну справу за позовом ОСОБА_1 до Сумського об'єднаного управління Пенсійного фонду України Сумської області про визнання дій протиправними та дискримінаційними, зобов'язання вчинити дії, провадження в якій відкрите за касаційною скаргою ОСОБА_1 на постанову Другого апеляційного адміністративного суду від 27 серпня 2019 року (судді: Кононенко З. О., Бегунц А. О., Калиновський В. А.), ухвалену за наслідками розгляду заяви про перегляд за виключними обставинами судового рішення у справі № 818/1793/18» та установив: «ОСОБА_1 звернувся до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України(конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону № 796-ХІІ.

Заявник переконував, що відповідно до положень частини третьої статті 59 Закону №796-ХІІ правове регулювання щодо обчислення пенсії по інвалідності не поширюється на військовослужбовців із числа військовозобов'язаних, призваних на військові збори з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, у зв'язку з чим вони отримують пенсію «у три рази нижчу, ніж солдати строкової служби», що порушує його конституційні права, визначені частиною першою статті 9, частинами першою, другою статті 24 Конституції України.

За наслідками розгляду конституційних скарг ОСОБА_1 та ОСОБА_2 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень

частини третьої статті 59 Закону № 796-ХІІ Конституційний Суд України (Другий Сенат) ухвалив Рішення від 25 квітня 2019 року № 1-р(ІІ)/2019, яким: (1) визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), словосполучення «дійсної строкової», яке міститься у положеннях частини третьої статті 59 Закону № 796-ХІІ зі змінами, за якими визначення розміру відшкодування заподіяної внаслідок ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС шкоди при обчисленні пенсії виходячи з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року, поширюються лише на категорію військовослужбовців, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження дійсної строкової служби і внаслідок цього стали особами з інвалідністю; (2) вирішив, що словосполучення «дійсної строкової», що міститься в положеннях частини третьої статті 59 Закону № 796-ХІІ зі змінами, за якими визначення розміру відшкодування заподіяної внаслідок ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС шкоди при обчисленні пенсії виходячи з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року, поширюються лише на категорію військовослужбовців, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження дійсної строкової служби і внаслідок цього стали особами з інвалідністю, визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Після того, 6 травня 2019 року, ОСОБА_1 звернувся до суду апеляційної інстанції із заявою про перегляд постанови Харківського апеляційного адміністративного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 818/1793/18 за виключними обставинами. Підставою для звернення з цією заявою було Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2019 року № 1-р(ІІ)/2019, внаслідок якого словосполучення «дійсної строкової», яке міститься в частині третій статті 59 Закону № 796-ХІІ, більше не впливає на визначення категорії військовослужбовців, які мають право на відшкодування заподіяної внаслідок ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС

шкоди при обчисленні пенсії виходячи з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року.

Другий апеляційний адміністративний суд постановою від 27 серпня 2019 року (справа № В/851/5/19) заяву ОСОБА_1 задовольнив частково: скасував постанову Харківського апеляційного адміністративного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 818/1793/18; апеляційну скаргу Сумського ОУПФУ задовольнив частково: рішення Сумського окружного адміністративного суду від 13 червня 2018 року у справі № 818/1793/18 скасував; позов ОСОБА_1 до Сумського ОУПФУ задовольнив частково: зобов'язав Сумське ОУПФУ провести з 25 квітня 2019 року перерахунок та виплату пенсії ОСОБА_1, обчисленої з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року, відповідно до частини третьої статті 59 Закону № 796-ХІІ; у задоволенні іншої частини позовних вимог відмовив.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що позивач має право на перерахунок пенсії по інвалідності відповідно до частини третьої статті 59 Закону № 796-ХІІ з дня ухвалення Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019». Позиція об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду по суті касаційної скарги полягала в тому, що «З уваги на раніше висловлену й послідовно дотриману правову позицію об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду щодо застосування пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України, зокрема й до тих ситуацій, коли заявником є особа, за конституційною скаргою якої Конституційний Суд України встановив неконституційність закону, застосованого судом при вирішенні справи, підстав для перегляду постанови Харківського апеляційного адміністративного суду від 17 жовтня 2018 року за виключними обставинами немає, тому що цим судовим рішенням апеляційний суд відмовив у задоволенні позовних вимог, й за принципом *res judicata* визначені цим судовим рішенням юридичні наслідки настають для

сторін з моменту набрання ним законної сили, тож воно не підлягає примусову виконанню й тому - у значенні пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України-не може переглядатися за виключними обставинами. Крім того, як уже мовилося за подібних обставин, встановлена Конституційний Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, має значення передовсім як рішення загального характеру, яким визначається правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, встановленої остаточним судовим рішенням у справі» [30]. Тому касаційна скарга особи була задоволена частково. Це свідчить про системну проблему щодо перегляду судових рішень за результатами визнання положень законів неконституційними. Відповідно, ця проблема потребує вирішення шляхом диференції перегляду за виключними обставинами в залежності від специфіки проваджень. На нашу думку, потрібно у процесуальних кодексах детально врегулювати це питання та провести розмежування за колом осіб.

О. Кулявець пропонує: «доповнити розділ 14 Закону України «Про Конституційний Суд України» відповідними нормами щодо обов'язкового зазначення в резолютивній частині рішення Конституційного Суду порядку реалізації рішення, строків виконання та порядку обов'язкового звітування, зокрема, частину 1 статті 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» викласти в наступній редакції: «З метою забезпечення реального виконання рішення, додержання висновку, Конституційний Суд України має обов'язково визначити у своєму акті порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язок щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку»; частину 2 статті 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» викласти в такій редакції: «Про результати виконання рішення, додержання висновку відповідальні за це органи, у строк, визначений у рішенні, висновку, зобов'язані письмово

повідомити Конституційний Суд України», що, в свою чергу, забезпечить відновлення порушених прав осіб» [26].

У зв'язку з аналізом проблем виконання рішень Конституційного Суду України, слід наголосити на необхідності ухвалення Закону України «Про конституційну процедуру» № 4533 від 21 грудня 2020 року, який Постановою Верховної Ради України № 3562-IX від 6 лютого 2024 року включено до порядку денного засідань парламенту України.

Так, відповідно до статті 63 Порядок виконання рішень та висновків Суду Проекту Закону «Про конституційну процедуру»:

«1. Суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки його виконання, а також зобов'язати відповідні органи державної влади забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку.

2. Після ухвалення рішення, надання висновку Суду органи державної влади, органи місцевого самоврядування зобов'язані невідкладно або в зазначений у рішенні, висновку Суду строк привести свої нормативно-правові акти у відповідність із рішенням, висновком Суду.

3. У разі якщо актом (його окремими положеннями), який визнаний неконституційним, передбачено втрату чинності чи скасування інших актів (їх окремих положень) або внесення до них змін, такі акти не відновлюють свою чинність і не підлягають застосуванню, а внесені до інших актів зміни не втрачають свою чинність» [37]. На нашу думку, дану статтю варто доповнити пунктом четвертим і передбачити порядок виконання Рівень Конституційного Суду України у справах за конституційними скаргами та порядок відновлення порушеного конституційного права особи відповідно до передових європейських практик.

Наступною проблемою є проблема відшкодування шкоди, заподіяної неконституційним законом. Згідно частини 3 статті 152 Конституції України: «Матеріальна та моральна шкода, завдана фізичним та юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовуються державою у встановленому законом порядку» [17]. Дана норма спрямована на

запобігання ситуації, коли суб'єкти правозастосування продовжують застосовувати акт, який був визнаний Рішенням Конституційного Суду України таким, що не відповідає Конституції України. Особливо це стосується питання перегляду остаточного судового рішення у своїй справі. Дане питання, виходячи з дослідження, зовсім не врегульовано у конституційному законодавстві України, тому суб'єкти конституційної скарги не можуть поновити порушене конституційне право на відшкодувати шкоду. На нашу думку, Верховній Раді України слід ухвалити Закону України, або доопрацювати проєкт Закону України «Про конституційну процедуру» з метою врегулювання питання відшкодування шкоди, завданої застосуванням неконституційного закону.

У проєкті Закону України «Про конституційну процедуру» стаття визначає порядок відшкодування шкоди, завданої застосуванням актів і діями, що визнані неконституційними, а саме:

«1. Матеріальна і моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується у порядку, встановленому цією статтею, із застосуванням загальних положень Цивільного кодексу України щодо відшкодування шкоди в частині, не врегульованій цим Законом.

2. Матеріальна і моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується у судовому порядку.

3. Склад матеріальної шкоди, завданої актами і діями, що визнані неконституційними, визначається відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України і включає, зокрема, кошти (чи грошовий еквівалент майна), які особа не отримала, втратила чи сплатила у зв'язку з дією та застосуванням до неї актів, визнаних неконституційними (крім випадків, якщо існують інші способи для отримання чи повернення таких коштів і майна).

4. Суд у своєму рішенні може визначити особливості порядку відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої актами і діями, що

визнані неконституційними, зокрема щодо кола осіб, які мають право на відшкодування, порядку доказування завданої шкоди, граничного розміру відшкодування тощо. У такому разі відшкодування шкоди в судовому порядку здійснюється з урахуванням рішення Суду.

5. Строк позовної давності за вимогами про відшкодування шкоди, завданої застосуванням актів і діями, що визнані неконституційними, становить один рік і обчислюється з дня ухвалення рішення Суду.

Шкода, завдана застосуванням актів і діями, що визнані неконституційними, може бути відшкодована, за умови що її було завдано не пізніше трьох років до дня ухвалення рішення Суду. Це положення не застосовується до суб'єкта права на конституційну скаргу, за конституційною скаргою якого ухвалено відповідне рішення Суду» [37].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі «за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII» [41] Конституційний Суд України у пункті четвертому резолютивної частини прямо вказав на право на відшкодування шкоди, а саме: «Громадяни України, на яких поширюється дія статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-XII, мають право на відшкодування шкоди, якої вони зазнали внаслідок дії частини третьої статті 54 цього закону в редакції Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII» [41]. В даному Рішенні Конституційного Суду України у пункті 3.2 мотивувальної частини Конституційний Суд України встановив: «У Рішенні від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 Конституційний Суд України зазначив, що «відповідно до частини третьої статті 152 Конституції України матеріальна

чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку. Тому позитивним обов'язком держави є прийняття відповідного закону, який має визначати порядок та умови такого відшкодування» (абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини)» [41]. Дана позиція потребує розвитку та уточнення механізму відшкодування такої шкоди парламентом у профільному законі.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі «за конституційними скаргами Водолагіна Сергія Миколайовича, Некрилова Володимира Вікторовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 розділу I Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584–IX, частини третьої статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII» [65] встановив: «Установивши, що частина третя статті 54 Закону № 796 суперечить Конституції України, та зважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію, спричинену умовами воєнного стану, посяганням на територіальну цілісність та державний суверенітет України, урахувавши першочергову потребу забезпечення національної безпеки України для збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства й уникнення надмірного навантаження на державний бюджет України, Конституційний Суд України вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності частиною третьою статті 54 Закону № 796» [65]. Однак порядок відшкодування шкоди не було визначено. Якщо виходити з позиції, що норми Конституції України (частина 3 статті 152 Конституції України) є нормами прямої дії, судова практика по відшкодуванню шкоди розвивається в протилежному напрямку. Тому на нашу думку, необхідно детально врегулювати порядок відшкодування шкоди,

заподіяної актом, який був визнаний таким, що не відповідає Конституції України.

Висновки до розділу 3

1. Питання виконання судових рішень у різних країнах регулюється досить по-різному. Деякі країни не прийняли жодних стандартів у цій сфері (наприклад, Болгарія, Естонія, Латвія та Люксембург). У Туреччині питання виконання вважається спірним після скасування оскаржуваних критеріїв.

У випадку запобіжного регулювання (як у Франції) для виконання судового рішення достатньо того, що оскаржуваний стандарт не набув чинності. Ефективне виконання рішень органів конституційної юрисдикції є однією з умов функціонування всієї системи контролю за конституційністю закону та гарантією визначення дієвості та реального впливу Конституції на соціально-економічні процеси. Безперечно, це також свідчить про якість і ступінь розвитку інститутів демократичної правової держави. Без такого «розстрільного списку» було б важко забезпечити дотримання конституційних стандартів, захистити права та свободи людини. У свою чергу, для того, щоб судові рішення не були фікцією, мають існувати процедури, які дозволяють перенести їх суть на нормативні акти, тобто загальновизнані джерела права. Чинна модель виконання рішень конституційних судів ґрунтується на загальних принципах, закладених у Конституції. Це означає, що всі суб'єкти права законодавчої ініціативи зобов'язані вживати законодавчі заходи для усунення недоліків системи законодавчої ініціативи, визначених у рішеннях Конституційного Суду. Безсумнівним є також той факт, що така імплементація є принципово іншим юридичним обов'язком, ніж розробка законопроекту на виконання поточної державної політики, мета і необхідність якої мотивується насамперед соціальною місією законодавця.

2. На відміну від органів конституційної юрисдикції ЄС, Конституційний

Суд України активно використовує свої повноваження щодо визнання актів парламенту такими, що не відповідають Конституції України. Проведені дослідження й аналіз міжнародного досвіду щодо виконання рішень конституційних органів управління виявили низку проблем, зокрема виконання рішень Конституційного Суду України, які визнали закон неконституційним. Питання про перегляд судових рішень у виняткових випадках щодо встановлення неконституційності чи відповідності Конституції України законів чи їх окремих положень, а також про відшкодування збитків, завданих актами, які визнані неконституційними.

ВИСНОВКИ

1. Сучасні теоретико-методологічні підходи до суті виконання актів органів конституційного контролю різні. Виконання актів органів конституційного контролю в науці розглядається як стадія конституційного провадження, обов'язок виконання рішень всіма органами державної влади та місцевого самоврядування, складовою права на справедливий суд. Саме від форми, обсягу та характеру виконання рішень конституційних судів залежить ефективність конституційного контролю та панує верховенство права та захист конституційних прав людини. Проаналізовано теорії, пов'язані з формальною концепцією юрисдикційного акта, а саме: органічний критерій, процесуальний критерій, *res judicata*. Визначено властивостей актів органів конституційного контролю: неможливість оскарження, остаточність, обов'язковість і виконання. Саме обов'язковість та виконання дозволяє прирівнювати рішення конституційних судів за силою їх впливу до норми права, тобто загальнообов'язкового правила поведінки. Механізми виконання рішень органів конституційного контролю залежать від моделі конституційного контролю, виду конституційного контролю та наслідків визнання законів, їх окремих положень чи інших нормативно-правових актів такими, що не відповідають конституції, тобто неконституційними.

2. Досліджено різноманітні підходи до темпоральної дії в часі рішень конституційних судів країн Європейського Союзу. Національні парламенти на рівні конституції та спеціального закону визначають рамки тимчасової дії рішень конституційних судів а саме: дії *ex nunc*, *ex tunc* або *pro futuro*. Темпоральна дія рішень конституційних судів важлива для того, щоб уникнути випадків правової невизначеності та цим погіршити рівень верховенства права у країні. Проведено класифікацію країн Європейського Союзу, які запровадили різні моделі темпоральної дії рішень конституційних судів, а саме: німецька модель, яка запровадила зворотну дію в часі рішення конституційного суду, австрійська модель, яка передбачає дію рішень

конституційних судів на майбутнє, та іспанська модель, що поєднує ефект «ex tunc» та скасування та відстроченого дії норми в майбутньому. Практика всіх конституційних судів показує, що це гнучкість суду, щоб відхилитися із загального правила, яке є найважливішим, а не початковий вибір для будь-якого з них три основні категорії (тобто ефект ex nunc, ex tunc або pro futuro). Щоб уникнути прогалин правового регулювання законодавець може внести зміни до норми, яка розглядається конституційним судом та уникнути порушення, що є поширеним обґрунтуванням для застосування ефекту ex nunc або pro futuro. Потреба у гнучкості є спільною для кожного правового порядку і стає очевидною при дослідженні практики конституційних судів.

3. Правова природа рішень конституційних судів безпосередньо залежить від виду конституційного провадження. Так, у зарубіжній практиці регулювання конституційного провадження, як і класичного провадження, належить до компетенції законодавця, у більшості випадків органічний (наприклад, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія). Незалежність органів конституційної юстиції від інших органів державної влади у визначенні правил власної організації та функціонування визначає специфіку ухвалених ними рішень. Досліджено правову природу рішень Федерального конституційного суду Німеччини, Конституційного суду Італійської Республіки, Конституційного Суду Литовської Республіки, Конституційного суду Словенії, України. Як правило, рішення та висновки конституційного суду є обов'язковими, остаточними і оскарженню не підлягають. Тільки Конституційний суд Литовської Республіки може офіційно тлумачити власні ухвали, висновки та рішення за заявою осіб, які брали участь у справі чи з власної ініціативи. Щодо тлумачення ухвали, висновку чи рішення Конституційного Суду судові засідання проводиться у вільній формі. Визначено ознаки спеціального статусу рішень конституційних судів: 1) конституційний суд у власних рішеннях зобов'язаний зберігати незалежність, незважаючи на будь-який тиск з боку інших гілок влади, установ, ЗМІ, суспільства чи окремих зацікавлених груп; 2) конституційний суд має

проявляти ініціативу в роз'ясненні своєї ролі та своїх рішень суспільству, реалізуючи їх сприйняття та важливість громадськості; 3) конституційний суд має бути послідовним у своїх рішеннях і поміркований у використанні доступних засобів судового захисту, діючи при цьому як найсильніший демократичний механізм забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян і прав людини в цілому.

4. У процесі дослідження процесуального порядку виконання актів органів конституційного контролю встановлено, що перевірка конституційності, яку здійснює суддя, може відбуватися за різними системами конституційного контролю, яка запроваджена в країні. Традиційно виділяють американську, європейську та змішану системи, залежно від яких закріплюється механізм або процесуальний порядок виконання актів органів конституційного контролю. Механізм виконання рішень конституційних судів передбачає дії щодо безпосереднього виконання судових рішень, а також щодо забезпечення їх належного виконання. Не володіючи повноваженнями у сфері безпосереднього виконання рішень, ухвалених ним під час відправлення конституційного правосуддя, включається в межах власної компетенції до роботи із забезпечення їх виконання. Способи виконання визначаються багатьма обставинами, зокрема видом конституційного провадження, змістом норми, яка є предметом розгляду конституційних судів, нормативно визначеними наслідками ухвалення рішень конституційних судів, що містять вказівки на особливості виконання. До основних правотворчих способів виконання рішень конституційних судів входять: 1) прийняття актів, що скасовують (визнають такими, що втратили силу) акти (норми), визнані такими, що не відповідають конституції; 2) прийняття нових актів, а також актів, що вносять нові положення в чинні акти, в тому числі з метою усунення виявленої конституційним судом прогалини в нормативно-правовому регулюванні; 3) виявлення актів (норм), що відтворюють норми, визнані такими, що не відповідають конституції, та їх зміна (скасування); 4) виявлення актів (норм), заснованих на актах (нормах), визнаних такими, що

не відповідають конституції, за необхідності їх зміна (скасування); 5) виявлення актів (норм), аналогічних актам (нормам), визнані такими, що не відповідають конституції, та його зміна (скасування). Правотворчі органи, ухвалюючи нормативні акти з метою виконання рішень конституційних судів, мають широкий розсуд у виборі конкретної моделі регулювання. На нашу думку, в Україні треба внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України», ухвалити Закон України «Про конституційну процедуру», зареєстрований в парламенті, внести зміни та доповнення до статті 61 Закону України «Про правотворчу діяльність», який вступить у силу після закінчення правового режиму воєнного стану та закріпити правотворчі способи виконання рішень Конституційного Суду України. Моніторинг стану виконання рішень Конституційного Суду України підтверджує необхідність таких законодавчих новел.

5. Дослідження європейського досвіду виконання актів органів конституційного контролю базувалося на аналізі діяльності Суду справедливості Європейського Союзу. Стаття 267 ДФЄС передбачає судовий контроль через процедуру попереднього звернення. Суд справедливості Європейського Союзу має юрисдикцію ухвалювати попередні рішення щодо тлумачення договорів, чинності та тлумачення актів установ, органів, установ або агенцій Європейського Союзу. Отже, Суд справедливості Європейського Союзу не має повноважень щодо положень національного законодавства. Він може переглядати лише законодавство Європейського Союзу. Основне призначення процедури попереднього звернення - забезпечення однакового тлумачення та застосування права ЄС у межах двадцяти семи держав-членів. Згідно з усталеною прецедентною практикою, попереднє рішення є обов'язковим для національного суду для рішення, яке має бути ухвалене в основному провадженні. Конститутивною частиною сучасної конституційної юрисдикції та ядром її компетенції є процедура перевірки конституційності законів. Ефективне виконання рішень конституційного суду є однією з умов функціонування всієї системи контролю за конституційністю права, є її

запорукою, що визначає ефективність і реальний вплив Конституції на соціально-економічні процеси. Це, безсумнівно, також свідчить про якість і ступінь розвитку інститутів демократичної правової держави. Проаналізовано досвід виконання рішень Конституційного Трибуналу Польщі. У Польщі з 2015 р. помітна тенденція до захоплення влади популістським урядом. Конституційний Трибунал за останні роки став заполітизованим, через що правляча парламентська більшість наповнила його «своїми» суддями. Головним завданням «нового» конституційного суду стала легалізація конституційно сумнівних законодавчих актів, прийнятих парламентською більшістю. У Польщі існує автономна концепція виконання рішень або роздільне виконання рішень органу конституційного контролю. Установлено, що не всі рішення вимагають втручання законодавця, деякі з них мають прямі наслідки у сфері обов'язкового права таким чином, що додаткова поправка не потрібна для застосування положень відповідно до Конституції. Самостійний характер рішень - особливо у випадку деяких форм резолютивної частини - дозволяє виділити категорію рішень Конституційного Трибуналу, які діють незалежно від дій законодавця. Однак це не змінює того факту, що значна частина з них потребує прийняття відповідних положень, оскільки лише вони гарантують повну реалізацію суті. Отже, у країнах Європейського Союзу виконання судових рішень регулюється в різні способи на розсуд держави. Деякі європейські країни - Болгарія, Естонія, Латвія, Люксембург - не мають жодних стандартів у цій сфері виконання рішень конституційних судів.

6. Порівняльно-правове дослідження виконання рішень органів конституційного контролю дозволило виділити такі проблеми : виконання рішень Конституційного Суду України, якими визнано закони або їх окремі положення такими, що не відповідають Конституції України, проблему перегляду судових рішень за виключними обставинами у зв'язку з встановленням неконституційності чи конституційності закону або його окремого положення та проблема відшкодування шкоди, завданої актами або діями, що визнані неконституційними. На нашу думку, Конституційний Суд

України, на відміну від конституційних судів країн Європейського Союзу активно реалізує своє повноваження по визнанню законів парламенту такими, що не відповідають Конституції України. Проаналізовано рішення Конституційного Суду України, яким було визнано такими, що не відповідають закони України. У зв'язку з аналізом проблем виконання рішень Конституційного Суду України, наголошуємо на необхідності ухвалення Закону України «Про конституційну процедуру» № 4533 від 21 грудня 2020 року, який Постановою Верховної Ради України № 3562-IX від 6 лютого 2024 року включено до порядку денного засідань парламенту України. Наступна проблемою є проблема відшкодування шкоди, заподіяної неконституційним законом. Дане питання виходячи з дослідження зовсім не врегульовано у конституційному законодавстві України, тому суб'єкти конституційної скарги не можуть поновити порушене конституційне право на відшкодувати шкоду. На нашу думку, Верховній Раді України необхідно ухвалити Закону України, або доопрацювати проєкт Закону України «Про конституційну процедуру» з метою врегулювання питання відшкодування шкоди, завданої застосуванням неконституційного закону.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. Київ : Наукова думка, 2004. 302 с.
2. Бабенко К.А. Форми конституційного контролю і гарантії стабільності системи конституційного регулювання в Україні. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/410-formi-konstitutsijnogo-kontrolyu-i-garantiji-stabilnosti-sistemi-konstitutsijnogo-regulyuvannya-v-ukrajini.html>
3. Барабаш Ю.Г., Берченко Г.В. Конституційна скарга в Україні: окремі питання ефективності як засобу захисту основних прав. Соціальне право. 2011, Вип. 2. С. 40-52.
4. Бзова Л.Г., Панкратова А.С. Історія та системи контролю конституційності: міжнародний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Т. 1. №75. С. 71-74.
5. Білоскурська О.В. Питання виконання рішень Конституційного Суду України: проблемтеорії та практики. Правова держава. 2023. № 51. С. 11-18.
6. Бринцев В.Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: у 2 кн. Кн. 1: монографія. Х.: Право, 2013. 392 с.
7. Волошина А.С. Подолання конституційного нігілізму. Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою: Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2022. С.43-44.
8. Волошина А.С. Порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці/ Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 256-259.
9. Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях

Конституційного Суду України. Юридичний науковий електронний журнал №5/2022. С. 79-81.

10. Волошина А.С., Щербанюк О.В. Робота судів України в умовах воєнного стану. Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 194-199.

11. Воронов Д. О. Виконання рішень Конституційного Суду України: проблеми теорії і практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2023. С. 75.

12. Грабчук Я.І. Кабінет Міністрів України як суб'єкт правової охорони Конституції України : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. 205 с.

13. Гураленко Н.А., Гордєєв В.В. Конституційний контроль у практиці конституційного суду України. Право та державне управління №2/2022. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/45.pdf

14. Дорохіна Ю.А. Встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону як підстава для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами в адміністративному процесі. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/21.pdf

15. Єзеров А. Конституційна скарга і виключні обставини перегляду справ. Судово-юридична газета. 2019. 03.01. URL: <https://cutt.ly/GSQ0vR8>

16. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n174>

17. Закон України «Про Конституційний Суд України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 35, ст.376 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

18. Закон України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 34, ст.444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-15#Text>

19. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI від 10 лютого 2010 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

20. Закон України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» № 400-IX від 19 грудня 2019 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>

21. Івановська А.М. До питання про забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України. С. 85-86. С. 82-95. URL: library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2020/Problemu_Khmelnytsky-2014.pdf#page=82

22. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12372>

23. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

24. Конституція України. Науково-практичний коментар/ [редкол.: Р.О.Стефанчук (співголова), О.В. Петришин (співголова), Ю.Г.Барабаш та ін.; вступ. сл. В.Зеленського] ; за заг. Ред Р.О. Стефанчука й О.В. Петришина ; Нац. Акад. прав. Наук України; Конст. Суд України. – Харків : Право, 2024. – 1176 с. С. 872.

25. Крусян А. Конституційний контроль та процеси політико-правових перетворень в сучасній Україні. Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві. Збірка матеріалів міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю Конституційного Суду України – Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 68-74.

26. Кулявець О.С. Проблеми виконання рішень Конституційного Суду України у справах за конституційними скаргами. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 31/2021. С. 57. С. 54-61.

27. Кушнір С.М. Державний контроль у сфері вищої освіти в Україні: організаційно-правовий аспект : дис... докт. юрид. Наук : 12.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Запорізький національний університет. Київ-Запоріжжя. 2017. 403 с.

28. Моніч Б.С. Щодо природи та виконання рішень конституційного суду України. Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.) ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця. 2021, С. 84-85.

29. Назарко А. Виконання рішень Конституційного Суду України щодо визнання неконституційним нормативного акта: проблеми теорії та практики. Публічне право. 2021. № 3 (43). С. 33-40.

30. Національна доповідь XV Конгресу Конференції європейських конституційних судів, представлена Федеральним конституційним судом Німеччини, доповідачі: проф. д-р Гертруда Люббе-Вольф, суддя Федерального конституційного суду проф. д-р h.c. Рудольф Меллінгхофф, суддя, суддя Федерального конституційного суду Професор д-р Рейнхард Гаер, суддя Федерального конституційного суду. Бухарест. 23-25 травня 2011 р. URL: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/GERMANIA%20eng.pdf>

31. Панкратова А.С. Важливість етапу виконання рішень у конституційній юрисдикції. Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Т. 1. № 78. С. 122-125.

32. Панкратова А.С. Виконання рішень суду: аналіз правових позицій Конституційного Суду України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №6. С.

33. Паскар А.Л. Правові засади виконання рішень Конституційного

Суду України. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6. Видавничий дім «Гельветика» 2023. С. 168-172.

34. Посібник по застосуванню статті 6 Право на справедливий суд (цивільна частина). С. 24-25. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr

35. Постанова від 07 липня 2023 року у справі № 818/1793/18 (провадження № К/9901/27229/19). https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati/2023_07_12_818_1793_18

36. Постанова Конституційного Суду України про Регламент Конституційного Суду України № 1-пс/2018 від 22.02. 2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n12>

37. Проект Закону України «Про конституційну процедуру» № 4533 від 21 грудня 2020 року URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70729

38. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України „Про психіатричну допомогу“ від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text>

39. Рішення від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-rii2023.pdf>

40. Рішення від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022 у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка

Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22#Text>

41. Рішення від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022 у справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності) URL:<https://ccu.gov.ua/dokument/4-rii2022>

42. Рішення від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства „Одестеплокомуненерго“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ (щодо непорушності права власності) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-22#Text>

43. Рішення від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>

44. Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>

45. Рішення від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 Ухвалено у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>

46. Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>

47. Рішення від 8 червня 2022 року № 3-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>

48. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „ДІД Конс“ щодо офіційного тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 37 Закону України „Про виконавче провадження“ у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 41, частини п'ятої статті 124, пункту 9 частини третьої статті 129 Конституції України, статті 115 Господарського процесуального кодексу України, пунктів 1.3, 1.4 статті 1, частини другої статті 2, абзацу шостого пункту 3.7 статті 3 Закону України „Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу“ (справа про стягнення заборгованості з підприємств паливно-енергетичного комплексу) від 13.12.2012 № 18-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710->

12#Text

49. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) N 15-рп/2000 від 14 грудня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text>

50. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України № 11-р/2019 2 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>

51. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону Республіки Крим "Про об'єднання громадян" (справа про об'єднання громадян в Автономній Республіці Крим) № 1/5-98 від 3 березня 1998 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/196921__196986

52. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) розпоряджень Президента України про призначення перших заступників, заступників голів обласних, Київської міської державних адміністрацій, виданих протягом липня - грудня 1996 року, січня 1997 року (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій) від 24 грудня 1997 року № 8-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-97#Text>

53. Рішення Конституційного Суду України у справі за

конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 3, 4, 5, 6 статті 9, пунктів 3, 4, 5 статті 10, підпункту „г“ пункту 1 статті 24, пункту 3 статті 26 Закону України „Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю“, пункту 10 статті 14, статті 33-1 Закону України „Про комітети Верховної Ради України“ від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-10#Text>

54. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) N 7-зп від 23 грудня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97#Text>

55. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» (справа про комунальні послуги) N 2-рп/99 від 2 березня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99#Text>

56. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.» (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) N 9-рп/2000 від 12 липня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text>

57. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» та конституційним поданням 89 народних

депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 90 Конституції України, статті 5 Закону України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» (справа про звільнення народних депутатів України з інших посад у разі суміщення) № 2-рп/2008 від 29 січня 2008 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-08#Text>

58. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України» та Регламенту Верховної Ради України N 30-рп/2009 від 26 листопада 2009 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v030p710-09#Text>

59. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» № 20-рп/2009 від 10 вересня 2009 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-09#Text>

60. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» N 18-рп/2009 від 14 липня 2009 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-09#Text>

61. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 11-р/2020 від 16 вересня 2020 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>

62. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» № 4-р/2018 від 26 квітня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>

63. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) № 4-рп/2016 8 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>

64. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та положень пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>

65. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Водолагіна Сергія Миколайовича, Некрилова Володимира Вікторовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 розділу I Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584–IX,

частини третьої статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII.
https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_1_2024.pdf

66. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text>

67. Рішення у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) № 20-рп/2010 30 вересня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>

68. Рішення у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» № 2-р/2018 від 28 лютого 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>

69. Рішення у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України "Про чинність Закону України "Про Рахункову палату", офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України "Про Конституційний Суд України" стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України(справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 № 15-рп/2000 р. № URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text>

70. Розпорядження Голови Конституційного Суду України від 04 квітня 2024 року № 28/01/2024-ОД про затвердження Порядку моніторингу стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України, ухвалених за результатами конституційного провадження. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/poryadok_monitoryngu_stanu_vykonannya_rishen.pdf

71. Ромців О. І. Проблеми реалізації рішень Конституційного Суду України//Аналітичне-порівняльне правознавство/ редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), Д Сидоренко С. Г., М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2022. №5. С. 97-102. С. 102. URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/270710/266145>

72. Савчин Михайло. Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар): монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2024. 680 с.

73. Спінчевська О.М. Конституційний юрисдикційний процес: сучасний стан та перспективи удосконалення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 266 с.

74. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д., Запорожець В. І. Конституційна юстиція : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с.

75. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення положень статті 294 Цивільного кодексу України у системному зв'язку з його положеннями статей 269, 271, 272, 273, 274 від 27 березня 2014 року № 42-у/2014URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/42-u/2014.pdf>

76. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням

громадянина Кошеровського Аркадія Євсейовича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 49 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування“ у взаємозв’язку з положеннями частини другої статті 46 цього закону, частини другої статті 22, частин першої, другої статті 24, частини третьої статті 25, частини першої статті 46 Конституції України, частин другої, третьої статті 67, статті 69 Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 08 липня 2014 року № 74-у/2014 URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/74-u/2014.pdf>

77. Цувина Т. А. Execution of court decisions in Ukraine: reforming the system in terms of the right to a fair trial. *Problems of Legality*. 2018. (142), P. 55–76.

78. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Київ : Артк, Вища шк., 1997. 264 с.

79. Щорічна інформаційна доповідь 2022 року, затверджена Постановою Конституційного Суду України від 29 червня 2023 року № 8-п/2023 URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/shchorichna_informaciyna_dopovid_2022.pdf

80. Щорічна інформаційна доповідь 2023 року. Затверджено Постановою Конституційного Суду України від 9 квітня 2024 року № 8-п/2024 URL: ccu.gov.ua/sites/default/files/shchorichna_informaciyna_dopovid_2023.pdf

81. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2020 рік, затвердженої Постановою Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 29 червня 2021 року № 4-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/dopovid_2020.pdf

82. Act of 16 June 1993, № 182/1993 Sb. on the Constitutional Court URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/constitutional_court_act__czech_republic.pdf

83. Act of 20 January 1993 of the National Council of the Slovak Republic, § 41(b) URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/library-document/act-no-401993-coll-nationality-slovak-republic_en
84. Act on the Federal Constitutional Court. Bundesverfassungsgerichtsgesetz – BverfGG. Federal Constitutional Court Act as published on 11 August 1993 (Federal Law Gazette I p. 1473), as last amended by Article 4 of the Act of 20 November 2019 (Federal Law Gazette I p. 1724). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bverfgg/englisch_bverfgg.html#p0166
85. Additional report, Parl. Doc. Senate 1983-84, No. 579/3, at 7–8 (Belg.).
86. Advisory Opinion, Parl. Doc. Senate 1980-81, No. 704/1, at 40 (Belg.); Parl. Doc. Senate 1981-82, No. 246/2, at 359–60 (Belg.); Parl. Debates Senate 1982-83, 28 April 1983, 1837-1838 (Belg.); Parl. Doc. Senate 1983-84, No. 579/3, at 5 (Belg.).
87. Alcaraz H. et Lecucq O. L'état des autonomies après l'arrêt du Tribunal constitutionnel espagnol sur le nouveau statut de Catalogne. RFDA 2011, p. 403. URL: [hs.hal.science/halshs-01447780](https://hal.science/halshs-01447780)
88. Alivizatos K., L'Incertaine Modernisation (en grec). Éditions Polis. Athènes. 2001. p. 207.
89. Amendment 47, Parl. Doc. Senate 2001-02, No. 2-897/4, at 11–12 (Senator Vandenberghe) (Belg.).
90. Arrêt du 15 juillet 1964, 6/64, Rec., 1964, p. 1141. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>
91. Arrêt du 2 juillet 1996, C-473/93, Commission c. Luxembourg, Rec., 1996, p. I-3207. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX%3A61993CJ0473>
92. Arrêt du 23 avril 2009, C-378 à 380/07, Rec., 2009, p. I-3071, point 207. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=6DC3701952763C>

C6C6E14E094C36A5CF?text=&docid=77995&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4383600

93. Arrêt du 26 janvier 2010, C-118/08, Transportes Urbanos et Servicios Generales SAL, non encore publié au Recueil. URL: <https://eu.vlex.com/vid/judgment-of-the-court-838773665>

94. Arrêt du 9 mars 2010, C-518/07, Commission c. Allemagne, non encore publié au Recueil. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fr/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0518>

95. Arrêt n° 10/2005 du 20 janvier 2005. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/les-effets-dans-le-temps-des-decisions-du-tribunal-constitutionnel-espagnol>

96. Arrêts n° 14/81 du 29 avril 1981, n° 83/84 du 25 juillet 1984 et n° 60/86 du 20 mai 1986. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007016940>

97. Barents R. Procedures en procesvoering voor het hof van justitie en het gerecht van eerste aanleg van de eg 143 (2005).

98. Béchillon D., Comment encadrer le pouvoir normatif du juge constitutionnel?, 24 Les cahiers du conseil constitutionnel. 78-112 .2008. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/comment-encadrer-le-pouvoir-normatif-du-juge-constitutionnel>

99. Bon P. La modulation des effets dans le temps d'une annulation contentieuse. Le cas de l'Espagne. RFDA 2004. p. 690.

100. Brewer-Carías A.R. Constitutional Courts as Positive Legislators: A Comparative Law Study. Cambridge University Press; 2011. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/constitutional-courts-as-positive-legislators/445991288846029E732FACBBB362CDBB>

101. Bundesverfassungsgerichts-gesetz [BVerfGG] [Federal Constitutional Court Act], Mar. 12, 1951, BGBl. IS. at 243. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BV erfGG.pdf?__blob=publicationFile&v=1

102. Campo Jiménez J. Qué hacer con la ley inconstitucional ? La sentencia sobre la consitucionalidad de la Ley: actas de las II Jornadas de la Asociación de Letrados del Tribunal Constitucional, 1997. p. 15-80.
103. Cappelletti M. Le pouvoir des juges. In: Revue internationale de droit comparé. Vol. 45 N° 1, Janvier-mars 1993. pp. 278-280. URL: http://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_1993_num_45_1_4643
104. Carpano Eric, Etat de droit et droits européens : l'évolution du modèle de l'état de droit dans le cadre de l'eupéanisation des systèmes juridiques, Paris : L'Harmattan, 2005 - <https://hdl.handle.net/1814/3111>.
105. Carrillo M. et Romboli R. La reforma del recurso de amparo, Fundación coloquio jurídico europeo, Madrid. Fundación Coloquio Jurídico Europeo. Madrid, 2012. 143 p.
106. Cartier V.E. La question prioritaire de constitutionnalité. Étude sur le réagencement du procès et de l'architecture juridictionnelle française, Rapport scientifique réalisé sous la direction du professeur E. Cartier avec le soutien du GIP Mission de recherche Droit et Justice, convention n° 10-19, Université Lille 2 Droit et Santé, p. 161.
107. Casas Baamonde M.E. Le contrôle de constitutionnalité, l'expérience espagnole, in Contrôle de constitutionnalité par voie préjudicielle. PUAM. 2009. p. 130. URL: <https://conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/le-controle-de-constitutionnalite-l-experience-espagnole>
108. Case of Ruiz-Mateos v. Spain. (Application no. 12952/87) 23 June 1993/ URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57838>
109. Christian Behrendt Le juge constitutionnel, un législateur-cadre positif. Une analyse comparative en droit français, belge et allemand. Bruylant. 2006. 576 p.
110. Connstantin Yannakopoulos. Le Contrôle juridictionnel diffus et incident de constitutionnalité des lois: les paradigmes français et grec. Revue française de droit constitutionnel. 2012/3 n° 91. p. 537-561.
111. Constituția României din 2003. Constitutia din 31/10/2003. Publicat in

Monitorul Oficial, Partea I nr. 767 din 31/10/2003 URL:
<https://www.constitutia.ro/const.htm>

112. Constitution of the Italian Republic URL:
https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf

113. Constitution of the Portuguese Republic. 2005. URL:
<https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>

114. Constitutional Act on Shortening the Term of Office of the Chamber of Deputies. URL: <https://www.usoud.cz/en/decisions/2009-09-10-pl-us-27-09-constitutional-act-on-shortening-the-term-of-office-of-the-chamber-of-deputies>

115. Council Regulation (EC) No 27/2005 of 22 December 2004 fixing for 2005 the fishing opportunities and associated conditions for certain fish stocks and groups of fish stocks, applicable in Community waters and, for Community vessels, in waters where catch limitations are required URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32005R0027>

116. Cour Constitutionnelle de Belgique. Decision № 48/2013, Mar. 28, 2013, URL: <https://www.const-court.be/public/f/2013/2013-121f.pdf>

117. Cour Constitutionnelle de Belgique. Decision № 8/2011, Numéros du rôle: 4764, 4765, 4766 et 4799. Arrêt n° 8/2011 du 27 janvier 2011 URL: <https://www.const-court.be/public/f/2011/2011-008f.pdf>

118. Cour de Cassation de Belgique decision № 45/2012, Mar. 15, 2012, URL: <https://www.const-court.be/public/n/2012/2012-045n.pdf>

119. Cour de Cassation de Belgique decision № 125/2011. July 7. 2011. URL: <https://www.const-court.be/public/d/2011/2011-125d.pdf>

120. Cueva I. Comentarios a ley orgánica del Tribunal constitucional, dir. J. González Rivas, La Ley, 2010, p. 457-458. URL: https://www.boe.es/biblioteca_juridica/publicacion.php?id=PUB-PB-2020-242

121. Czech Constitutional Court Act of 16 June 1993, § 71 URL: <https://psp.cz/en/docs/laws/1993/1.html>

122. Decision 17/1993 on the control over public radio and television. 1993. March 19. URL: <https://hunconcourt.hu/decisions/decision-17-1993-on-the->

control-over-public-radio-and-television/

123. Decision 37/1992 on media, public broadcaster, state influence 1992. June 10. URL: <https://hunconcourt.hu/decisions/decision-37-1992-on-media-public-broadcaster-state-influence/>

124. Dissescu C.G. Dreptul constituțional, editura Librăriei Socec, București, 1915, p. 141. URL: https://biblioteca-digitala.ro/reviste/iini-dreptul/44_59_dreptul_an-XLIV_nr-59_04-octombrie_1915.pdf

125. Drinoczi T. Temporal Effects of Decisions of the Hungarian Constitutional Court în The Effect of Judicial Decisions in Time. Intersentia, 2014. p. 94.

126. Drinóczi T., Schneider P. The legitimation of a re-enactment of former law and temporal effects of judgments in a constitutional democracy – comparative study in the light of recent jurisprudence of Croatia’s Constitutional Court. ResearchGate. 2014. URL: <https://tinyurl.com/mr3zdpht>

127. Duguit L. L’acte administratif et l’acte juridictionnel. Revue du droit public et de la science politique. 1906, p. 446.

128. Działocha K., Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na tworzenie ustaw, [w:] Z prac Rady Legislacyjnej. Materiały z Konferencji Rady Legislacyjnej zorganizowanej w dniu 14 grudnia 2005 r. w gmachu Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w Warszawie, „Przegląd Legislacyjny” 2006, nr 1.

129. Effect of decisions. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/EN/Verfahren/Wichtige-Verfahrensarten/Wirkung-der-Entscheidung/wirkung-der-entscheidung_node.html

130. Ferreres Comella F. The European Model of constitutional review of legislation : Toward decentralisation? International Journal of Constitutional Law. 2004. p. 462.

131. Florczak-Wątor M. Wykonywanie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego przez prawo- dawcę. Przegląd Legislacyjny 2007. Nr 1. s. 47-48.

132. Fromont M. La diversité de la justice constitutionnelle en Europe.

Anuario Iberoamericano de Justicia Constitucional. Núm. 9. Madrid 2005. págs. 89-103.

133. Gamper A. Strengthening the rule of law in Europe – From a common concept to mechanism of implementation. Edited by Werner Schroeder Bloomsbury Certitudine Juridica. Legal Certainty, p. 80.

134. Garlicki L. Sądownictwo konstytucyjne w Europie Zachodniej. [La juridiction constitutionnelle en Europe occidentale]. Warszawa 1987, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 335 pages.

135. Gómez Montoro A. J. Artículo 39, in Comentarios a la ley orgánica del tribunal constitucional, Tribunal constitucional/BOE, Madrid, 2001, p. 582-583.

136. Grote R. Die Inkorporierung der Europäischen Menschenrechtskonvention ins britische Recht durch den Human Rights Act 1998. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV), 58. 1998, S. 309.

137. Gwizdz A. Główne kierunki rozwoju współczesnego konstytucjonalizmu socjalistycznego. Państwo i prawo. W-wa. 1971. № 8/9. S. 4–18.

138. Harding A. The Fundamentals of Constitutional Courts. International IDEA Constitution Brief. 2017. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/the-fundamentals-of-constitutional-courts.pdf>

139. Hufen F., Partie 2: Rapports sur la situation dans les différents pays, in Limitation des effets de décisions juridictionnelles en cas de constatation de l'inconstitutionnalité de normes juridiques (2008), URL: http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Europa/675967.pdf?__blob=publicationFile&v=3.

140. Hufen F., The restriction of the effects of judgments in cases of ascertainment of their unconstitutionality 8 (2008). URL: http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Europa/Summary.pdf?__blob=publicationFile&v=3.

141. Judgement of the Constitutional Court 115/1987, of July 7, Para. 1, ECLI:ES:TC:1987:115 URL: <https://docslib.org/doc/2052071/judgment-of-the-supreme-court-of-ireland-crotty-v-an-taoiseach-9-april-1987>

142. Judgement of the Constitutional Court 4/1981, of 2 February 1981 Recurso de inconstitucionalidad N°. 186/80. Sentencia de 2 de febrero de 1981. «BOE» núm. 47, de 24 de febrero de 1981, páginas 9 a 16 (8 págs.) URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-T-1981-4524>

143. Judgement of the Spanish Constitutional Court 196/1996, of 28 November 1996. Sentencia 196/1996, de 28 de noviembre de 1996. Recurso de inconstitucionalidad 1.739/1989, promovido por el Presidente del Gobierno contra determinados apartados del art.1 de la Ley del Parlamento Vasco 1/1989, de 13 de abril, por la que se modifica la calificación de determinadas infracciones administrativas en materia de caza y pesca fluvial. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-T-1997-69>

144. Judgement of the Spanish Constitutional Court 198/2012, of November 6, Miércoles 28 de noviembre de 2012. Sentencia 198/2012, de 6 de noviembre de 2012. Recurso de inconstitucionalidad 6864-2005. Interpuesto por más cincuenta Diputados del Grupo Popular del Congreso en relación con la Ley 13/2005, de 1 de julio, por la que modifica el Código civil en materia de derecho a contraer matrimonio. Garantía institucional del matrimonio y protección de la familia: constitucionalidad de la regulación legal del matrimonio entre personas del mismo sexo. Votos particulares. URL: <https://www.boe.es/boe/dias/2012/11/28/pdfs/BOE-A-2012-14602.pdf>

145. Judgment no. Pl. ÚS 53/2000, 27. 2. 2001 (N 36/21 SbNU 313; 98/2001 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/judikat/uscrl/pl-us-53-2000>

146. Judgment of the Court (Grand Chamber) 22 February 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=ecli:ECLI%3AEU%3AC%3A2022%3A99>

147. Kauper Paul G., Cappellitti: Judicial Review in the Contemporary World, 70 MICH. L. REV. 987 (1972). URL:

<https://repository.law.umich.edu/mlr/vol70/iss5/7>

148. Lecucq O. La modulation dans le temps des effets des décisions des juges constitutionnels. Perspective comparative France - Espagne - Italie, in La question prioritaire de constitutionnalité. Approche de droit comparé, sous la dir. de L. Gay, Bruylant, coll. «À la croisée des droits », 2014.

149. Legea NR.47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/53577>

150. Loi organique n° 2/1979 du 3 octobre 1979 (réformée en dernier lieu par la loi organique n° 8/2010 du 8 novembre 2010).

151. Lup Oana. Efectele Deciziilor Curții Constituționale în cauzele pendinte. Analiză jurisprudențială. URL: <https://www.juridice.ro/640512/efectele-deciziilor-curtii-constitutionale-in-cauzele-pendinte-analiza-jurisprudentiala.html>

152. Lust S., Popelier P. Rechtshandhaving door het Arbitragehof en de Raad van State door de uitoefening van de vernietigingsbevoegdheid: de positieve en negatieve bijdrage aan de rechtsvorming Rechtskundig weekblad ; 2000; Vol. 64; iss. 34; pp. 1210 – 1224.

153. Magnon X. La modulation des effets dans le temps des décisions du juge constitutionnel, XXIIIe Cours international de justice constitutionnelle, Les effets des décisions des juridictions constitutionnelles, Aix-en-Provence, AIJC XXVII- 2011, p. 557.

154. Marckx v. Belgium, ECHR App. No. 6833/74, para. 58 (June 13, 1979), <http://hudoc.echr.coe.int>

155. Monitoring i analiza wykonywania wyroków Trybunału Konstytucyjnego były prowadzone również na gruncie poprzednio obowiązującego regulaminu Trybunału Konstytucyjnego (por. § 38 Uchwały Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 1997 r. w sprawie regulaminu Trybunału Konstytucyjnego; tj. M.P. z 2001 r. Nr 41, poz. 668 ze zm.).

156. Montesquieu C.de S. Oeuvres de Monsieur de Montesquieu: De

l'Esprit des loix (1st ed, 1748, vol 2).pdf. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Montesquieu,_De_l%27Esprit_des_loix_\(1st_ed,_1748,_vol_2\).pdf](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Montesquieu,_De_l%27Esprit_des_loix_(1st_ed,_1748,_vol_2).pdf)

157. Nelson C. Originalism and Interpretive Conventions. University of Chicago Law Review. Vol. 70. Iss. 2. Article 2. p. 519.

158. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 marca 2004 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19981621118>

159. Organic Law 2/1979 art. 40 (B.O.E. 1979, 23186).

160. Ost François, Van Drooghenbroeck Sébastien. Georges Orwell à la Cour de Cassation (Observations sous Cass. franç. 9 octobre 2001). In: Journal des tribunaux, Vol. 121ème année, no. 6069, p. 687-691. <http://hdl.handle.net/2078.3/125286>

161. Parl. Doc. Senate 2002-03, No. 2-897/6, at 14–15, 22, 36, 64, 76, 118, 138, 159–160, 172, 175–76 (Belg)

162. Płowiec W. Uwagi o „wykonywaniu orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego” przez prawodawcę, Warszawa 2006, Biuro Trybunału Konstytucyjnego. Zespół Orzecznictwa i Studiów, materiał powielony.

163. Popellier P. Verstraelen S., Vanheule D., Vanlerberghe D. The Effect of Judicial Decisions in Time: Comparative Notes in the Effect of Judicial Decisions in Time. Intersentia. 2014. p. 7.

164. Portuguese Report for the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts, Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence, 57 (June 2008), URL:http://www.confcoconsteu.org/reports/rep-xiv/report_Portuguese%20_en.pdf.

165. Revue générale du droit, CJCE, 16 mars 2006, Rosmarie Kapferer contre Schlank et Schick GmbH, Aff. C-234/04. URL: <https://cdre.eu/68-documentation-en-ligne/police/jurisprudence/430-arret-de-la-cour-premiere-chambre-du-16-mars-2006-rosmarie-kapferer-contre-schlank-schick-gmbh>

166. Safjan M. Zasięg czasowy obowiązywania orzeczeń, „Rzeczpospolita” z 28 I 2002.
167. Safjan M. Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu bezprawia normatywnego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 2005. Nr 1. s. 13.
168. Safta M. *Drept constituțional și instituții politice Vol. I Teoria generală a dreptului constituțional. Drepturi și libertăți*, Ed. Hamagiu, București, 2016, ed. a III-a revizuită.
169. Sarnecki P. Nowa ustawa o Trybunale Konstytucyjnym, „Przegląd Sejmowy” 1998. nr 1, s. 12.
170. Schlaich/Korioth S., *Das Bundesverfassungsgericht. Stellung, Verfahren, Entscheidungen*. C.H.BECK. 2021.
171. Schoettl J.-E. Primauté du droit communautaire : l'approche du Conseil constitutionnel in *CONSEIL D'ETAT - Rapport public 2007* URL:<https://dorie.ec.europa.eu/en/details/-/card/276665>
172. Simonart H. La cour d'arbitrage: une étape dans le contrôle de la constitutionnalité de la loi 195-96. 1988. URL: https://www.persee.fr/doc/aijc_0995-3817_1992_num_6_1990_1175_t1_0890_0000_3
173. Special Act on the Constitutional Court, of Jan. 6, 1989, *MONITEUR BELGE [M.B.] [Official Gazette of Belgium]*, Jan. 7, 1989, arts. 10–14, 16, 18, URL:http://www.const-court.be/en/basic_text/basic_text_law_01.html.
174. Suparto Review of the Final and Binding Constitutional Court Decisions of the Republic of Indonesia. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 358. 3rd International Conference on Globalization of Law and Local Wisdom (ICGLOW 2019). P. 383. <https://www.atlantispress.com/proceedings/icglow-19/125920840>
175. Svák Ján and Berdisová Lucia, Constitutional Court of the Slovak Republic as Positive Legislator via Application and Interpretation of the Constitution, in *Constitutional Courts as positive legislators* 767, 775 (Allan R. Brewer-Carias ed., 2011).

176. Sygn. akt W 6/93.

177. Thème clé - Article 6 (volet civil) Procédures devant la Cour constitutionnelle. URL: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/procedures-devant-la-cour-constitutionnelle>

178. Tj. M.P. z 2002 r. Nr 54, poz. 741 ze zm.

179. Trybunał Konstytucyjny oraz pojęcie skargi konstytucyjnej. URL: <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Trybuna%20Konstytucyjny%20oraz%20poj%20cie%20skargi%20konstytucyjnej.pdf>

180. Ústavního soudu ze dne 2. února 2021 sp. zn. Pl. ÚS 44/17 ve věci návrhu na zrušení některých ustanovení zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. URL: <https://www.sagit.cz/info/sb21049>

181. Ustawa z dnia 9 maja 1997 r. o zmianie ustawy o związkach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw. URL: <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1997.082.0000518,metryka,ustawa-o-zmianie-ustawy-o-zwiazkach-zawodowych-oraz-o-zmianie-niektorych-innych-ustaw.html>

182. Verfassungsgerichtshof [Constitutional Court of Belgium], <http://www.const-court.be/>

183. Visser M. Constitutional Review in Europe: A comparative Analysis. ed. Hart, 2013, p. 317.

184. Voloșâna A.S. Constituționalismul modern și statul. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. P. 176-179.

185. Walden v. Liechtenstein (dec.), no. 33916/96, 16 March 2000; and J.R. v. Germany (dec.), no. 22651/93, Decisions and Reports 83-A. URL: <https://app.lexploria.com/document/863479-walden-v-liechtenstein-dec>

186. Zarka Jean-Claude Chapitre 3. Le contrôle de constitutionnalité/ Droit

constitutionnel et institutions politiques. sous la direction de Zarka Jean-Claude. Paris, Ellipses, «100 % Droit», 2018, p. 73-84. URL : <https://www.cairn.info/droit-constitutionnel-et-institutions-politiques--9782340023956-page-73.htm>

187. Zob. art. 33a ust. 2 w związku z art. 20 ust. 1 utrzymanych w mocy przepisów Konstytucji z 22 lipca 1952 r. (tj. Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.). URL:<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20020180184/T/D20020184TK.pdf>

188. Zob. też art. 89 ust. 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. Nr 102, poz. 643 ze zm.) URL: https://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/ustawy/2055_u.htm

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях Конституційного Суду України. Юридичний науковий електронний журнал №5/2022. С. 79-81.
2. Бзова Л.Г., Панкратова А.С. Історія та системи контролю конституційності: міжнародний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Т. 1. №75. С. 71-74. (Панкратова А.С. здійснила дослідження зарубіжних нормативних актів та конституційної доктрини для проведення аналізу міжнародного досвіду системи конституційного контролю).
3. Панкратова А.С. Важливість етапу виконання рішень у конституційній юрисдикції. Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Т. 1. № 78. С. 122-125.
4. Панкратова А.С. Виконання рішень суду: аналіз правових позицій Конституційного Суду України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №6. С. 148-151.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Волошина А.С. Порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці/ Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 256-259.
6. Волошина А.С., Щербанюк О.В. Робота судів України в умовах воєнного стану. Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород:

Ужгородський національний університет, 2022. С. 194-199. ((Волошина А.С. провела аналіз особливостей здійснення правосуддя в умовах воєнного стану в Україні).

7. Voloșana A.S. Constituționalismul modern și statul. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. Р. 176-179.

8. Волошина А.С. Подолання конституційного нігілізму. Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою: Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2022. С.43-44.

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

58012, м. Чернівці, вул. М. Коцюбинського, 2, тел./факс (0372) 584805, lawfaculty@chnu.edu.ua

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
А.С. Панкратова на тему: «Виконання актів органів конституційного
контролю: порівняльно-правовий аналіз» в освітній процес юридичного
факультету Чернівецького національного університету імені Юрія
Федьковича

Актуальність дисертаційного дослідження А.С. Панкратової було розглянуто комісією у складі: першої заступниці декана юридичного факультету, заступниці декана з навчально-методичної роботи, кандидата юридичних наук, доцента кафедри публічного права О.В. Меленко, заступника декана з навчально-виховної роботи, кандидата юридичних наук, доцента кафедри приватного права О.Я. Орловського, заступника декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків кандидата юридичних наук, доцента кафедри публічного права П.І. Крайнього склали акт про те, що результати наукового дослідження на тему: «Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз» впроваджені в освітній процес юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Комісія розглянула наукові публікації: Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал №5/2022. С. 79-81*; Панкратова А.С. Важливість етапу виконання рішень у конституційній юрисдикції. Том 1 № 78 (2023): *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право» С. 122-125*; Панкратова А.С.

Виконання рішень суду: аналіз правових позицій Конституційного Суду України. *Аналітично-порівняльне правознавство* №6 (2023) С. 148-151; Волошина А.С. Робота судів України в умовах воєнного стану. Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. –С. 194-199.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

Авторка детально аналізує законодавчі засади, теоретичні розробки та судову практику у цій сфері, розкриваючи ключові аспекти їхньої реалізації та важливість для правового середовища. Дисертаційне дослідження висвітлює теоретичні та практичні особливості виконання рішень Конституційного Суду України та акцентує увагу на проблемах, які можуть виникнути у зв'язку з цим. Зроблені у ході дослідження висновки висвітлюють стратегічне значення ефективної реалізації рішень Конституційного Суду України для забезпечення правової стабільності та довіри до правосуддя в країні.

Звертається увага, що процедура виконання рішень Конституційного Суду України не забезпечена на рівні нормативно-правової бази, відсутня система процедур, що конкретизували б порядок виконання рішень органу конституційної юрисдикції. Наголошується, що покращення ситуації може вимагати системних змін у законодавстві та встановленні чіткої процедури виконання рішень Конституційного Суду України, а також з'ясування та накладання конкретної відповідальності на тих, хто порушує виконання таких рішень.

Теоретичні та практичні питання теми дисертації А.С. Панкратової досліджувалися у межах плану науково-дослідної роботи кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича до наукової теми кафедри «Процесуальне право: теоретико-

правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394).

Подане дисертаційне дослідження А.С. Панкратової містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації для використання в освітньому процесі юридичного факультету, зокрема при викладанні тем:

1. «Інститут конституційної юстиції», «Основи теорії Конституції», «Конституційні основи правосуддя», «Конституціоналізм та конституційний лад України», «Інститут конституційної юстиції» з обов'язкової навчальної дисципліни ОП Право «Конституційне право»;

2. «Процесуальна компетенція Конституційного Суду України. Розмежування процесуальної компетенції суб'єктів розгляду справи конституційного суду: міжнародний досвід», «Виконання актів Конституційного Суду України» з дисципліни вільного вибору ОП Право «Конституційне судочинство»;

3. «Конституційне судочинство як форма конституційного контролю в правовій державі», «Конституційне судочинство як самостійний вид судочинства», «Правова природа, значення рішень та правових позицій Конституційного Суду України» з вибіркової навчальної дисципліни ОПН Право «Конституційний судовий процес»;

4. «Поняття “процесуальної компетенції” в конституційному судочинстві», «Проблеми розмежування процесуальної компетенції суб'єктів розгляду справи Конституційного Суду України» з вибіркової навчальної дисципліни ОПН Право «Процесуальна компетенція Конституційного Суду України»;

5. «Аналіз юридичних позиції Конституційного Суду України у сфері компетенції органів публічної влади» та «Досвід Конституційних судів країн ЄС щодо вирішення компетенційних спорів» з вибіркової навчальної дисципліни ОПН Право «Проведення у справах про компетенцію».

А також у процесі підготовки навчально-методичних посібників, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи студентів та аспірантів.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, професор

Віталій ВДОВІЧЕН

Заступниця декана з навчально-методичної роботи,
кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри публічного права

Оксана МЕЛЕНКО

Заступник декана з навчально-виховної роботи,
кандидат юридичних наук,

доцент кафедри приватного права

Олег ОРЛОВСЬКИЙ

Заступник декана

з наукової роботи та міжнародних зв'язків,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічного права

Павло КРАЙНІЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Першотравневого районного суду міста Чернівців

Ігор СКУЛЯК

« 2 » вересня 2024 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

А.С. Панкратової на тему: «Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз» в діяльність Першотравневого районного суду міста Чернівців

Актуальність дисертаційного дослідження А.С. Панкратової було розглянуто комісією у складі: голови Першотравневого районного суду міста Чернівців, кандидата юридичних наук, доцента Скуляка І.А., судді Першотравневого районного суду міста Чернівців Галичанського О.І. та Першотравневого районного суду міста Чернівців Стоцької Л.А., які склали акт про те, що результати наукового дослідження на тему: «Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз» впроваджені у практичній діяльності Першотравневого районного суду міста Чернівців.

Комісія розглянула наукові публікації: Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал* №5/2022. С. 79-81; Волошина А.С. Робота судів України в умовах воєнного стану. *Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. –С. 194-199, Волошина А.С. Подолання конституційного нігілізму. *Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою*. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (23 грудня 2022 року) / За заг. ред.

проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2022. С.43-44 тощо.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

Роботи присвячено комплексному аналізу процедури виконання рішень Конституційного Суду України. Виконання судового рішення полягає в забезпеченні його виконання, якщо це необхідно, за допомогою дозволеного законом примусу. Порядок виконання судового рішення – це послідовна, здійснювана у визначеному законом порядку, зміна пов'язаних між собою етапів, на кожному з яких судом, сторонами, державним виконавцем, іншими особами – учасниками виконавчого провадження реалізується певна сукупність дій, спрямованих на виконання.

Автор аналізуючи практику Конституційного Суду України зазначає, що виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової. Також обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави.

Дослідження спрямоване на порівняльний аналіз практики виконання рішень Конституційного Суду України та практики органів конституційної юстиції Європи, визначення їх правової природи, механізмів реалізації, а також розробку рекомендацій для покращення цього процесу. Авторка визначає пряму дію рішень Конституційного Суду України відповідно до Конституції України, яка забезпечує їх виконання без додаткових формальностей. Акцентується на потребі створення відповідних механізмів для забезпечення виконання судових рішень та доступу до них для всіх зацікавлених осіб.

Вказується на необхідність створення ефективних механізмів для забезпечення виконання судових рішень та доступу до них для всіх

зацікавлених осіб, що є важливим аспектом забезпечення верховенства права та правової стабільності в Україні.

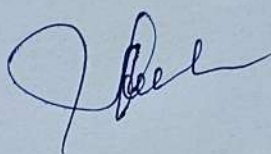
Отже, дисертаційне дослідження має вагомe значення для судової реформи та здійснення судочинства.

Суддя Першотравневого
районного суду м.Чернівців

Галичанський О.І.

Суддя Першотравневого
районного суду м.Чернівців

Стоцька Л.А.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Шевченківського районного суду
міста Чернівців

Петро МАМЧИН

«2» вересня

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
А.С. Панкратової тему: «Виконання актів органів конституційного
контролю: порівняльно-правовий аналіз» в діяльність Шевченківського
районного суду міста Чернівців**

Актуальність дисертаційного дослідження А.С. Панкратової було розглянуто комісією у складі: голови Шевченківського районного суду міста Чернівці, кандидата юридичних наук Мамчина П.І., судді Шевченківського районного суду м.Чернівців Літвінової О.Г. та судді Шевченківського районного суду м.Чернівців Танасійчук Н.М., які склали акт про те, що результати наукового дослідження на тему: «Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз» впроваджені у практичній діяльності Шевченківського районного суду міста Чернівців.

Комісія розглянула наукові публікації: Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях Конституційного Суду України. Юридичний науковий електронний журнал №5/2022. С. 79-81; Волошина А.С. Робота судів України в умовах воєнного стану. Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. –С. 194-199, Волошина А.С. Подолання конституційного нігілізму. Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою. Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової

конференції (23 грудня 2022 року) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2022. С.43-44 тощо.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

У роботі аналізуються положення окремих рішень Конституційного Суду України щодо недопустимості відтворення будь-якими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування положень нормативно-правових актів, які визнані неконституційними. Звертається увага, що процедура виконання рішень Конституційного Суду України не забезпечена на рівні нормативно-правової бази, відсутня система процедур, що конкретизували б порядок виконання рішень органу конституційної юрисдикції. Наголошується, що покращення ситуації може вимагати системних змін у законодавстві та встановленні чіткої процедури виконання рішень Конституційного Суду України, а також з'ясування та накладання конкретної відповідальності на тих, хто порушує виконання таких рішень.

Авторка детально аналізує законодавчі засади, теоретичні розробки та судову практику у цій сфері, розкриваючи ключові аспекти їхньої реалізації та важливість для правового середовища. Авторкою визначаються проблемні аспекти, такі як недосконалість правового регулювання, невизначеність суб'єктів виконання та відсутність ефективного механізму, які вимагають уважного розгляду та системного вирішення. Підкреслюється важливість конституційної легітимності рішень та їх ролі в забезпеченні законності та верховенства права. Зазначається, що невиконання рішень може підірвати авторитет правової системи та загрожувати ефективності конституційного контролю.

Звертається увага на важливість подальших зусиль у вдосконаленні законодавства та механізмів виконання рішень, які визначають успішний шлях розвитку правової системи. Результати дослідження важливі для розуміння ефективності системи правосуддя в Україні та сприяють подальшій дискусії щодо удосконалення правового регулювання виконання рішень

Конституційного Суду з метою забезпечення стабільності та правової визначеності в країні.

Суддя Шевченківського
районного суду м.Чернівців

Літвінова О.Г.

Суддя Шевченківського
районного суду м.Чернівців

Танасійчук Н.М.